

308
638

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднаньня пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

==== П А Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й ====

П. Галавача, Я. Ліmanoўскага, В. Каваля, А. Моркаўкі і А. Звонака

Год выданьня шосты

Сшытак сёмы
Л І П Е Н Ь

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1928

МАДАЏА

Заказ № 2729.

У ліку 1.000 экз.

Галоўлігбел № 1587.

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавештва.

Ізі Харык *)

Песьня крамнікаў

Песьню крамнікі так засьпявалі
На палетках нарогам сахі:
„Мы ніколі-б вось так ня блукалі,
Мы ніколі-б вось так не сьпявалі
На палетках нарогам сахі...“

І калі нашы пальцы худыя,
Што прывыклі да шалі, вагі,
Маглі песьціць жыты залатыя,
Падстрыгаць сенакосы густыя,
Растрасаць радасьць-сум на лугі?..

Нашы шпаркія ногі сьвітаньнем
Не сьпяшалі-б ніколі сюды,—
Дык жыцьцё набрыло на змаганьне,
На страхоцьце, мучэньні, стагнаньні,
Ушчаміла за карак:—Ідзі!!!

і прайшло, праняслося, сканала
Усё тое, чым жылі, былі“...
.
.
.

Гэтым крамнікі песьню канчалі...
І зазьзялі зялёныя далі,—
Ахінула праменьне палі.

З яўрэйскае мовы пераклаў

Ізраіль Плаўнік.

*) **Ізі Харык**—малады таленавіты паэта сучаснай яўрэйскай літаратуры. Яго творчасць вызначаецца надзвычайнай шчырасьцю, самабытнымі вобразамі і багацьцем думак. Піша поэмы з новага яўрэйскага быту і дае арыгінальныя малюнкi прыроды, авяенья глыбокім лірызмам. Самым выдатным яго творам зьяўляецца поэма „Менскія балоты“ (Minsker Blotes).

Ізі Харык

Чужынец-госьць...

Чужынец-госьць прыблукאַўся ў мястэчка.
Быў неспакой у госьцевых шагах...
Ніхто трывог яго не зразумеў там,
І ня пытаў ніхто: „Ці ты зьнямог?“

А вечар сіль суценьнем заварожыў,
Над некім плач і стогн падняла ціш...
Там крамкі ўсе зачынены даўно ўжо,
Нікому ўжо дамоў ня трэба йсьці.

У глуш начы, у вольніцу сяленьня
Пачаў той госьць адзін-адным брысьці...
Ля старых брам радзімы пасівелай
Ён не чакаў і не прасіў: „Пусьці!..“

І слухаў госьць, і слухаць быў ня ў сіле,
Як сьцены хат хісталіся—на тын...
І ён сказаў: „Хай іх пажар зьнясіліць“,
І ён пашоў упарты ў даль і стынь.

І да зары палохаў крык мястэчка,
Стагналі ветры, галасіў агонь.
Апошні раз госьць глянуў на пустэчу,
Затым пашоў... І дзень спаткаў яго.

З яўрэйскае мовы пераклаў

Ізраіль Плаўнік.

Радасьць за ісьціну

I

Тонкім срэбным ланцужком пацягнулася павестка, і на станцыі ўсё замітусілася.

Схапілася са свайго клунка і старая сялянка Матруна Дзівачыха, але чарговы па станцыі з усьмешкаю кінуў ёй на хаду.

— Не сьпяшайся, баба. Паедзеш не раней, як цераз паўгадзіны.

Адсапваючыся пасья хуткай бягі, цягнік прыліп к пэрону.

Ледзь, ледзь успела знайсці сваё мейсца, як калёсаногі конь зноў рушыў у дарогу. Калі-ж прастукаталі апошнія стрэлкі, з калёсамі рэйкі размову сваю завялі.

— Вы часам ня з Менску будзеце,—звярнулася Дзівачыха да свайго суседа па купэ, тоўстага нэпмана з шырокім чалом, якое пачало расьці ўверх за конт прычоскі.

— Так, з Менску,—праткнуў ён папіросай вугал губ.

— Ну, тады пэўна вы ведаеце майго Рыгора. Ён таксама вучоны... сту... сту... дэнт.

— Ня ведаю, вышчарыўся зубным золатам нэпман. Вы думаеце, у Менску толькі адзін ваш сын студэнт.

— А я еду ў Менск,—прала далей размоўную нітку сялянка,—каб трохі падлячыцца. Вельмі нягожа стала ў апошні час. Калі быў жывы стары Цімох, хадзіла да яго. Паглядзеў ды і кажа: у цябе няйначай як падвей; мусіць, калі ты жала, увайшоў праз нагу. Ё добра, што адзінаццаты нумар, бо калі быў-бы двананцаты, тады, даліпантачкі, памерла-б або сумашэдшыла-б. Прыходзь да мяне штодзень, я табе яго выганю. Ё можа выгнаў-бы, сапраўды, але праз тыдзень сам памёр. А летась стукаў мяне наш вясковы хвершал. У цябе, бабка, кажа, ліхарадка ў сэрцы. Але рады нікае ня даў. Сэрца баліць, і гэтак вельмі, вельмі млосна бывае. Можна менскія дахтары дапамогуць. Ды і сына ўбачу. Ён даўно мяне кліча да сябе ў госьці.

Але нэпман у адказ не падняў нават галавы ад газэты.

Пад'яжджалі да Менску. Пацягнулася фабрычная ваколіца пусткай цаглянай сьцяны. Чорнаю вужакаю туліўся к небу дым, пэдкаючы блакіт вясны...

II

Яшчэ малым хлапцом Рыгор вельмі любіў хадзіць у царкву. Пах ад кадзіла, бліскучыя папоўскія рызы, сьпевы хору... Але ўжо ў школе ён пабачыў, што справа з богам і з жыцьцём на тым сьвеце стаіць вельмі кепска. Ясна стала, што ў Хрыста можна было верыць, пакуль зямлю лічылі цэнтрам сьвету. Няўжо-ж на кожную плянэту, на кожную зорку, дзе ёсьць людзі, бог дэлегаваў сына. І ці таго-ж самага Хрыста, ці кожны раз ужо якога-небудзь іншага? Сколькі-ж тады сыноў у яго!

А ў унівэрсытэце на мэдфаку, асабліва калі на практычных занятках па анатоміі ён расшматаваў на дробныя кавалачкі чалавечы мозак, балючыя пытаньні высьветліліся для яго раз назаўсёды.

Зразумеў ён добра і душэўную мэханіку ўмоўных рэфлексаў, але-ж усё-ткі, наўпроці розуму, шукаў нейкай літасьці для сябе. Можа калісьці дасягненьні навукі скасуюць абавязковую сьмерць, але пакуль што... Няўжо і ён скоро, нават сягоньня можа памерці, і ня ён, ня ён, а аб ім заўтра будуць думаць іншыя людзі. Моцныя, здаровыя людзі з нейкім пагардлівым жале будучь гаварыць аб ім няясным, нікчэмным. Ён, як мэдык, ён разумее, што гэтую пагарду ён заслужыў. Сьмерць ня прыйшла знадворку, яна радзілася з яго вышэйшай нікчэмнасьці, з слабасьці яго лёгкіх, сьмерць—гэта найгідлівейшая яго поза, падобна таму, як горда ўзьнятая галава, бляск вачэй пры жыцьці былі. рухамі часовага здароўя сьляпой матэры.

Не хадзеце з сумнымі тварамі на цыпках каля яго труны, а крычэце, сьмейцеся, і я пастараюся адказаць вам усмешкай...

І сягоньня Рыгор сьпяшаўся на лекцыю па анатоміі, пасья якой павінна было адбыцца ўскрыцьце трупам.

На двары былі ўсе прыметы вясны. Замест зімніх пусьцілі ўжо летнія вагоны конкі. Наставіўшы каўняры пальтаў і затуліўшыся парасонамі ад дажджу і ветру, грамадзяне пакорна пакутвалі ад зьмены часоў году.

Але якая-б там ні была, усё-ткі вясна. Слух ужо болей ня муліў капуставы рып сьнега—вуліца даўно ўжо паказала свой восьпенны твар. Ён навокал вада, вада і вада. Вада і ў вадасьцёках, вада і з дахаў, вада і пад клявішамі драўлянага тратуару. Ступіш неасьцярожна нагой—і табе ў твар цэлы фантан вады.

III

У белым халаце, з рукамі ў гумавых рукавіцах прафэсар паталёгічнай анатоміі капашыўся ў вантробах.

Рыгор уважна разгледжваў хворыя ныркі і сэрца.

Вось нейкі няшчасны кляпан—і ўся машына стоп. А ў сэрцы і, наагул, у вазотоморнай сыстэме зароджваюцца нашы ўсе эмоцыі (Рыгор цікавіўся трошкі псыхолёгіяй). І які сэнс мела-б тогасьветнае існаваньне бяз гэтых эмоцыяў.

Калі ўсе пачалі разыходзіцца, Рыгор падыйшоў да прафэсара з нейкім запытаньнем.

Зірнуў на страшны твар трупа і ад жаху і нечаканасьці вочы—круглыя прожэктары.

— Матуля мая,—толькі і вырвалася ў яго.

Прафэсар глядзеў з шчырым спагаданьнем.

— Сапраўды, трагічны выпадак. Вы ведаеце, яе, бядачку, учора паднялі ўжо мёртвую недалёка ад вагзала. Пры ёй ня было ніякіх дакумантаў. Жаль, вельмі жаль. Я вам зараз дапамажу атрымаць дазвол на яе хаўтуры...

Пакуль прафэсар пісаў, Рыгор ня мог адарваць вока ад яго халата. Завязваў бясконца верхнюю пару паўроздак, якая чамусьці разьвязалася...

За труной Матруны, апроч Рыгора, ішоў яшчэ яго таварыш зямляк па вёсцы.

Якое нечаканае і, галоўнае, несваячасовае гора. Іменна, несваячасовае, бо якраз за гадзіну перад гэтым няшчасным выпадкам ён цешыўся ўспамінамі аб роднай хаце і аб мацеры. Думка нецярпліва мерыла дні да чэрвеня, бо сёлета ён-жа ня езьдзіў дамоў на зімовы адпачынак—рыхтаваўся да залікаў. Шэсьць вёрст ад станцыі да роднай вёскі ён адлічыць за гадзіну. Як-раз усьпее сустрэць усход сонца ўжо ў вёсцы... Закучаравіліся дымамі хаты... Бадзёры, умыўшыся ранішняй сьвежасьцю, хутчэй, хутчэй да знаёмай хаты. А на парозе ўжо стаіць маці. Расьцьвілі ад радасьці вочы гусячымі лапкамі. І зараз-жа квактухай ад стала да печкі, ад печкі ў варыўню. І чаго толькі не нагатуе для яго маці. І блінцоў з мачаньнем, і кіслага малака з картохамі...

Але гэтага ўжо ніколі ня будзе... Ляжыць яна тут у труне расшматаваная. Трэба новымі радасьцямі зроўнаважыць гора, разбавіць яго шкодную атруту...

І думка міжвольна пабегла па новых дарожках. Бясспрэчна, пасля залікаў яго пакінуць пры унівэрсытэце для падрыхтоўкі да

прафэсуры... А як цёпла ўчора паціснула яму руку Алеся Васілеўская. У вачох яе ніколі ня гаснуць іскаркі сьмеху, нібы дзьве сьлязінкі.

Каля брамы могілак сьляпяя жабрачка аб дапамозе благала:

— Згляньцеся на мой сьвет зацьменны, падайце на маё калецтва вечнае.

А вось новы і ўжо апошні адрас мацеры: дзевяты рад, дваццатая клетка...

Ужо прысады нахмурыліся вячэрнім змокам, калі Рыгор з таварышам зварачаўся дамоў.

Але прыгожасьці веснавога вечара не памячаў Рыгор. Не звараціў увагі на дзяўчат, якія прашчабяталі поўз яго, абняўшыся пераплётам рук за сьпінамі. Ня чуў, як у нейкай кватэры зайгралі на піяніне. І раптам гра абарвалася, і дзяўчына, мусіць маладая яшчэ, рассыпала сьмяшынкi—круглыя гарошынкi. Ад дзяўчыны не адставаў мужчына, які выконваў басовую партыю сьмеху.

Стрымліваючы моцным закусам губу, Рыгор доўга нешта думаў, а потым, павярнуўшыся да свайго таварыша, здабыў хрыплы голас з гартані:

— Няма чаго й гаварыць, Лявон. Моцна хочацца пачуць ад яе хоць адно яшчэ слова, хоць проста папрашчацца з ёю, але-ж гэтага ніколі ня будзе...

І праз хвіліну больш супакойным тонам, нават тонам нейкай радасьці, радасьці за знойдзеную ісьціну:

— А ведаеш што, братка. З гэтага жаданья і радзілася ў чалавецтве гэта вялікая мана, радзілася гэта вера ў жыцьцё на тым сьвеце. У жаданьні крыніца веры... Я праканаўся канчаткова... Трэба будзе абавязкова калі-небудзь напісаць аб гэтым артыкул.

3. Бандарына

Нечаканае збылося...

(у дарозе)

Здаецца рэчаістасць сёння казкай,
Дзівоснай казкаю ўспывае рэчаістасць,
І нават успамінаў злая важкасьць
Сягодня ў жэмчуг апавіла існасьць.
Бывай, Сібір, бязьмежнае прывольле,
Стэпаў барабінскіх нязьлічаны прасьцяг,
Вузоры ледзяністыя, ільдзінкі зорак.
З туману кліча вабіць родны шлях.
Цягнік імчыць, губляе кілёметры,
Імклівіць даль знаёмых дарагім.
А перажытага ня зважыць, не памераць,—
А перажытага ніколі не забыць.
Цягнік імчыць, губляе кілёметры.
Вось кудры хвоек зелянеюць на гары.
Зноў хочацца у будучыну верыць,
У прасьцягі кідаць заклікі зары.
Бліжэй, бліжэй краіна дарагая.
Мільгае шапкай белаю Урал.
Жыцьцё ў грудзёх збалелых дагарае,
А так ня хочацца вясною паміраць.
Бывай, Сібір, бязьмежнае прывольле,
Бывайце, другі любяыя вятры.
Браты мае шукалі лепшай долі,
Галосячы прыехалі ў Сібір.
Скажэце, любяыя, каханья браточкі,
Скажэце, другі мне, саколікі вятры,
Пашто туга зноў грудзі паліць, точыць
І песня родная тугою зноў зьвініць.
Цягнік імчыць, губляе кілёметры.
Зламанай, хвораю шапчу: бывай, бывай!..

А хвойка, усхвалёваная ветрам
Нахілам гордым хоча прывітаць.
Ці перадаць, ці пераказаць паклоны,
Што наказалі „роднай старане“.
Ці мала мы ў прасьцяг губляем, дорым,
Губляем голавы у рогаце завей.
Напорнай працай сьціплай і упартай
Мы долю шчасную прытулім да сябе.
Шляхі дарогі выш'ем краскамі
І ружы закрасуюць на жарстве.
Цягнік імчыць, губляе кілёметры.
Зьнікае дзень праменьнем залатым,
А перажытага ня зважыць і ня зьмерыць,
Двойчы мінулае не перанесьць.

Каля Сьвярдлоўску

14-IV—28 г.

Ал. Салагуб

Галадоўка *)

(З сучаснага турэмнага жыцця пад Польшчай)

I

Над турмой павісла трывога... Галакаюць, круцяцца каўкі. За кратай чуцен першы павеў вясны. Вераб'і чылікаюць на падаконых вострагах. Толькі ў доўгім калідоры N-скага вострагу нячутна вясновага настрою і вясёласці.

Калідор ахоплены трывогай. Сутулаватыя, прысадзістыя даглядчыкі забегалі па жалезных драбінах і толькі разносіцца працяглае трах-тах-тах-тах-тах! Чутно з вузкіх і цесных каморак, як браджаць па падлозе шашкі, якія носіць востражная адміністрацыя.

— Што сталася? Мо' памёр хто ў вострозе? Мо' сапсуўся апэтыт у пана начальніка, ці можа адміністрацыя перахапіла тайную перапіску палітычных, так званых „грыпсы“?

— Вязні галадуюць!—данёс старшы даглядчык Барэйша. У яго вачох маляваўся жах і ахвота адзначыцца чым-колечы перад начальствам, ахвота падлізацца ў першы-лепшы момант, калі ёсьць магчымасць, каб нашыць сабе яшчэ адну нашыўку, яшчэ адзін трохкутнік.

— Дожэ...—адказаў лёканічна начальнік Барташэвіч. Вусны яго нэрвова сьцяліся і ніжняя сківіца заёрзалася, затраслася, задыгала. Гэта азначала, што ён уваходзіць у вялікую злосьць, якая пераходзе ў дзікі шал, які ён спагоне на нявінных вязнях, на тых, хто адарваны ад сонечных прастораў, ад цвітучае прыроды, ад крыніцы руху, жыцця і красы...

Начальнік Барташэвіч нэрвова і хутка [круціў ручку ад тэлефона.

— Экспозытура! Так... Начальнік гаворыць... так, так... Вензене, вензене... Цо прошен?.. Падаць 50 чалавек паліцыі. Бунт!

*) Гэтыя здарэнні мелі месца ў віленскай турме „Лукішкі“ і ў Вілейцы.

Вязні галадуюць. Мусімы здусіць. Жондаён полепшэньня варункуў быту... я ім покажэ полепшэне... Пшыслаць на тых мяст 50 людзі... Паклаў тэлефон і зморана аблакаціўся на мяккую канапку. Начальніка трасла ліхаманка... Зьнячэўку павёў ён вачыма па сьценах свайго габінэту і вочы затрымаліся на доўгім, таўстым вусе маршалкі Пілсудскага, які нібы таксама надзьмуўся, пачуўшы няпрыемныя навіны.

У начальніка мільгнула думка аб вусах „народовэго гэроя“, „дзядка“ Пілсудскага. Яму самому было сьмешна прызнацца, што ён думаў аб ім. Спачатку ён параўновываў вусы маршалка Пілсудскага на кослаўку саломы, вырваную віхурай, што маршалак выглядае тлустым купцом, які выпіў тры пляшкі піва, ад якога засталіся нават белыя бурбалачкі—на валаскох вусоў, а ўрэшце, пан начальнік страціў у думках усякую пашану да свайго „дзядка“ і сказаў услух:

— Цо мне Пілсудзкі, кеды я сам Пілсудзкі!—Тоненькія нітачкі-цурачкі марозу забегалі па заскур'ю начальніка. Ссунуўся паціху на канапку і захроп. Начальнік спаў. Выпешчаны белы падбародак абвіс на калаваты белы каўнерык. Гальштук выпаў з-пад камізэлькі і тырчэў, як зайцава вуха. На яго грудзёх цераз плячо вісела жоўтая скураная партупея, шашка адпачывала каля ног.

А са сьцяны надзьмуўшыся пазіралі суровыя твары міністраў. Пілсудзкі яшчэ больш нахмурыў бровы і аттапырыў шчокі. У габінеце начальніка панавала магільная ціш. Закратаваныя вокны папура глядзелі ў цагляныя мury турмы.

II

— Тррр! Апэль! Спраўдка!

— Ггах!—ггах! г-гах! гг-ах!—грукацяць, ляпаюць жалезамакутыя „ваўчкі“. Дрыжыць вастрог, дрыжыць падмуроўка, дрыжаць грудзі ў зьняволеных.

Перад „ваўчкамі“—акенцамі мігцяцца белыя, бліскучыя гузікі мундзіру інспэктара. За ім ідзе цэлая чарада ніжэйшых і старэйшых даглядчыкаў. Робяць „спраўдку“. Толькі і чутна: два-тшы, два-тшы... Лічаць вязьняў, якія сядзяць у вастрожных катухох.

— Устаць, устаць!—гамоніць сержант на зьняволенага, які не пасьпеў выцягнуцца ў струнку перад „ваўчком“.

— Ггах! Гг-ах! Гг-ах!—лапочуць ваўчкі. Мігцяцца бліскучыя гузікі інспэктара, а думкі вязьня вітаюць далёка, далёка, дзе прырода скідае з сябе ланцугі зімы, дзе ціўкаюць вераб'і і дзе залі-

ваюцца шпакі на старых грушах, дзе бруюцца срабрыстыя крынічкі, дзе сонейка пробуджае ўсё—жывучае да жыцця і радасці...

„Спраўдка“ мінула.

Палітычныя вязьні з агульнае цэлі № 29 робяць тайнае пасяджэньне. На парадку дня пільныя справы.

Вечарэе. Шэрыя цені ад кратаў леглі на процілежнай сьцяне... Мокрыя дровы ў бляшанай печцы заядла сіпяць, пеняцца і пішчаць, Бледныя языкі агню хваравіта ліжуць кару мокрых паленьняў... Часад-часу разьлягаецца доўгае: цсс... сіісьсь... цс... цс... сіі... цсс... Крывы стол, як і сама польская дзяржава, баязьліва забіўся ў куток, каля якога топаюць, пахаджаюць вязьні. Ложкі з шэрымі посьцілкамі высока падцягнены ўгору і шчыльна прымацованы да сьцяны жалезнымі кручкамі. Цамэнтавая падлога палыскуе ад парафіны, ад полымя печкі... Тры вязьні падсунулі да печкі зэдлік і ўселіся, гутарачы між сабой аб тым, як гэта добра на волі, як гэта яны будуць есці цёплыя бліны са сьмятанай у бацькоў, і шмат аб чым у гэтым напрамку. Часта пазіраюць на аржавыя краты і цяжка ўздыхаюць.

Схіліўшыся над вялікай кнігай „Капітал“, сядзеў малады дзяцюк Арсень. На від яму можна было даць гадоў 30—31, а ў праўднасьці ён меў усяго-наўсяго—24. Чатырохгадовая адседка ў цагляных мурах турмы паклала на яго твар сваясаблівую пячатку. Бровы чорныя насунуліся на вочы, вусны шчыльна сьцяліся, і, наогул, усе рысы твару казалі аб усім перажытым, аб перанесеным горы. Галава аблезла і толькі жызенькія валасы засталіся на патыліцы і ля вушэй. Вочы глыбока закаціліся, але колькі ў іх было захаванага агню, колькі сілы волі, колькі цярплівасьці! Паволі злажыў кнігу, паклаў лістовачку для адзнакі прачытанага і, абвёўшы вачыма ўсю цэлю, сказаў:

— Таварышы! Сёньня мусім абгаварыць пільную справу... Ведаеце, аб чым я буду гаварыць? Га?

— Дадумываемся, але...

— Дык, вось-жа, я лічу зараз-жа зрабіць сход, тут мы і абмяркуем, што і як рабіць у будучым.—Пры гэтым Арсень шагнуў на вуха аднаму з вязьняў, каб ля дзьвярэй паставілі варту, каб не наскочыла начальства і не разсадзіла ўсіх па адзіночках, дзе ўжо значна цяжэй перагаварыцца ці то аб супольным выступленьні, ці то падзяліцца беднымі навінамі аднастайнага турэмнага жыцця.

Праз некалькі хвілін уся грамада засела за стол, які зацягнулі ў самы цёмны кут і распачалі сход. Першым выступаў з прамовай Арсень, а іншыя толькі дадавалі новыя доказы кашмарных абставінаў, аб катаваньні бязьвінных вязьняў „дазорцамі“ і інш.

Арсень адкашляўся, пасья, абапёршыся на стол рукамі, як гэта ў звычай прамоўцаў, і пачаў:

— Дарагія таварышы! Ці варта адмалёўваць шэры і аднастайны быт нашага жыцця. Ведаеце аб усім самі. Я ня буду распашырацца, а скажу проста і коротка: жыццё наша—катаржнае жыццё, яно невыноснае, яно—ня жыццё, а паступовае адміраньне. Мы ня жывём, а гніём, паціху, памалу, няпрыкметна... Зірніце на свае схудалыя твары. Зірніце!.. Скура ды косьці. Што робіць з намі турэмная адміністрацыя? Усе палёгкі для палітычных, прадугледжаныя ў панскіх законах, адабралі ад нас, кормяць нас чым?

— Вось чым!

— Во як!

— Сьметнікам!—пасыпаліся клічы абурэньня. Пры гэтым усе вязьні выймалі з кішэняў „рэчавыя довады“—„dowody rzeczowe“—дрэннай ежы. Тут былі кудлатыя чарвякі, вылаўленыя ў супе, валасы, кавалкі гумы ад старых калёшаў, пацуковы і мышыны кал і ўсялякая брыда—атрыбуты сьметніка... Усё гэта вязьні знаходзілі ў вастрожнай ежы. Усе пазіралі з агідай на „рэчавыя довады“, усе мелі кіслыя твары, нібы ім вырывалі кручкамі нутро. На тварах ляжаў цень смутку і пачудзьцё зьнясільнасьці паправіць свой быт, сваю ежу.

Толькі Арсень страсануўся і, узмахнуўшы галавой, пачаў горача і пераконваюча гаварыць:

— Аглядаць сьметнік, якім нас кормяць, гэтага—мала, трэба нешта іншае рабіць? Але не павінны мы спаць у шапку...

— Трэба пайсьці да начальніка і паказаць яму ўсё гэта...—адгукнуўся хтосьці з грамады.

— Па што там ісьці, каб ім па бакох хадзіла,—кляўся стары чалавек Бараболя, які сядзеў за „Грамаду“,—ці-ж ты ня ведаеш таго, што сказаў начальнік Андрэловічу, калі той пайшоў жаліцца на ката Барэйшу? Гэт—сьмех і—годзе... Што хочаць—тое і робяць. Ёхняя воля.

— Дык што-ж?.. патвойму: трэба сядзець злажыўшы рукі і чакаць маньні з неба?—азваўся яшчэ адзін голас.

— Трэба пісаць скаргу да пракурора.. той—рассудзіць... Можа прыдзе калі, вась і раскажам яму, як нам жывецца...

— А бадай цябе качкі разьдзяўблі... сказаў, як зьвязаў. Ну й галава-ж у цябе дзябёлая!!! Усе яны—ягады з аднаго поля. Усіх іх трэба на асіны павесіць. На адзін сук падвесь, дык адзін аднаго не перацягнуць. Сказаў... Ці ты ня чуў, як аднойчы гаварыў Сьцёпка Асіненчык, калі да іх прыходзіў пракурор... Сьмяхоты адны.

Палуднавалі. Аж—шусь у камэру начальнік, інспектар і пракуратар... „Што маеце за скаргі? Ці мо' просьбы якія?“ — пытаецца пракуратар. — Ды во,—кажа адзін, як яго прозвішча, а бадай яго... вось, кажа, пане пракураторэ, яда ў нас—адна вада; нячыста вараць, чарвякі трапляюцца, ды і ня смашна вараць, ясі нібы траву... Бяз солі... А хлеба мала, як толькі замарыць рабака... Дык ён, каб-жа яго разарвала, схпіў барджэй лыжку, ды—сёрб, сёрб паліўку з міскі, якую ня зьёў Міхась Баўтрочонак. А бадай-жа яму праз бакі выйшла—усё ачысьціў—чыста—гладка. Глядзім, кажа, мы, і няма чаго казаць таўстабрухаму пракуратару. А ён хваліць яду, а ён цмокае, а ён распынаецца... І так вось і да сёньня ня хочучь жаліцца начальству, бо ўсё роўна нічога ня будзе з гэтымі скаргамі, з гэтай хадні...—так закончыў сваю прамову стары „грамадовец“ Піліп. Пагладзіў ён сваю бародку, і толькі вочы блішчэлі. Чакаў, што скажучь іншыя адносна закрануўшага пытаньня. Голас узяў Арсень.

— Вы чулі аб тым, што вось толькі што расказаў дзядзька Піліп? Чулі?—Ну й добра. Дарэмна абіваць парогі начальніка, дарэмна кланяцца яму ў ногі. Яны глухія на плач і на сьлёзы палітычных... Яны-б каб прышлі, то жыўцом-бы нас у магілах згналі... Ці не ўпяршыню даводзіцца чуць ад начальніка словы: „Вязень не сабака—усё зьесьць!“ Гэта-ж яго штодзенная мараль, прыказка. Дык чаго-ж да яго хадзіць? Нашто псаваць сваю кроў і нэрвы? Самохаці нам нічога не далі, не даюць, не дадуць... Мусім самі ўзяць. Мы пакажам усёй гэнай бандзе, што мы дружныя, што мы трывалыя, што мы ўмеем паміраць за свае правы... Мы пакажам сваю з'арганізаванасьць, мы пакажам, што нам ня страх сьмерць, што мы адважна сканам у сырых казэматах!..—тут Арсень зрабіў такі жэст, ад якога ўсе здрыгануліся. Па ўсіх праляцеў нібы электрычны ток. Усе ў гэты міг гарэлі жаданьнем памерці за свае правы на існаваньне, на правы самастойна мысьліць і кіраваць сабой. Вязьнярскія вочы палалі бунтарскім, мяцежным агнём, які ўласьцівы толькі запраўдным рэвалюцыянерам, якія ня могуць жыць там, дзе пануе панскі бізун, дзе пад рызай „сьвятых“ пастараў сядзяць драпежнікі, эксплёатуючы іменем міфічнага Хрыстуса даверчывых авечак. У гэты міг цэля № 29 была сапраўдным дынамітам, які складаўся з крыві і сьлёз вязьняў, які гатовы быў выбухнуць вялікім полымем... пажарам.

Усе застылі ў ваяўніча-рэвалюцыйнай позе, чакаючы нібы, што вось-вось нешта будзе.

Арсень перарваў доўгую паўзу:

— Абвяшчаем галадоўку!

III

Цэля № 29 зрабілася консьпірацыйнай кватэрай ува ўсім N-скім вастрозе. З яе выходзілі ўсе дырэктывы ў справе галадоўкі, тут пісаліся лістоўкі—„грыпсы“ для перадачы ў другія цэлі.

Сьвежа-ўвайшоўшаму чалавеку ў цэлю № 29 кідалася першна-перш вялікая сувязь, дружба, з'арганізаванасьць вязьняў. Здавалася, што тут жыве ідэальная, камуністычная сям'я.

І запраўды, тут была камуна. Подаўкі, якія атрымлівалі ад знаёмых, таварышоў, сваякоў, складалі ў адно мейсца. Быў свой „капцінармус“, які ужо і дзяліў усё між усімі. Скаргаў ня было. Хворыя ці хваравітыя атрымлівалі лепшыя кавалкі подаўкі і большыя. Усе дзяліліся апошняй крошкай. Бывала так, што атрымлівалі часам так мала, што цяжка і думаць аб дзялянцы. Але і гэта дзялілася. „Хоць патроху, але—усім“, казалі вязьні. Так прызвычаліся да гэткага жыцьця, што калі вызывалі таго ці іншага таварыша ў адзіночку, то ўсе неяк сумавалі па ім.

Зараз-жа, калі рыхтаваліся да галадоўкі, шчыльнасьць, сувязь між вязьнямі пабольшала ў некалькі разоў. Пастанавілі трымацца да апошняга, нават да ахвяр галоднае сьмерці.

Дамагаліся наступнага: 1) чалавечых адносін адміністрацыі да палітзьняволеных, бяз катаваньняў, 2) паляпшэньне стравы, без чарвякоў, 3) прадоўжыць прагулку для хворых, 4) пабачэньне бяз крат, 5) агульныя цэлі, 6) права мець у цэлях чарніла і паперу, 7) рэгулярна зьмяняць бялізну.

Усе гэтыя дамаганьні кожны ведаў напамяць, каб, як прыдзе начальнік, ведалі сказаць, за што галадуюць.

Вастрог заварушыўся. Пайшло перастукваньне цераз сьценку, пайшлі ў ход „грыпсы“, адозвы. Нутро вастрогу зьмяняла сваё аблічча, толькі іржавыя краты пазіралі спакойна, як заўсёды, толькі жоўтыя сьцены маўчалі панура, а жалезныя „ваўчкі“ яшчэ мацней зачыняліся.

Час агульнага выступленьня не надыйшоў. Рыхтаваліся, падлічвалі свае сілы.

Падрыхтоўка да акцыі не такая ўжо і лёгкая справа, як гэта выдаецца з першага погляду. Папершае, трэба сьцерагчыся сваіх правакатараў, якія перахопліваюць „грыпсы“ і перадаюць начальству, падругое—вязьні сядзяць у разьбіўку, па адзіночках, толькі на ўвесь N-скі вастрог ёсьць некалькі агульных цэляй, патрэняе—палітычныя перамешаны з крымінальнымі, што вельмі ўскладняе працу, гальмуе рух. Але чым багаты вязень палітычны,—дык гэта—цярплівасьцю. Аб часе ён не клапаціцца, маючы 6—8 год адсідкі.

Цэнтральны камітэт вязьняў вынес пастанову аб звальненні ад удзелу ў галадоўцы хваравітых таварышоў, якія толькі на трэція суткі не бяруць ежы, калі галадоўка завастраецца і начальства ня ідзе на ўступкі, што мае вялікае маральнае значэнне для ўздыму настрою галадуючых, а таксама ўплывае і на адміністрацыю N-скага вастрогу.

Дзень галадоўкі вызначаны.

IV

Была прыгожая, чароўная раніца красавіка. Сонца разьлівала агністыя касулькі шчодра і густа. У гаёх балтыхаліся сінія пралескі. Лёгкі вецярок калыхаў зялёную рунь і леташнія пажайцельныя лісты ёрзаліся па галінах асіньніку. Сонца лізала грудзі зямелькі. Толькі ў цагляных мурах N-скага вастрогу было сьцюдзена. Да вастрожных вакон далятаў брэх сабак і туркатаньне калёсаў.

Арсень, адчыніўшы вакно, падставіў табурэтку, ашчаперыў рукамі краты і паўтараў з памяці словы Якуба Коласа:

Вясна, вясна, не для мяне ты,
Ня я табою абагрэты...

Сэрца ў яго грудзёх нэрвова тукала.

— Што-ж... пачынаць?—звярнуўся ён да таварышоў. Тыя кіўнулі галавой у знак згоды.

— Паў-ст-а-а-а-нь, пра-а-а-кляць-цем ка-та-ваны, паў-ў-ста-а-а-нь, хто з го-ладу век пух!—паплыла, пакацілася ля крат песня закліку, гимн перамогі.

Як-бы электрычны ток прабегаў па шэрым цагляным целе вастрогу. Здрыгануўся ўвесь гмах. З усіх вакон і лёх граханула, паласнула, як вясновы гром, агульная песня з хворых грудзей вязьняў.

— Га-га-га-га! Уа-уа-га-га!—тахтаў вастрог. У адным канцы пачыналі, у другім—канчалі. Нібы морская хваля пляскалася ля вакон закратаваных.

— Мы маладняк бунто-ў-ны-ы-ы,
Рабочых і сялян!

— Зацягвалі маладыя хлопцы з цэлі № 5.

З другой-жа цэлі няслася адважнае:

— Под частым разрывом гремучих грамат
Отряд коммунаров сражался...

Падхоплівалі іншыя галасы з верхніх паверхаў і песня разрасталася, плыла.

А з чацьвертага паверху N-скага вастрогу хтосьці цягнуў:

— За вла-а-асьць са-ве-таў...
Та-та-та-та... та-та-та-та-та!

2. „Маладняк“ № 7.

З жаночага аддзелу палітычных няслася:

Ад веку мы спалі і нас разбудзілі,
Мы знаем, што трэба рабіць,
Што трэба свабоды, зямлі чалавеку,
Што трэба зладзеяў пабіць...

Здавалася, што пад вастрогам вырасла тысяча ног, на якіх ён калышыцца з боку-на-бок.

Гэта быў пачатак галадоўкі.

Дрыжэў калідор, лязгалі ваўчкі, бразгала, тахтала жалезная брама вастрогу. Чуўся злосны гоман даглядчыкаў. Бразгачэлі ключы, зьвякалі ланцугі ў крымінальным аддзеле.

Над вастрогам павісла трывога.

V

Скрыганула чырвоная жалезная брама. З карабінамі на гатоўку паўзлі „абаронцы публічнага спакою“. Вастрог ахоплены наўкола.

У турэмны калідор уварвалася 50 чалавек, узброеных з ног да галавы, паліцыянтаў. На голас старшага „пшодоўніка“ ўсе сталі ў адну чаргу і гатаваліся да „бою“.

Перш-на-перш яны хацелі стэрорызаваць найбольш сьведомых, моцных вязьняў з агульнай цэлі № 29, а з паасобнымі адзіночкамі рабі што хочаш, калі прыставіш да грудзей рулю карабіна.

Так яны і зрабілі.

— Бачносьць!—загалёкаў з усей моцы сержант М., адчыніўшы цэлю № 29. Вязьні хоць-бы скрануліся, хоць-бы міргнулі павекамі, хоць-бы адной часткай цела зварухнуліся. Усе ляжалі пад халатамі, галодныя чацьвёртыя суткі. Пайкі хлеба, які трашчыць у зубах ад пяску, ляжалі кучай на сталі. Засьмяглы „журэк“—паскрэбкі ад дзяжы разьмяшанья ў вадзе і загатаваньня, стаяў таксама цэлы, нячэплены лыжкай.

Сержант бразгаў вязкай ключоў.

— Ну, дык як? І сёньня ня будзеце браць ежы?—зьвярнуўся да сьпячых вязьняў. Ніхто не міргнуў вокам, ніхто не ўказаў свайго духу. Здавалася, што гэта цэля—трупярня, а пад халатамі—акаллыя трупы.

Маўчаньне вязьняў кінула сержанта ў дзікі шал і ён ад зьянясьльнасьці заставіць есьці размахнуўся абцасам і ўдарыў у бок аднаго вязьня, які ляжаў з краю. Вязень не паказаў прыметаў жыцьця, не наступіла кароткага—„ай!“ на што так спадзяваўся сержант М. Ніхто не запрэтаставаў, ніхто не паварушыўся.

— То большэвікі, то скурвы сыны,—яка моц волі до д'ябла! Цьфу, антыхрысьці!—сплюнуў у бок вязьняў. Шчоўкнуў ключом у замку, выйшаў у калідор.

— Малайцы—таварышы. Так і трэба. Хай ведаюць, што мы пайшлі на ўсё—ці здабыць, ці загінуць,—гаварыў да сяброў Арсень, высунуўшы з-пад пасыцілкі лысую галаву. Асунуўся, пажаўцеў, толькі вочы блішчэлі яшчэ большым агнём.—Хай прыходзіць начальнік, пракуратар ці міністар Майнеровіч, ці сам чорт з Бэльвэдэра, усё роўна не здамося, не пакінем галадаць, пакуль не дадуць тых правоў, якія належацца нам. Калі пагоняць нас карміць штучна, то і тады рабіце хоць пасыўнае праціўленьне. Хай сілай кладуць гумовую кішку ў горла, хай сілай пампуюць „журэк“, але самім не браць,—ні-ні! Прыдзе паліцыя—хай прыходзе, хай сілай выкідаюць з гэтых катухоў—не здавайцеся, і ў падвалах галадуйце да апошняга. Сканаем, але адважна. Памрэм, чым гэтак паступова ўміраць на „журку“ і на пайцы паскуднага „коксу“, які трашчыць у зубох ад пяску. Не, не... Лепш памерці.—Так гаварыў да галодных таварышоў Арсень, завінаючыся ў шэры суконны „коц“—пасыцілку. Сябры толькі, сьцяўшы зубы, ківалі галавамі ў знак салідарнасьці з ім.

Нікому не хацелася думаць, а тым больш гаварыць. Ногі наліся волавам, галава таксама. Кожная спроба думаць рабіла страшэнны боль у мазгох. Здавалася, што хтосьці ў галаву ўганяе дубовы клін і шчапае яе на часткі з сярэдзіны.

На калідоры М.-скага вастрогу стаяў вялікі гул. Паліцыя выганяла з адзіночак палітычных і стаўляла іх тварам да сьцяны, як да расстрэлу. Хто азіраўся па баках, той атрымліваў штурханца прыкладам у патыліцу, у сьпіну. Гэтак яны рабілі для таго, каб вязьні не маглі бачыць твараў паліцыянтаў.

Дайшла чарга і да цэлі № 29.

— Уставаць, уставаць, выўротоўды, пся ваша маць, я вам покажэ глодоваць, мы вас накормімы... ух!—гаманіў старшы „пшодоўнік“, пускаючы ў ход увесь лексыкон самых брыдкіх слоў, якія толькі ёсьць у польскай „панскай“ мове. Пры гэтым ён махаў над галавамі ляжачых вязьняў голай шашкай.

Вязьні не варушыліся. Ніхто ня выдаў гуку.

— Цо то ест!—здзіўлена спытаўся пшодоўнік паліцыі ў сержанта.—Чы-ж-бы юж змарлэ?

— О, муй пане! Мамаы клопотув з тымі веньзьямі. Куждын з ніх ма большэвіцке выходкі, то найгорша цэля вэ вшысткем веньзеню,—так рэкамендаваў гэтую цэлю сержант М. старшаму

пшодоўніку. Мова яго скрыпела, як нямазанае кола. Гаварыў ён ламанай польшчызнай. Пшодоўнік нэрвова церабіў куртаты вус і вачамі нібы пытаўся „што з імі рабіць?“ Зьнікла, як камфора, захаватая сьмеласьць і рашучасьць. Ён стаяў над галоднымі вязьнямі і нешта думаў. Сержант пазіраў на яго з дакорам. Аж раптам выраз твару пшодоўніка зьмяніўся і на вузкім лобе зьявілася маршчынка, вусны сьцяліся, як у шалёнага сабакі.

У душы яму хацелася чым-колечы бліснуць перад вострым начальствам, паказаць сваю здольнасьць уладжываць завілья „справунэчкі“, хацелася адзначыцца сёньня, тутакі ў вострое.

— Эй, ходзьце там, но... прэндзэй-жэ!—крычаў ён на паліцыянтаў, якія стаялі за дзьвярыма і чакалі яго загаду.

— Кольб не жаловаць!—склыгануўшы зубамі, працадзіў пшодоўнік і сарваў шэры вострожны „коц“, якім быў накрыты Арсень.

Дрыжэлі ложка, чэркала бляха. Грукацелі прыклады вінтовак па пляхох галодных вязьняў. Ёх выкідалі сілай з цэлі на калідор. Разлягалася працяглае „ай! ай!“ і замірала сярод высокіх сцяпеньняў. На калідоры плакалі, раўлі, як малыя дзеці. Катавалі, прымушалі сілай есьці пайкі хлеба і „журэ“.

Пшодоўнік пабачыўшы, што Арсень не ўстае, нацэліўся ў яго прыкладам і пырнуў паціху ў зубы. Было досыць. Арсень інстынктыўна схпіўся рукой за рот. Праз пальцы сачылася сьвежая кроў. На падлогу з сьлінай выплюнуў здрузгатаня на кашу тры пярэднія зубы. На твары пшодоўніка маляваўся жах ад свайго ўчынку. Але раскайвацца было позна. Ён зрабіў яшчэ больш сур'ёзную міну і загадаў выпіргнуць Арсень з цэлі. Так і зрабілі. Цэля № 29 была пустая. Усіх рассадзілі па адзіночках, па карцэрах.

На калідоры-ж было запраўднае пекла. Адных прымушалі адмовіцца ад галадоўкі, другіх угаваравалі браць хлеб і „жур“, трэціх цягнулі ў карцэр. Арсень і большасьць яго таварышоў сядзелі ў сырым карцэры. Ёх пакаралі за „упор уладзе“.

VI

Палыскуе асфальт ад сьвятла электрычных лампачак. Доктарскія прылады, як нажы, нажніцы, скалпелі, кручкі розных гатункаў, шпілечкі, рэфлекторы блішчаць на шкляных століках вострожнае бальніцы. Самае паважнае мейсца займаюць клізмы з жоўтымі гумовымі кішкамі, якімі на пятыя суткі галадоўкі „кормяць“ вязьняў.

Раптам разгойтваюцца насыцеж дзьверы і з шумам урываецца пяць чалавек дazorцаў з насілкамі, на якіх ляжаў Арсень. Від ягоны быў страшны. З адчыненых вуснаў цякла кроў, перамеша-

ная з сьлінай. Карані паламаных зубоў тырчэлі і зьялі, што рабіла жудаснае ўражаньне нават на доктара, які прызвычайіўся да ўсяго, будучы ў вастрозе.

Арсень не даваўся, корчыўся, вырабляўся з іх рук. Дарма. Прыдушылі да стала. Жоўтая кішка клізмы глыбока ўтачылася між зубоў. Кармілі. Скончылі. Павалаклі ізноў у сыры, цёмны падвал.

Падобную апэрацыю прараблялі з іншымі таварышамі з цэлі № 29. Шмат хто з іх недалічваўся зубоў. Былі паломаны некаторым жэбры. А некаторыя пасходзілі з розуму, павар'яцелі.

Бедны Фалько! Ён паплаціўся найбольш за ўсіх. Уся сьпіна зрэзана палкамі, галава напухла ад пабояў.

Калі пачалі выцягаваць на калідор, ён пастанавіў не падпусьчаць да сябе паліцыі. Зрабіў з стала і „парашкі“ барыкады і не даваўся. Лічбовая колькасьць сілы была ў паліцыі. Скрышылі ўсе перашкоды. Зламалі, здушылі Фальку. Зьвязанага ўкінулі у падвал і там ён звар'яцеў. Там страціў прытомнасьць і боль.

Прачнуўся ён у бальніцы. Пабачыў над сабой галовы ў белым. Гэта сёстры перавязвалі яму рукі і галаву. Бязьлітасна шчымила сэрца. Сьпіна гарэла агнём. На твар накладалі клейстры. Нос быў расквашаны.

Першыя прыметы вар'яцтва былі на далоні. Плёў, маячыў, вёрз ад рэчы. Фалька аднойчы ледзь не адарваў доктару носа, на які села муха. Рваў гузікі, адзежу. Дазорцы хіхікалі, а доктар злаваўся і з дакорам гаварыў:

— Не разумею, з чаго тут ёсьць сьмяяцца? Чалавек акалечаны... што тут за сьмех?—Даглядчыкі вінавата спускалі галовы. Але ўжо позна. Зад перадам ня вернецца.

VII

Увесь вастрог стаў на дыбы. У карцэры N-скае турмы павесіўся крымінальны вязень Канапацкі. На кране вісеў чорны труп. Глыбока ў шыю ўпілася ад торбы аборка. Ногі ўпіраліся да сьцяны. Так ён і акалеў, адваліўшыся.

Від такой наглай сьмерці рабіў на глядачоў патрасаючае ўражаньне.

Начальнік турмы затросься, пабачыўшы сваю ахвяру, якую ўчора так бязьлітасна катаваў за тое, што адважыўся сказаць слова ў абарону дамагаўняў палітычных. Жорстка і дорага заплаціў за свае словы. Ён ня мог далей зносіць зьдзекаў, катаваньняў і—пакончыў самагубствам.

VIII

Да галадуючых палітычных далучыліся крыміналістыя, якія таксама выставілі свае дамаганьні аб палепшаньні быту, адносін адміністрацыі і г. д. За гэтыя дамаганьні ўсе атрымалі добрую „лазьню“. Асабліва-ж паплаціўся вязень Канапацкі.

З першага дня галадоўкі, ён, як найбольш сьвядомы з крыміналістых, далучыўся да акцыі, што вельмі непакоіла турэмную адміністрацыю. У ім бачылі вялікую для сябе небяспеку. Падбухто-рываў да акцыі іншых.

Спачатку ўсе баяліся за сваю скуру, не хацелася галадаваць, шкода было пайкі, журу, поліўкі. Але, бачачы, як церпіць Канапацкі, далучаліся памалу усе крыміналістыя. Такім чынам, на пяты дзень галадоўкі увесь N-скі вастрог ня браў ежы. Мусілі выліваць.

Бразь!—адчыняюцца дзьверы цэлі № 40, дзе сядзелі выключна крымінальныя, ў тым ліку і Канапацкі.

— Бачносьць!—закрычэў даглядчык. Усе спрытна сталі ўрад. Хтосьці мальдаваў начальніку: „Пане начальніку, у цэлі толькі, толькі на працы. Чэсьць!“

— Канапацкі! Хоць но ту,—прамовіў сам начальнік. Канапацкі выцягнуўся ў струнку.

— Слухаю, пане начальнік!

— Ты што тут бунтуеш мне вязьняў—га? Чаму не бярэш есьці? Цо то ест?—начальнік злосна топнуў нагой. Усе замёрлі.

Канапацкі выступіў наперад.

— Пане начальніку! Нам живецца яшчэ горш у некалькі разоў як палітычным. Нас дзорцы б'юць і плакаць не даюць. Яда кепская, нячыстая, спацару мала, пабачэньне 5 хвілін ды яшчэ цераз краты... Мы хочым таксама палёгкі...—так закончыў ён і борзьдзенька стаў на сваё мейсца.

Начальнік пачырванеў ад злосьці, ад нечаканасьці пачуць гэткае словы ад таго, каго ён лічыў ніжэй скаціны, з якой нельга і гутарыць.

— Хоць ту!—зароў на ўсю цэлю.

Канапацкі ня рухаўся.

— Цо? Ня бэньдзеш слухаць? Маш, маш!—начальнік з усяго пляча сек бізуном Канапацкага. Сек па чым папала, цераз галаву, па вачох, па сьпіне.

— Пане начэльніку, невольна біць, пане начэльніку, цо вы робіце? Он зупэдне ест невінны... Пане начэльніку!—гэтак пратэ-ставалі таварышы па няволі, абураючыся на гэткае здэке начальніка над жывым чалавекам.

— Пане сержанце, прошэн тэго лотра Канапацкего до карцэру... на 12 доб!—звярнуўся начальнік да свайго падуладнага.

— Розказ, пане начэльніку!—пры гэтым сержант цопнуў халявамі, аддаў чэсьць і забарабаніў ключамі, праводзячы вачыма начальніка, які, як змыдзганы, як ня свой, высоўваўся з цэлі № 40.

Вязьні слаі яму ўсьлед праклёны, памставалі, пагражалі кулакамі. Канапацкага поўжывога павялі ў карцэр.

— Абвяшчаем галадоўку!

— Пратэстуем усе, усе!

— Ня мае права катаваць!

— Усе не бяром сёньня і заўтра ежы. Хай знаюць!—сыпаліся словы абурэньня, пратэсту.

Галадоўка разрасталася.

Зноў раўнула з усіх вакон дружнае: „Паўстань пракляцьцем катаваны...“, ізноў закалыхаў, задрыжэў вастрог.

Песьня корчылася, як спрут ля закратаваных вакон, песьня разьлягалася магутным рэхам, песьня клякатала, рахтала трыумфуючым акордам.

Валасы станавіліся дыбам. Вязьні заміралі ў нейкім дзікім, магутным экстазе. На тварах блішчэла адвага, рашучасьць. Здавалася, што вастрог звар'яцеў ад надзвычайнага ўздыму і напружанасьці.

Ёсьць штосьці магутнае ў песьні, якаясьці стыхійная моц, што ўзварушае каменьне, ёсьць захавана крыніца электрычнай энэргіі, якая з хворых людзей робіць гэрояў-асілкаў.

Песьня зрабіла сваё.

Галадоўка разгаралася з новай сілай. Песьня занясла вясёлуо навіну ў карцэры, дзе чахлі з голаду таварышы з цэлі № 29, песьня падняла настрой у апаўшых духам і запаліла іх смагай змаганьня да апошняй кроплі крыві.

Песьня цешыла адных і палохала другіх. Начальнік зьбялеў, як палатно, пачуўшы, што ўся яго праца пайшла прахам. Трэ было, хоць і не хацелася, ісьці на ўступкі.

Па каморах хадзіў сам начальнік турмы і абяцаў споўніць усе дамаганьні вязьняў, вярнуць усе палёгкі для палітычных, якія прадугледжаны ў абешніку міністра справядлівасьці Макоўскага.

Галадоўка прарвана. Правы здабыты. Па цэлях хадзілі таварышы „камітэтчыкі“ з цэлі № 29 і прывіталі акцыю—... З аднае цэлі каціўся ціхі, салодкі сьпеў:

Ніхто ня дасьць самохаць волі,—
Ні бог, ні цар, ні багатыр,—
Даб'емя самі лепшай долі...

Тарас Хадкевіч

Зазванілі...

Зазванілі васількамі
неабсяжныя палі,—
неразгаданыя гукі
па абшарах паплылі.
За даламі, за гарамі
непагоды зьніклі дні.
Задумённа гай кудравы
лістам шумным зазваніў.
Я-ж хаджу адзін вясёлы
па дарогах палявых...
Льлюцца з далі зовы-тоны,
шэпты мяккае травы.
Што туга і што надломы,—
ад жыцця сваё вазьму...
І зямлю шырокім словам
пацалую, абніму...
Зазванілі васількамі
неабсяжныя палі,—
неразгаданыя гукі
па абшарах паплылі...

Г. Полацак.

Пільнікі

(Апавяданьне)

I

Бывае сьвята і ў бядняцкай хаце. Невялічкае. Рэдка. Звычайна ў надзелю дый то пры ўмове, калі што-колечы маецца: гарнец мукі, крыху бульбы, скварка сала. Цягнецца да людзей тады і бяднота.

Вось і Тарасіха—Макрына—сабраўшыся з тым-сім і прагнаўшы чужь сьвет кароўку ў поле, узялася сёння за бліны. Замяшала цеста ў дзежцы, запаліла ў печы, пасынка Васіля паслала за вадою, а сама пачала ўвіхацца каля гаршкоў ды скаварод...

Хутка паляцелі на табурэт адзін за другім крамяныя бліны. Пад дзяругай заварушыліся дзеці...

Між тым, сонца радаснае дьямэнтавым дажджом рассыпалася па чорным глянцы падлогі. На супроцьлеглай сьценцы зьвісла мітсьлівымі згусткамі барвянага золата.

На дварэ ля вакна маладзенькімі лісьцікамі ўсьміхалася бярозка. На іх яшчэ зіхацела, цьвіла ранішняя раса. Высока ў небе віліся, паялі птушкі...

На крыльях ветраных кудысь плыла прыгожая вясна...

Калі Васіль прынёс у хату ваду ды паставіў яе на мокрую лавачку ля парогу, малыя, сварачыся ды б'ючыся, навыперадкі кінуліся мыцца.

Васіль-жа на-хату зірнуў у печ ды нерашуча спыніўся ля табурэта, дзе ляжалі сьвежыя бліны.

— Дайце, мамачка, адзін бульбянік?—зьвярнуўся ён, нарэшце, да мачыхі, працягваючы руку за цьмяна-сінім блінам.

— Прысьпееш!—спалохана гукнула таўстая курносая Макрына, і блін, якому пагражала небяспека быць зьдзеным у якія-небудзь два моманты, ізноў апынуўся ў кучы,—не маленькі... папрывыкалі, як сабакі...

— Толькі адзін бліночак дайце,—прасіў Васіль,—чарвячка замарыць?

— Сядзь, а то чапялы ў зубы дам!—ужо сярдзіта пагразілася Макрына.

— Ну, я вось гэты, прыпалены вазьму?..

Схапіў з табурэта блін і спрытна адступіўся на хату.

Макрына, як жаўнер, ткнула наперад чапялою, але да Васіля не дастала. На твары адбіліся самая найбалючая крыўда і злосьць. На момант здрыгануліся ды пабялелі губы.

— Бажочкі мае, што-ж гэта за ліха такое?.. А што-ж сьнедаць будзем?!

— Ну, на, еж сама, з сваімі сынамі,—пакрыўдзіўся Васіль, і астача бліна птушкай паляцела назад на табурэт,—аднаго бліна шкада... Пачакай!..

— Маўчы, зладзюга, а не, дык галаву на трэскі пашчапаю!—ускіпела Макрына.

— Памалу,—насьмешліва падражніўся Васіль,—кароткія рукі.

Макрына, што было моцны, плюнула ў бок пасынка, узрушана адварнулася да печы ды нэрвова ізноў пачала ўвіхацца са скавародамі.

Васіль моўчкі прысеў ля сьпісяжанага нажом стала ды маркотна, суцішліва замысьліўся, быццам зьнік дзесьці.

— Праваліцца-б такому жыцьцю,—нібы казалі і апаўшы голаў на рукі, і ў беспарадку параскіданыя, сьветлыя, завітыя ў парыжэлыя кольцы, валасы,—сабачы лёс...

Нарэшце, зварухнуўся ды ціха ўздыхнуў. Вялікія сінія, з мяккім блакітным полыскам вочы бяспомачна паглядзелі кудысьці ўдалячынь ды заслаліся смутнай пялёнкай. Але гэты выраз толькі хліпнуў, мільгатнуўся, бы далёкі агонь у тумане, ды сьцёрся бясьсьледна, зьнік, быццам яго тут ніколі і ня было. Панура нахмурыўся твар. Губы зрасьліся. Яловай галінкай зламаліся бровы ды ўпалі на нос. Вочы сталі пранікліва-сухімі, сур'ёзнымі.

— Дакуль мне цярэць,—буйнай расою пала балючая крыўда на сэрца,—вырадак я ці нявольнік які? Павінен рваць свае жылы ад працы, галадаваць ды мачыхіных віславухіх сыноў гадаваць?..

Бацька п'е. Мачыха—як з хаты ня гоніць. Выйсьці на вуліцу няма ў чым. Гэта-ж пры цару і то нікому гэтак дрэнна ня жылося?..

І чым больш думаў Васіль, тым большы жаль агортаў яго, тым нястрывавей здавалася крыўда, што гэтак самачынна і безадказна тварылася над ім яго бацькамі.

Заварушылася ў памяці далёкае мінулае. Як жывая, устае прад вачыма родная маці. Ласкавая і ціхая. Добрая. Помніць Васіль, як яна птушкай падстрэленай білася над ім, калі ён хворым бываў, гайдала на руках, плакала цішжом над яго пасьцелькай уначы... Часта ўдваіх бараніліся ад п'янага разьюшанага бацькі. Уцякалі на печ. Бацька кідаў у іх венікам, міскай і падушкай.

Васіль з маткай захіналіся ад удараў, плакалі. Бараніць іх ня было каму... Часта думаў Васіль: „Як вырасту—гэтак будзе плакаць і бацька ад мяне, як я цяпер з мамкай плачу ад яго...“

Пасьля аддалі Васіля ў парабкі да шляхціца. Васілю тады было толькі шэсьць гадоў. Спачатку цяжка было, горш як у пекле, пра якое яму матка ня раз апавядала, пасля прывык ды цярпіва пацягнуў лямку парабчанскага жыцця на сваіх яшчэ нядошлых, сухенькіх дзіцячых плячоў...

Праз тыдзень, як пашоў Васіль упяршыню служыць, прыбегла маці адведаць яго. Балесна ўглядалася. Гладзіла па галоўцы. За-сьмяглымі губамі трывожна распытвала. У вачох нязведана-палкая любасьць і пакута за яго, Васілька...

Калі пашла маці, Васіль доўга пазіраў ёй услед. Яна ішла ўтупіўшы голаў. Рукой лавіла ражок хусты і, здавалася, прыціскала яго да твару. Адышоўшыся далёка, за ўзгорачак, раптам спынілася ды паглядзела назад. Стаяла нярухома, доўга. Нарэшце, ціха і ледзь прыкметна, лёгка, як у паветры, пашла. Васілю было сумна. Хацелася дагнаць яе, ашчаперыць рукамі за шыю і застацца з ёю разам, назаўсёды...

Пад восень, у „спасаўку“, нечакана ў будні дзень бацька да Васіля прышоў. Быў ён пануры і змучаны. Хвілінамі дрыжэлі рукі і хвалямі ўсхліпваў, біўся твар. Вочы мутныя, чырвоныя. Голас прыбіты, асіплы. Пагутарыўшы з гаспадарамі, зьвярнуўся да Васіля:

— Пойдзем дадому, сыноч,—сказаў ён ды цяжка, з перабоямі, уздыхнуў,—паглядзіш... папрашчаешся хоць...

— З кім?

— З маткай,—адказаў бацька ды адвярнуўся ў бок.

— Чаму? А дзе мама?

Бацька нічога не адказаў.

Пашлі.

Шчодраю рукою расьсявала сонца сьвет і цяпло. Палі і сенажаці зіхатлівай сеткай скрыжавала бліскучае павучыньне. У паветры яно вілося даўгімі белымі шнуркамі, цянюсенькімі шаўковымі ніткамі. Пахла прэлюю прыгожага прадвасеньняга ўвяданьня. У гэтай

прыгожасьці чуўся нязьведаны боль і ў болі—якаясьці смутна-дрымотная прыгожасьць.

Ішоў Васіль. У галоўцы думкі раіліся аб матцы, аб якойсьці невядомай зьмене, што адбылася ў сям'і, адбылася з бацькам, адбудзецца і з ім... Думаў. А калі забываўся, яму здавалася, што і ў ім самым ёсьць штосьці залатое і лёгкае, сьветларадаснае і прыгожа-смутнае, як і гэта неба сьняе, і сонейка ласкавае, як бліскучае тонка-зіхатлівае павучыньне.

Калі прышоў з бацькам дадому, там, на засланай белым, лаўцы ляжала яго матка. Нярухомая і ціхая, як ніколі... Плакаў Васіль...

Прашлі гады, быццам вецер праімчаўся. Забыўся боль, радасьці і смутак, пацямнелі ды стушаваліся вобразы любяы, дарагія. Аблічча маткі відаць, як праз туман. Нявыразна. Засталося толькі ў сэрцы штось пшчотнае і ціхае, нібы водгульле сьціплае, нібы раньня песьня вясны.

Чорнай зграяй варон праляцелі гады цяганіны па шляхтах. Была вайна. Страшэнная. Трывожная. Пасьля рэвалюцыя. Пошчакам салаўіным чуткі аб волі пасыпаліся. Да Васіля-ж гэта сьветлая воля ў шляхоцкія закануркі ня прыходзіла. А шляхта азьвярэла. Васілю стала цяжка да немагчымасьці. Тады ён кінуў шляхту ды прышоў дадому да бацькі.

Лаяўся бацька. Пасьля ўзваліў на Васіля ўсю работу, якая мелася там на маленькай гаспадарцы, ды махнуў рукою на ўсё. Не захацеў у шляхтаў, дык тут працуй. Заняўся самагоннымі справамі: гэта—бацька. За два гады ледзь адну кашулю купіў Васілю. Сінюю. Ды толькі. Галіфэ Васіль пашыў саматканае. Кпяць вясковыя хлопцы:

— У сыноў тваёй мачыхі ўсё маецца, а ты, дурны, служыў, служыў па шляхтах, а цяпер і да дзяўчат нават няма ў чым выйсьці...

Горка Васілю. Ня стрываць. Маўчыць, але грудзі злосьцю заліваюцца, як лажбінкі вадою ў дождж.

Часта Васіль думаў аб усім аб гэтым. І цяпер думае:

— Значыць, і мой бацька, як і шляхціц любы, толькі вызыску шукае ад мяне! Няўжо гэта праўда?.. Так. Я для сям'і—парабак. А што мне за гэта?

— Нічога!..

— Крывапіўцы,—шэпча сам пра сябе Васіль.

— Што ты кажаш?—пытае мачыха Макрына, зачуўшы раптам шэпты Васіля.

— Ага,—дражніцца Васіль.

— Што??

— Але, мамка, але.

Макрына разьюшылася.

— Няхай ты акалей, няхай...—кляне яна пасынка.

— Го-го-го...—здзекліва рагоча Васіль.

Раптам, ляпнула клямка дзвярэй. На парозе тонкі і войстры, бы шыла, бацька Васіля, Тарас.

— Што гэта,—узваліўся ён на сына,—ізноў ты, дзімакрад!..

Пакрыўджана захліпала Макрына ў парозе.

— А няхай ён вытруцінее, дасьць божухна... Колькі жыву—столькі мучуся.

Васіль бліснуў злёненымі аганькамі вачэй, варожа ўсьміхнуўся.

— Кавалачка бульбяніка шкадуе ды яшчэ вось чэпіцца да мяне чагось?..

— Замаўчаць! — узьерапеніўся раптам Тарас,—Я цябе, сукі-нага сына, у Архангельск сашлю, калі ты хочаш... Ты ведаеш, што гэта такое ёсьць?! Ці памаліўся ты богу сёньня, вісельнік ты?! Памаліўся?! Га?!

Васіль ня стрываў ды засьмяяўся. Якісьці няпрошаны, невядомы сьмех напаў. Пасьля стрымаўся, сказаў:

— Каб было за што, дык памаліўся-б.

— Адзівот ты, сукін сын,—пачаў ізноў лаяцца Тарас,—паскуднік, душапрадаўца.

— Каб яшчэ дзяка паклікаць, дык можна было-б і абедню адправіць,—пажартаваў Васіль.

— Ты кінеш выскаляцца ці не?—абурывіўся Тарас,—хочаш, дык зараз-жа качаргу на плячох паламлю!?

Васіль здзіўлена-вінавата пацягнуўся плячыма ды пачаў асьцярожна апраўдвацца:

— Дык я-ж нічога?..

— Ты мне скажы,—раптам сур'ёзна запытаў у сына Тарас,—ты мне па чыстаце скажы: доўга ты мяне будзеш мучыць ці не?.. Чужыя людзі-то на пасёлкі бяруцца, то так дзе-небудзь сабе толк знаходзяць, ну, а чаго ты чакаеш?..

— Дайце мне пасёлак, дык я перасялюся ад вас, пакіну...

— Чаму-ж ты сам ня возьмеш?

— Калі пасёлкі давалі, дык я яшчэ малы быў, а дзе-ж цяпер узяць?..

— Васемнанцаць год хлапцу, „а дзе цяпер узяць“... Ці-ж мне, старому чалавеку, па рыках цягацца?.. Пашоў-бы, папрасіў—дык

і далі-б... Ї то, калі нават і будуць тут даваць—не бяры, а зьездзь у другую губэрню дзе-небудзь ды вазьмі, каб на цябе тут ніхто ніякай крыўды ня меў...

— На чорта гэтакі пасёлак, у другой губэрні!

— А найлепей пашоў-бы ды наняўся-б дзе ў шляхціца ў якога? Васіль абурыўся.

— Якраз, пабягу зараз-жа ды наймуся, а ўвосень вам плату прынясу.

Тарас недаўменна залыпаў вачыма. Узрушана разьвёў рукі.

— Дык дакуль-жа ты будзеш назаляць мне? Дакуль будзеш у хаце сядзець?..

— Пасяджу ды пайду,—сярдзіта-зьняважліва агрызнуўся Васіль,—з хлеба-ж можа я варт?

— Зладзюга ты, зладзюга, шэльма!..

— Фю-фю-фю!—грэбліва засьвістаў Васіль.

— Та-та-та...—затарабаніў хтось раптам у шыбу.

— Васіль дома?—пачуўся ўслед сіплы з яўрэйскім вымаўленьнем голас.

— А, пане Моська,—дугою загнуўся Тарас, усхапіўшыся з лавы, дзе сядзеў,—дома... Проша-ж да хаты...

— Няма часу... Хай выйдзе Васіль на мінутку.

— Ёдзі... хуценька!—заварушыўся, ня ведаючы што рабіць, Тарас.

Васіль, не сьпяшаючыся, надзеў запыленую чорную з зялёнымі кантамі шапку і вялікімі няроўнымі крокамі пашалыгаў за дзьверы.

II

Назаўтра чуць сьвет Васіль ужо быў на нагах.

Апрануў, як у сьвята, сінюю паркалёвую кашулю, вузенькія шарачковыя галіфэ ды палез пад ложак за ботамі.

— Няма для каго пакідаць. Што вазьму—будзе маё,—думаў Васіль, цягнучы за вушкі бот на нагу ды скачучы па хаце.

— Ці ты ўжо думаеш на саўсім пайсьці?—ня вытрываў ды запытаў з-пад коўдры Тарас.

Васіль на момант спыніўся, зірнуў з-пад ілба ўбок бацькі і, нічога не адказаўшы, пачаў ізноў тупаць нагою па падлозе.

— Хоць-бы кашулю меншым хлапцом кінуў,—праз хвіліну ізноў заўважыў Тарас.

— А я голы пайду?!—агрзынуўся Васіль.

— Ты сабе можаш зарабіць на кашулю... Ды навошта, на працу ідучы, апранацца гэтак?..

— Якраз ён і пакіне!—умяшалася ў гутарку Макрына,—ён рады, што яму вось шчасьце ў рукі папалася, а вы ўсе—чорт вас бяры!..

— Табе-б, матачка, такога шчасьця, каб хоць на гадок бог паслаў...

Макрына схамянулася ў пасьцелі, нібы ў вадзе, засупярэчыла.

— А хіба-ж гэта ня шчасьце? Такі чалавек як Моська—ён можа і ў людзі вывесці.

— Дурны ты, Васіль,—растаропна, з відам чалавека бывалага і разумнага, пачаў настаўляць сына Тарас.

— Калі ты будзеш чалавекам, дык ён цябе можа нават у прахсаюз запісаць... а тады ўжо—ты чалавек.

— Абяцаў, але ў прафсаюз запісацца я здолею і без яго... Пакуль што пастаю ля цыркуляркі і за трыццаць рублёў у месяц, а пасьля—пабачым...

Нарэшце, абуўшыся, Васіль прыпыніўся ля лавы, выціраючы рукавом кашулі ўспацелы твар.

— Скажы ты мне такую рэч,—запытаў Тарас у сына, дастаючы з-пад падушкі кісет ды робячы папяросу,—чаму гэта Апанас кінуў работу ў Моські?

— Ого!.. Такі сьпец!.. Стары рабочы... Прафсаюзьнік... восемдзсят рублёў, кажуць, запрасіў. Моська ня даў, дык ён узяў кінуў ды нейдзе ў горад на казённы завод паехаў.

— А ты, чалавеча, на вялікія грошы не ганіся,—ізноў пачаў наставіцельна Тарас,—перш навучыся, каб ты сапраўдным майстрам стаў, а тады ўжо і патрабаваць будзеш... Гаспадарка, бач, у нас ярунда... Прагоніць Моська з заводу—ізноў прыцягнешся дадому.

— Не прагоніць,—упэўнена супакоіў бацьку Васіль,—не такі я ўжо дурны...

Памыўшыся, Васіль дастаў з-пад абруса хлеб і, запіваючы яго вадою, пачаў закусваць.

— Ты-б, маці, яму якога-небудзь малака ўліла?—звярнуўся Тарас да жонкі.

— Учора паставіла гладышок, але ён яшчэ, мусіць, не састоіўся?

Хвіліны праз тры ад акрайца хлеба фунты ў два засталіся толькі драбнюсенькія крошчкі ды кавалачкі ад дубовых лістоў.

Апрануўшы старую жакетку і грабянуўшы пальцамі па страсе парыжэлых завіхрастых валасоў, Васіль, прыкметна хвалючыся, падаўся да дзвярэй.

— Вазьмі на полудзень што-небудзь?—спачуваюча параіў бацька.

— Прыду дадому,—адказаў Васіль ужо за дзвьярыма.

На дахі будынкаў, паплёт старых стрэх, платы і высокія дрэвы сонца пырснула кармазынам трапятліва-шудоўных праменьняў.

Неба ўсьміхалася, нібы вусны дзявочыя.

З палёў пацягвала сьвежым ласкавым халадком. Тым халадком, ад якога крамяніцца цела, вольна пачынаюць дыхаць грудзі ды залівацца радасьцю і слодычу жыцьця.

У зялёную сьцяну лесу прыгожым роўным паясом упёрлася чыстая жоўтая дарога. У канцы яе, пры лесе, уткнуўся ў высь чорнай шапкай коміна лесапільны завод Моські Лейкінда.

І калі Васіль вышаў на дарогу ды прад яго вачыма вырасла чорная аграмадзіна, што дзень-пры-дні скрыгоча-енчыць войстрымі піламі, дзесьці ў нутрох нібы сполах шавяльнуўся.

— Што будзе там, на заводзе?.. Цяпер прашчай—і плуг, і барана, і конь!..

І раптам стала Васілю шкада ўсяго, што пакінуў. Ня ўсё-ж і кепскім было...

Думае Васіль, а ўваччу ўва ўсю веліч паўстае худы гняды конь. Ціхі. Паслухмяны. Такі-ж гаротнік, як і ён, Васіль. Прыпамінаецца Васілю, як ён аднойчы баранаваў. У Гнядога паўставалі былі на мордзе таўстыя жылы. А па паўз іх ценкімі струменьчыкамі коцяцца кропелькі поту. Пахвіны і персьні ў пене. Гняды ледзь ногі зьменьвае. А ў Васіля аж да сьпіны падцягнула жывот. Млосна. Агарнуў быў незразумела-балючы жаль. Білася навалай абурэньне ў грудзёх. Хацелася крычаць і біцца і за сябе, і за каня, і за ўсіх тых, каму цяжка жыць і дыхаць на сьвеце. Хацелася пратэставаць і біцца, біцца і пратэставаць, шукаць-даходзіць праўды зьнікшай, захаванай!.. Шкода Васілю каня, як роднага брата.

— Але што там?—раптам зьмяніліся думкі,—што конь?.. Я—чалавек, а што са мною чынілася! Трэба наўчыцца бараніць сябе. Я—малады і сілы ў мяне хопіць...

У вачох—вобраз любви. Сьветлы і радасны, як май, як маладое вясновае сонца. І палкасьцю ён абвявае, і нязьведана-ласкавай шчырасьцю. З яе вачэй заўжды іскрысты сьмех асыпаецца, якраз вось так, як белыя з чаромхі пялёсткі.

— Нічога... Цяпер буду разам з ёй, з Анэтай!..

А шэры завод, між тым, важна задыміў у небе аграмадную чорную цыгару. Пярэста-сінія клубкі дыму лёгка ўзьняліся над лесам ды завіліся ў паветры крылатымі чорнымі птахамі.

Паглядзеў Васіль на завод і ізноў яго нібы сполах ахапіў.

— А што будзе, калі Апанас ня знойдзе працы ды вернецца назад? Мне па шапцы дадуць. Будзе сорам. Як паглядзіць Апанас, што я за трыццаць рублёў на працу пашоў?.. Але ня можа быць, каб ён вярнуўся. Абяцаўся-ж нават і мне дапамагчы... А што іншыя рабочыя падумаюць, як я на працу стану? Качагар Міхалка—свой хлопец. Цыркулярнік Мікола таксама, здаецца, дармо...

Войстрымі пікамі пораць думкі нутро. Ён прыкмеціў Васіль, калі апынуўся супроць чыстай, яшчэ зусім новай, хаты Моські Лейкінда, якая стаяла ля дарогі пры заводзе. Спыніўся. Памкнуўся зайсьці, але чамусьці не адважыўся. Ён раз тут быў, і Моська добра знаёмы, а вось цяпер зайсьці да хаты неяк не хапала рашучасьці.

У той час, калі Васіль яшчэ ня ведаў, што зрабіць—ці заходзіць у хату, ці прысесці ля варот на лавачку ды пачакаць, покуль ня выйдзе хто адкуль, з боку заводу, раптам пачуўся моцны напружаны крык. Па ім Васіль спазнаў Хаіма, сына гаспадара заводу.

— Паўдня на дварэ!—камусьці крычаў Хаім,—а іх—ні чалавека! Хвіліны цераз дзьве Хаім выскачыў з качагаркі. Усьлед за ім пасьпешна вышаў нізенькі, у зрэбнай кашулі, качагар Міхалка. Зірнуўшы з-пад рукі на сонца, знарок павольна адказаў:

— На другіх заводах толькі па восем гадзін працуюць.
Сухенькі Хаім звьіўся ракіцінай.

— На другіх?—ізноў голасна закрычаў ён.—Там іншая камэрцыя. Там вялікія заводы, а ў нас што? Саматужніцтва!.. А тут яшчэ падаткі—хоць завод зачыняй!..

— Ну дык зачыні?

— Навучы ты свайго бацьку...

— Мабыць, ня лёгка тут хлеб зарабляецца?—міжвольна падумаў пра сябе Васіль.

— Здароў,—прывітаўся, падбегшы да яго, Хаім,—ты сёння будзеш замест Апанаса. Добра?..

— Ты толькі падумай,—дабавіў ён, на момант спыніўшыся ля Васіля,—сонца на паўдні—тады толькі рабочыя прыходзяць!.. Яны думаюць, што я буду валэндацца з імі...

Вярнуўся і порстка прысеў на лавачку.

— Унь ідуць ужо,—ізноў знарок спакойна, нібы дражнячыся з Хаімам, заўважыў Міхалка, тонка ўсьміхнуўшыся шырокім загагрым тварам.

Па дарозе, у напрамку да заводу, бойка ішла кучка рабочых. Між палыхалася і некалькі чырвоных хустак.

— Анэтка,—зарнідай бліснула думка ў Васіля.—Будзем разам... Каб добра пашла праца—нічога болей і ня трэба было-б.

І замёр хлапец. Быццам бярозка ля дарогі, голаў схіліў, апусьціў рукі. І калі вясёлая грамадка падышла амаль-што аж да самага заводу, тады толькі ачнуўся.

Падняў ля частаколу лазовы дубчык і, поркаючы ім у зямлю, нерашуча падышоў да рабочых.

— А Васіль раней за ўсіх прышоў,—ветла заўважыла беленькая з пухнымі грудзямі Анэта.

— І ты на работу?—запытаў адзін з рабочых.

Васіль, разьбіваючы аб камень дубчык, моўчкі кіўнуў галавою.

— Дык з цябе тры бутэлькі ўступнога, а то, браце, і ў кагал свой ня прыем.

— Ясна...

— Гэта ўжо ў нядзельку паталкуем аб гэтым,—спачувальна заступіўся за Васіля Міхалка,—паглядзім, ці спадабаецца яшчэ яму, хай пакажа ці мае спрыт ён работніцкі.

— Абы работа пашла, а ўжо-ж аб гэтым не пастаю, каб не паставіць,—прыкметна хвалюючыся, паабяцаў Васіль.

— Ну, хлопцы, хутчэй,—затарпіў рабочых Хаім,—а то прыедзе бацька—будзе крыку.

— Покуль сонца зайдзе, наробімся...

— Хадзем... пара ўжо,—ціха сказаў Мікола ды пашоў у пільню.

Хлапцы і дзяўчаты кучкаю пашлі ўслед за ім.

— Станавіся!

— Можна пушчаць?—звычайна запытаў з качагаркі Міхалка.

— Пачакай трохі,—нібы незадаволена адказаў Мікола. Падышоў да станка, пакратаў яго, пілу, цыркулярку, крывыя, бы драпежніцкія глогі, зубы, адкінуў у бок палена з-пад ног. Пасьля ў такім-жа парадку абгледзеў другі станок. Нарэшце, падышоў да станка ад сьцяны, што першым абглядаў, ды паклікаў да сябе Васіля.

— Ты станавіся тут, ззаду. Я адтуль буду падаваць, а ты тут асьцярожна бяры да адкідай назад... Вось табе кручок. Убівай яго ў дошку, а тады цягні... Асьцярожна з рукамі. Не сьпяшайся, а прауй спакойна.

— Ну, пушчай, Міхалка!.. Адыдзі!..

— Сьцеражыся!—гукнуў Міхалка.

Цяжка ўздыхнуў стары паравік. Здрыгануліся ды з нябачнай хуткасцю панесліся пасы, закруціліся шасьцярні, загаманілі, затрэсьліся, бы хворыя, станкі, у паветры запяялі цыркуляркі-пілы

Па жылах у Васіля прабеглі балючыя дрыжыкі. Яму здавалася, што вось-вось ня стрымаецца ён, нейкая невядомая сіла сарве яго з месца, падхопіць на свае нябачныя рукі ды апантана-вар'яцкі закруціць у імклівым сталёвым віры піл, нібы лёгкую бязвольную пылінку. Стаяў ля станка Васіль, як чужы. Глядзёў на ўсё, як на незразумела-дзікую, варожую стыхію.

Мікола-ж, тым часам, узяў бярозавы кругляк, узлажыў яго на станок і, нахмурыўшы бровы, павольна пасунуў яго на пілу, прыціскаючы яго адначасова да левага выступу на станку.

— Ц-с-з... шр-р-р...—захліпнулася раптам піла.

Не пасьпеў Васіль і да станка падступіцца, як яго ўсяго— з ног да галавы—абсыпала пілавіннем. Як адкінуў назад ашчаболак, у вачох пачуў нязвычайную муляніну. Працёрся кулаком.

— Хай цябе агонь высмаліць,—хліпнула ў мазгох. Захінуўшыся леваю рукою, сагнуўся ў напегатове падхапіць другі ашчаболак.

Абагнаўшы на чатыры канты кругляк, Мікола падышоў да Васіля ды моцна гукнуў:

— Не захінайся і ня туліся... Бровы хмур!

Вярнуўся на сваё месца і павольна ізноў запусьціў пад пілу слупок. На гэты раз цыркулярка цяжка захрыпела і злуча плюнула ў паветра дажджом пілавіння.

— Вось гэта, дык работа,—падумаў толькі Васіль ды спрытна падхапіў са станка роўненькую дошчачку. Адкінуў назад.

— Цяпер пашло...

Злуча і смяецца піла, мерна пасоўваюцца то ўзад, то ўперад брускі па станку, шпарка адлятаюць назад то каравыя абгонкі, то прыгожыя дошчачкі.

Ціха і адвольна пабеглі і думкі ў Васіля. Мякка і лёгка пасоўваюцца, адлятаюць кудысьці, нібы гэтыя прыгожыя чатырохкантовыя слупкі і беленькія дошчачкі. Думкі прэстыя, палкія, шаласьціста-ласкавыя, нібы ціхія песьні жытоў.

Ружовымі хварбамі малюецца Васілю яго будучына. Вось стаў ужо ён, Васіль, сталым рабочым. Шмат зарабляе. Пасьля жніўца на Анэце. Анэта займаецца толькі хатнімі справамі, а на завод ходзіць толькі ён адзін... Жывуць у згодзе, шчасьліва... Зьявіліся дзеці. Прыгожыя. Разумныя... Ды аб чым толькі ня думаецца, чаго ні жадаецца, чаго толькі ня сьнілася раней дый цяпер вось ні сьніцца за працаю!

З прыгожымі думкамі і час праходзіць хутка, нібы на крыльях на птушыных кудысьці ўмыкае. Праходзяць гадзіны, а здаецца,

што гэта не гадзіны, а толькі так—моманты, хвілінкі лёгкавейныя. Працуе Васіль і зморы не адчувае.

Калі-ж спынілася на час полудню машына і перасталі сьпяваць свае песьні пілы, Васілю зрабілася нават няпрыемна крыху, бо разам з працаю абарваліся яго і мары прыгожыя, зьбіліся з роўнае пунцікі, пабеглі па нейкіх іншых сьцежках, па завілістых, блытаных...

Пасьля полудню з такою-ж самаю ціхаю шчырасьцю Васіль ізноў узяўся за працу. Ізноў засакаталі шасьцярні, станкі, пілы. Ізноў прырос да станка вечна нахмураны, нібы злы, Мікола. Захадзілі па станку ўзад і ўперад роўныя чыстыя бярозавыя брускі.

А пад сьпевы піл, пад павольнае пасоўваньне брускоў зацьвілі-закарасавалі думкі прыгожыя.

Васіль працуе, а на твары ў яго блудзіць усьмешка шчаслівая. Васіль радасны, як майскі дзень, як птушка бесклапотная. Васіль вольны. Што цяпер яму бацька або мачыха нягодная!

І плывуць ціха думкі, як воблакі ў небе, быццам хвалі рачныя, быццам у доле туманы кучаравыя. Плывуць і нутро казытаюць. Плывуць—і канца ім няма ні пачатку. Лёгка, сьветлыя, шаласьцістыя.

Вечарэе. Зьнікла сьпякота. Грудзі дыхаюць вольна. Шпарка працуюць рукі. Люба падхопліваць Васілю дошчачкі ды плыўка, рытмічна адкідаць іх назад.

І вось у той час, як сьпявалі пілы і думкі цьвілі, у пільню раптам зайшоў сам гаспадар заводу Моська Лейкінд. Яго ўсе адчулі. Ніхто і не пазіраў на яго, аднак кожны адчуваў, ведаў, куды ён глядзіць, на чым спыніў сваю „гаспадарчую“ ўвагу. Рабочыя ўтупіліся. Нават стары рабочы Мікола і той, здавалася, яшчэ больш нахмурыўся ды апусьціў ніжэй голаў, быццам быў ён ужо вельмі заняты.

А Моська, з заложанымі ў кішэні рукамі, усяладна застыў пасярод пільні, як усемагутны фараон эгіпецкі.

— Што нам?—казала яго грузная фігура і, асабліва, бліскачая, налітая крывёю, шыя.—Мы—комэрсанты... Політыкай „вашай“ ня цікавімся... Гэта нас не датычыць. Наша поле дзейнасьці—чыстая комэрцыя... Тут мы цалкам і заўсёды на сваім месцы...

І сама сабою чулася ў гэтым якаясьці жорсткая нэпманаўская пыха і высокасьць—варожая і халодная, якаясьці нячувана-бесчалавечная пагарда ўсім тым, што дорага чалавеку, што складае яго высокую і чыстую сутнасьць, яго разумную істоту.

Зьлёжку пачалі падрыгваць каленкі ў Васіля.

— Хоць-бы да мяне не прычапіўся?—міжвольна падумалася яму,—ад яго (Моські) усё залежыць: можа і ў людзі вывесьці, можа і... адправіць?..

Моська-ж Лейкінд, нарэшце, павольна скрануўся з месца і цяжка з пыхай прайшоўся па пільні. Хвіліны дзэве паглядзеў на дзяўчат, што насілі на двор матар'ял, штосьці заўважыў ім, крута павярнуўся назад ды падышоў да Васіля.

— Як справы?—моцна гукнуў ён, пазіраючы ўпіркі ў твар Васілю.

— Дармо,—палахліва-пакорліва адказаў Васіль і раптам адчуў, як штосьці нядобрае скрабанула яго за нутро.

— Чаго яму? Вылупіўся як зьвер... Быццам надохлага каня пазірае, а не на чалавека?—толькі падумаў ён ды трывожна сутуліўся.

— Так... Паглядзім...—здалося Васілю, адказаў яму зірк вачэй гаспадара заводу. За каўнер хтось нібы сьнегу паклаў Васілю.

Моська-ж Лейкінд цяжка павярнуўся на шырокіх каблучках скараходаўскіх гамаш і важна ды павольна пасунуў сваё грузнае цела да выхаду.

Васіль порстка падхапіў дошчачку, адкінуў яе назад у кучу ды ізноў шпарка матнуўся да станка. Калі ён памкнуўся быў падхапіць наступную дошчачку, яго штосьці моцна тузанула за левую руку. Аж у плячо кальнула... З вачэй даджом сыпнулі іскры... Пасьля стала да немажлівасьці горача... Праз момант, бляды і пасінены, Васіль адступіўся назад і бясьсільна апусьціўся на кучу наскіданых ім аполкаў.

— А-яй!..—закрычала раптам Анэта, схіліўшыся над Васілём.

— Сто-о-о-ой!..

— Машыну сунімі!..

Угрунь кінуліся рабочыя да Васіля. Апошні трапыхаўся ў лужыне сваёй уласнай крыві, якая густымі чорнымі шматкамі выкідалася на яго вопратку, на аполкі, на якіх ён сядзеў, на сыпучае пад нагамі пілавіньне.

III

— Яно так і ёсьць, Кажуць людзі: „Гадаваў мядзьведзь дзеці, а няма за кім сядзеці!“,—уздыхаючы сказаў Тарас ды прысеў да стала.

— Гм?.. Ці-ж я табе не казала..

— Якое ты ліха казала!—нездаволена перабіў жонку Тарас, ляпаючы нажом па стале.—Ледзь толькі выкарабкаўся з гною і глядзі—ні бацька, ні матка—ніхто яму не патрэбен..

— Ах-ха-ха-а-а,—прывторна-цяжка ўздыхнула Макрына, пільна схліўшыся над швом ля вакна,—гаруй ты, гаруй над гэтымі дзяццямі, а яны табе ліхам пасля адплацяць.

— Дурная ты баба,—хітра ўсьміхнуўся Тарас вялікімі касматымі губамі,—дык ты думаеш, што тут ужо і ўсё?.. Калі мне трэба будзе, я сваё знайду. Не сьвятым-жа духам будзе ён жыць. Прыдзе есьці—стой! Заплаці, а тады—жывіся... го-го-го-о-о!..

— Хіба-ж так!

— Ну, а як-жа?

— Гэта-ж у маёй цёткі Агаты быў такі сын. Пятрусём звалі,—з крыўдай у голасе пачала апавядаць Макрына,—над усё сяло быў распусьнік. Маці яму—і яечка, маці яму—і блінок, маці яму—і скварачку... А ён як вырас, не паглядзеў... Кінуў усіх і сам зьехаў нейдзе, бог ведае, як далёка, у шахты нейкія. Хоць-бы капеечку прыслаў калі—нічагусенькі... Бывала, сядзе цётка Агата ды, як зязюлька тая, кукуе-кукуе, плача-плача... На шчэпачку высахла... Так і памёрла адна, царства ёй нябеснае... Эха-ха-а!

— Бо дурная была,—грэблівая зазначыў Тарас, устаючы з лавы. Важна пакашліваючы, на момант спыніўся перад жонкаю, шырока растапырыўшы даўгія, бы жэрдыкі, тонкія ногі.—Хай ён у мяне паспрабуе—ураз паляціць вон з хаты!..

— З хаты—ня з хаты,—заступілася за пасынка мачыха,—але-ж трэба, каб над сабою вушчунь якую меў...

— Чорт яго бяры,—злаваў Тарас,—я свой век пражыву, а ён скруціць галаву, калі што...

— Яно так, але ўсё-ж такі свой, ня чужы...

— Ліха з ім, што свой, калі ён будзе такі... адразу, ад першага слова вытуру, калі што ня так!..

— Ці-гік!—піснулі раптам вароты на дварэ.

Тарас з жонкаю тыцнуліся ў акно. У вячэрняй цемры мільгатнулаць штосьці белае каля шулы ды знікла на вуліцы. Цераз момант ля варот пачуліся стрымана-зьніжаныя галасы і па дварэ застукалі конскія капыты ды дробна загрукацелі калёсы. Хтосьці ўзьяжджаў на двор.

— Хто-ж бы гэта быў?—уголас падзівіўся Тарас.

— Ці не Карней, мой брат, прыехаў?—здагадваючыся, праказала Макрына,—ён гаварыў, што на гэтым тыдні будзе ехаць да мястэчка ды заедзецца да нас?

— Бадай, ці не сястра мая Алёна?—засупярэчыў Тарас,—у белай хусьце... значыцца, баба...

— Вышаў-бы ты на двор ды паглядзеў—хто? Каня паставіў-бы?..

— Няхай ужо ў хату ідуць—будзем бачыць.

Макрына штосьці мыкнула сабе пад нос ды пакрыўджана сьціхла.

— Дзе запалкі?—раптам зашавяліўся Тарас,—трэба лямпу запаліць?..

— Дзе-ж яны?.. Мусіць-жа ў пячурцы!

Тарас нягегла сагнуўся ля нізкай печы, крыху пашныпарыў ля чалесьніка і, нарэшце, рэдка затарахцеў некалькімі запалкамі ў карабку.

— На той сьвет засадзіла!—гыркнуў ён незадаволена на жонку,—толькі рукі ў сажу выпэчкаў, як чорт які...

Зняў з бэлькі і запаліў невялічкую, з бляшаным кругам на дроце, лямпу. У хаце стала ціха і смутнавата-урачыста, як у сьвята.

— А-а-ах!—пачуўся раптам з сянец стрыманы стогн. Адчыніліся няроўна дзьверы і ў хату, апіраючыся на плячо Анэты, павольна ўвайшоў Васіль.

— Матухна мая!—зьяклася Макрына, успляснуўшы рукамі ды прытка падбегла да блядога пазелянелага Васіля.

— Хто-ж гэта табе гэтак зробіў?.. Сыночак мой?!

— Сьціхні ты!—зніштожаным голасам гукнуў Тарас на жонку, праціраючы вочы дрыжачаю караваю рукою,—хадзі пакажы,—звярнуўся ён далей да сына,—што ў цябе?..

— Цыркуляркай,—адказала за Васіля Анэта,—не-не... развязаць ня можна... фэльчар перавязку рабіў...

— Як яму парэзала тут? Шмат?

— Далонь,—ціха адказала Анэта,—пальцаў не зачাপіла, а далонь, дык амаль што ня ўсю...

Васіль, адрывіста дышучы з сябе, моўчкі прысеў на лаву.

— Ды кашулекчу-ж сьвяточную на жгуры расшамталі,—загаласіла раптам Макрына.—А я-ж маслачка ды яечкі збірала... самі ня елі... А матачка насывенчая!..

На пазелянеўшыя вусны Васіля лягла балесная зламная ўсьмешка.

— Кашуля?.. Нашто яна вам?—хацеў ён пасупярэчыць, але неасьцярожна зварухнуўся, патрывожыў руку і, не даказаўшы пачатага, зняможліва апусьціў голаў на грудзі. З нутра з кожным выдыхам

папылі хляпясьлівыя хрыпы. Твар і сагнутыя плечы пачалі нэрвова ўздрыгваць. Ліхаманкава залескацелі зубы.

— Дык чаго-ж ты пазіраеш, Тараска?.. Дык што-ж рабіць? Ці-ж ты ня бачыш, што ён, як снуціначка, дрыжыць увесь?!—захвалася Макрына.

— Хто яго ведае, што рабіць?—зьбіўся з панталыку Тарас.

— Ты-ж мужчына?!

— Мужчына?... Дык што, што я мужчына?.. Ліха яго ведае... Рабі ты сама!—нечакана злосна адказаў Тарас, адмахваючыся ад жонкі рукамі.—Я казаў—хто бога не баіцца ды бацькі ня слухае, той.. Ці яму трэба было руку садзіць?.. Што ён рабіў і на каго ён пазіраў?.. Яшчэ добра, што галавы не адрэзала!..

— Сыціхні, Тарас, пасаромся хоць людзей!—усхліпнула Макрына.

— Запражы, дзядзька, каня,—умяшалася ў гутарку Анэта,—ды трэба завезьці яго ў Мосьцішчы ў больніцу.

— А хіба хворы Моськаў конь?.. Што гэта хаханькі табеццэлы дзень працаваў, а цяпер едзь супроць начы?

— Дзе вы працавалі?

— Картоплю ганяў.

— Ня трэба,—ціха адказаў Васіль:—Бог мой!.. Заедзем і на гэтым... Хадзем, Анэтка... Ты завязі мяне...

Нэрвова адштурхнуўся ад сыценкі, каб устаць з лавы, нясьмела абапёрся на амярцьвелья, бы дзеравяшкі, ногі ды, стогнучы іхістаючыся, павольна пашоў з хаты.

Услед за ім прытка кінулася Анэта...

Праз хвіліну тонка прапішчэлі вароты, ціха, нібы крадучыся кудысьці, прагрукацелі па ўбітай зямлі колы драбінак ды ізноў усё супакоілася.

Тарас паскроб тоўстымі пальцамі рыжую бараду і, пазіраючы сабе пад ногі, загадаў жонцы даць вячэру.

— Што я тут вінен?—сказаў ён, як-бы апраўдваючыся перад жонкаю,—дзе што зрабілася, а я павінен адказваць?..

— Маўчы ты, не кажы... Ты не чалавек!—абурывалася Макрына,—гэта-ж ня чужы, а твой родны сын!..

— Дурань ты,—усьміхнуўся Тарас адным вусам,—дзе параніла, хай там і клапоцяцца... Няхай толькі сапусецца рука, дык Моська яшчэ будзе яму век пэнсію плаціць!.. Думаеш ты, што я дурны?.. А Васіль—чорт яго ня возьме—вылечыцца!..

IV

Залатым жытнёвым снопам упала сонца на падлогу. Тонкія праменьні туга нацягнуліся, бы на загонах шалясьцістыя сцябелцы жытоў пад вясёлым націскам летняга ветру.

За дарогай відаць было, нібы бязьлікая колькасьць пчаліных раёў, імглівіў лістотай малады асіньнік.

У правае вакно шумела калосьсем задумённая палоска. Па віхрастых загонах лёгка плылі шызыя хвалі ды цяжкімі каласамі званілі ў шыбы акон.

У хаце, ля стала, сядзеў Моська Лейкінд адзін ды ціха, няроўна стукаў алоўкам па новым, яшчэ нехварбаваным смалістым падаконьніку. Пазіраў праз вакно кудысьці ў далячынь, але войстрыя чорныя вочы не драмалі ў стамленьні, а аб чымсьці ўпорчыва думалі.

На стале, на зьвілістых, бы зьмяіных, хвастох ляжала забытае багамольле. Калісьці ў маладосьці, калі Моська быў яшчэ бедным чалавекам,—часта маліўся. Цяпер ня тое: шмат багацьця—шмат клопот. Калі памоліцца—калі не. Не заўсёды час бывае. Іншы раз і рад-бы памаліцца, але такая справа прысуча, што і маленьне не на ўме. Так і сёньня. Ужо і багамольле быў дастаў Моська, і падалаваў яго разоў некалькі, і на лоб умацаваў быў, але думкі, як чорныя зданьні, апанавалі яго, адалелі. Кінуў маліцца ды зьняў багамольле. Сядзіць і думае...

Раптам, за вакном мітхнулася цень.

— Кумагэр!—крыкнуў Моська, затарабаніўшы пальцамі ў шыбу. Праз момант у хату спрытна ўскочыў Хаім.

— Як на заводзе?—запытаў Моська ў сына.

— Нічога,—суха і бойка адказаў Хаім.

— Скажы—няхай аполкі складаюць каля кузьні—тут месца вольнае.

— Добра,—адказаў Хаім ды жвава павярнуўся да дзвярэй, каб выйсьці.

— Пачакай,—хмура спыніў яго бацька.

Хаім асьцярожна падышоў да стала.

— Што гавораць?—ізноў запытаў Моська ў сына, бліснуўшы чорным лакам вачэй.

Хаім парывучата павёў плячыма і гіранічна-грэбліва адказаў:

— Мала што гавораць?.. Пляваць на іх гаворкі!..

— Хто?

— Анэтка... Зьбіраецца ў прафсаюз заявіць... Другіх падбівае... Пасядуць!..

— Хы-хы-хы!—глуха ўсьміхнуўся Моська:—Яна, бадай, ня ведае таго, што я ў парашок магу яе сьцёрці, калі захачу... Як муху тую расьцісну!.. Ну ідзі—глядзі... Дый сам палена дзе якое адкіль хоць для прыклепу... Хоць від паказвай, што саматужнік, а то падаткамі і душу дастануць!.. Ты-ж не маленькі—разумеі!..

Хаім плюнуў на падлогу і посьпешна выбег за дзьверы.

Моська закурываў „Шедевр“ ды ізноў паціху, лёгенька затарабаніў алоўкам па смалістым падаконьніку.

— Разатру,—думаў ён пра сябе:—Так... Расправіцца з ёй—ноль... А вось як вывернуцца, калі Васіль заявіць?..

Упаў галавою на руку. Сядзеў доўга, нярухома, як скамянелы.

Прашло з поўгадзіны.

Раптам Моська кінуў на падаконьнік аловак і хутка ўстаў. Узяў з лаўкі тоненькую жалезную палачку і, весела пасьвітваючы, вышаў на двор.

Пускаючы ў паветра цянюсенькія шнурачкі сіняга дыму, не сьпяшаючыся, пашоў у бок вёскі.

— Так найлепей,—думаў ён, памахваючы тонкай жалезнай палачкай ды зьбіваючы калі-ні-калі маладзенькія шызыя сьцяблінкі жыта,—трэба з Тарасам зрабіць...

А сінякрылы вецер лёгкай птушкай віўся над санлівым збожжам. Казытаў яго, абдымаў, гайдаў. Струнамі шаўковымі зьвінела дрымотнае калосьсе, запляталася ў узоры, падзяцінаму ўсьміхалася. Дзе-ні-дзе пазіралі з збожжа на дарогу палка-сінія неасьцярожныя васілікі.

Ідучы, Моська Лейкінд сарваў некалькі каласоў, расьцёр іх на далоні і пачаў выпробліва жаваць сінявата-пажоўкляя зярняты.

— Хлеб будзе дораг,—меркаваў ён сам з сабою,—ураджай слабы прадбачыцца...

У хаце Тараса Моська застаў толькі Макрыну. Прытрымліваючы бруднымі ад даення пальцамі цацвілку на збанку, яна ўважліва цацвіла малако. У хаце стаяла цяжкая духата, пах малака і кароўяга поту. Над збанком і дайніцай з дзікім, драпежніцкім гулам круціліся мухі ды цэлымі ахапкамі прыпадалі да белых плям паразьліванага па лаўцы малака.

— Сядайце, сядайце,—палахліва зьвярнулася Макрына да Моські, заўважыўшы яго на парозе.

Моська няўважліва кінуў галавою, падышоў кульгавымі крокамі да стала і прысеў на лаве.

— Што скажаце нам?—нясьмела-ветла запытала Макрына ў Моські.

— Дзе Тарас?—запытаў Моська. ў Макрыны, не адказваючы на яе запытаньне.

— Нейдзе пашоў... Мусіць у капэратыў...

— Хутка ён прыдзе?

— Хто-ж яго ведае?.. Гадзіны са дзэве ўжо, як пашоў... Але да капэратыва вярсты, бадай, са тры зьбярэцца... А ў вас хіба да яго пільная справа?

— Не... так сабе... Я хацеў спытацца, як... з гэтым... з Васілём?..—адказаў асьцярожна Моська.—Гэта-ж падумаць толькі, што нарабілася... Але яно так і ёсьць: ня майстра—не бярыся!.. І хаця каб ён быў спераду пастаўлены, а то ззаду ды яшчэ-ж жалезны кручок былі яму далі, каб ён рукамі і за дошчачкі ня браўся!

— Ну, вядома, дурны,—пакорліва згадзілася Макрына, — каб разумны быў, дык не ўсадзіў-бы руку, куды ня трэба...

— Шкода хлопца... І нам толькі клопату нарабіў, дню ўварваў, каня нашчэнт змучылі... А на дарогу вы яму што далі ці не?

Макрына ўпусьціла з рук цадзілку ды палахліва ўставілася на Моську.

— Дык што-ж даць?

— А як-жа ж ён будзе ў больніцы?

Макрына сумненна павяла плячыма.

— Што вы за народ?—пачаў наступаць Моська,—гэта на дзіва ды толькі... Свайго роднага сына кінуць?.. А калі Тарас паедзе да яго?

— Ня ведаю,—вінавата адказала Макрына,—Тарас на яго нешта раззлаваўся... Ці-ж мы вінаваты, што гэтак здарылася?..

— А хто-ж вінават? А навошта вы яго на працу выпраўлялі? Ды што людзі скажуць на вас?—прытворна-строга спытаўся Моська.

Макрына пасьпешна адагнала ад збанка мух ды паставіла яго на заложнік, накрывшы рушніком.

— Вядома, скажуць, але што даць, што паслаць?

— Слухай,—асьцярожна запытаў Моська,—моцна Тарас з Васілём пасварыліся? Ды завошта гэта?

— Трохі палаяліся.

— Які сорам!—забываў Моська, растапырыўшы пальцы, быццам ад гэтага сораму яму, пабочнаму чалавеку, Моську і то ня было ў гэты момант вачэй куды схаваць,—гэта-ж людзі, дык я ня ведаю, што будуць гаварыць?..

— Колькі жыў тут, столькі і гарую,—пачала скардзіцца Макрына,—ня дай, божачка, нікому: ні добраму, ні дрэннаму.

— Ну, нічога... Але Васілю ўсё-ж трэба дапамагчы.

Макрына выцерла анучкай лаву і здзіўлена зірнула на Моську, ніяк ня цямячы, куды ён хіліць гутарку і чаго ўласна хоча ад яе, Макрыны.

— Так нельга чалавека кінуць,—ізноў пачаў настаўляць, Моська,—ня можна гэтак...

— Дык чорт-жа яго ведае, што рабіць, — нарэшце, зазлавала Макрына.

Моська папярэдліва растапырыў пальцы.

— Ці-ці-ці... ой... Зрабіць вось што трэба...

Важна павёў галавою, соладка-ўкрадліва ўсьміхаючыся дабавіў:

— Я вам трохі грошай дам, а вы ўжо вазьміце ды зьездзіце да яго, аддайце яму грошы... Хай папраўляецца... Паклон ад мяне перадайце...

— Дзякую за памяць,—ветла схілілася Макрына,—калі так—вядома—можна будзе зьездзіць.

— Дык вось... На табе дваццаць рублёў і вы заўтра-ж зьездзіце да Васіля. Скажыце яму, што, калі ён паправіцца, што-небудзь і яму, часам, дапамагу... будзем жыць як-небудзь... Толькі няхай там з гэтым прафсаюзам... Хай будзе ціха ўсё...

— Добра-добра, — узрадавалася Макрына і дрыжачаю рукою асьцярожна ўзяла чатыры размаляваныя траскучыя паперкі.

— Дык вы заўтра-ж і едзьце,—загадка сказаў Моська, устаўшы з лавы ды сагнуўшыся выходзячы з хаты,—а што я грошай даў... хаця, можаце казаць, усё роўна...

— Добра, добра, — узрушана адказала Макрына і калі Моська ляпнуў дзвярыма ўжо ў сенцах, прысела ля вакна ды ўважліва пачала разглядаць новенькія пяцірублёўкі.

— Ці ня здурнеў гэты Моська? — падзівілася сама сабе Макрына,—аж дваццаць рублёў даць нямаведама завошта ды яшчэ гэткай затлуме, як Васіль? Я-ж бы і капеечкі не дала?.. Кажуць людзі, што над жыдоў няма ў сьвеце найхітрэйшых людзей, а вось жа і на табе—дурань самы найпярвейшы!?

Шырока-прастакавата ўсьміхнулася і грошы схавала далёка за пазуху.

— Каб гэта я мела грошай... хаця рублёў са сто?—разважала сама з сабою Макрына,—тады і бяды-б мала было... Паехала-б на Ёльлю на кірмаш у мястэчка ды хусту—хусту купіла-б ужо... Сьвечку паставіла-б, што аж поп здзівіўся-б, найтаўсьцейшую!

— Гэ-кха!—кашлянуў, раптам у сенцах Тарас. Лягнуў дзвьярыма ды ўвашоў у хату.

Макрына страпянулася і, злёгка пабялеўшы, дапытліва паглядзела на мужа.

— Чаго ты вылупілася?—нездаволена запытаў Тарас, ставячы на лаву невялічкую торбачку з солью, — сядзіш у хаце... А вунь гарачыня такая... А ў капэрацы не даступіцца ні да чога!..

— Як ёсьць, так і добра.

— Чаго Моська заходзіў да нас?

— Калі?

Тарас сярдзіта стрыгануў вачыма. Пачухаў жоўтую бараду. Дабавіў.

— Што ты яшчэ хавацца ад мяне ўздумала?.. Глядзі, каб я табе на плячох дзяжы не замясіў... Што гэта: абы я з дому—у цябе хто-небудзь ды ёсьць? Абавязкова тады, як мяне дома няма?

— Яшчэ чаго?.. Вось дурань дзе!.. А як ты ведаеш, што быў Моська?..

— Ішоў цераз гумно, а ён з двара на вуліцу выходзіў, вось і ведаю.

— Ну, быў, — прызналася Макрына, — заходзіў пра Васіля пытацца.

— Шэльма ты, шэльма!

— Чаго ты?

— Нашто яму Васіль?... Ты глядзі, а то я тваю скуру так выраблю, што будзе хоць ты боты шый.

— Ці не звар'яцеў ты?—палохліва гукнула Макрына ды адступілася да парогу,—яй-богу, звар'яцеў!.. Ты, халера старая, толькі і думаеш, што...

Тарас закруціў галавою.

— Ня чмуці ты мне—ведаю.

— Дурны ты... Далібог-жа заходзіў пра Васіля пытацца. Праціў, каб мы заўтра зьездзілі да яго.

— Да Васіля?

— Няўжо-ж... І грошай даў, каб завезлі...

— Шмат?

— Два... Пятнанцаць рублёў.

— Дай сюды.

Макрына ўлажыла руку за пазуху, пашамрэла там крыху і, нарэшце, дастала адтуль тры паперкі,—на, во...

— Усе?—уставіўся Тарас на Макрыну,—маніш?

— Хай мне язык адсохне, калі я што, калі хоць капеечка скруціла!

— Пакажы.

Макрына расшпіліла ў кашулі адзін гузік ды падступілася к Тарасу:

— На, глядзі, нявернік ты.

Тарас, усміхнуўшыся, сеў на лаву.

— Уй, падла старая, — аджартавалася Макрына ды радасна запытала:

— Дык мо' заўтра і да Васіля паедзем? Прасіў Моська, каб нібіспраменна заўтра зьездзілі.

— Усьпеем яшчэ. Заўтра мо' касіць людзі пойдуць. Паедзем хіба як у сьвята — за адно і на кірмашы пабудзем.

V

Жоўтыя будынкi Мосьціцкай больніцы стаялі высока на чыстым роўным узгорку, прыблізна ў поўвярсьце ад мястэчка тэй-жа назвы. Наўкола прыгожым пярэстым абрусам расхінулася шырокае поле. Далёка, дзе тонкім краем упала неба на зямлю, зялёнымі плямамі пракідаліся сенажаці. Паміж іх, у сіняй смуге, ціха драмалі невялічкія кудравыя астраўкі лесу.

Калі высока паднімалася сонца на небе — край здаваўся поўным радасьці і мяккай чароўнай пекнаты, такой-жа ціхай і ласкавай, як блакітнае неба ўвесну, як гошыя ўспаміны далёкага мінулага.

Перад вокнамі больніцы, у палісадніку, квола ўсьміхаліся з клюмб прыгожыя кветкі.

На дарозе, ля частаколу больніцы, штодзённа стаялі дзсяткі сялянскіх фурманак.

У прыймовым пакоі пацелі і хмурыліся, стагналі хворыя. Як толькі прачыняліся тыя ці іншыя дзьверы, больш-менш моцныя хворыя кідаліся туды кучаю. Найбольш сьмелыя і нецярплівыя часта напралом біліся да габінэту доктара. Знэрваванымі і пакрыўджанымі галасамі хорам прасілі хутчэй прыняць іх. Некаторыя таёмна камячылі ў руках жоўтыя рублёўкі. Шмат якія пралазілі да пакояў, дзе ляжалі хворыя. Хадзілі па калідоры, заглядвалі ў пакоі праз шчыліны дзьвярэй. Ніякія забароны з боку бальнічнае прыслугі не дапамагалі. Выправадзяць — хвілін праз некалькі ізноў налезуць...

Хворыя супроць штурханіны пабочных амаль-што ніколі не пратэставалі. Каторыя адчувалі сябе мацней, выходзілі на калідор або на двор ды гутарылі з прыезджымі...

У ваднэй з палатак Мосьціцкай больніцы ляжаў цяпер і Васіль. Дзень для яго праходзіў няпрыкметна. Адчуваў сябе ня кепска. Пасьля некалькіх перавязак рука яго пачала хутка гаіцца. У палатцы, дзе ён ляжаў, было яшчэ чалавек сем хворых. Пераважна рабочыя з сезонных работ. Ёсьць з кім пагутарыць і паслухаць каго.

Калі-ж наступала ноч і ўсё навакол засыпала, Васілю станавілася сумна і маркотна.

Сон уцякаў, як цені ад сонца. Невядома адкуль зьяўлялася трывога, прыставалі неадвязныя, цяжкія думкі-настроі. Заплюшчыць Васіль вочы, уткнецца тварам у падушку, сіліцца заснуць—але дарэмна. Бярэ млосьць. Аднекуль, з глыбіні істоты, супроць волі, зьяўляюцца розныя вобразы, навязваюцца развагі.

— Што рабіць? Куды пайсьці?—Дадому?—Нельга... На торпавыя распрацоўкі?—Ня член саюзу... Адзін... без сяброў?.. Хіба да шляхціца парабкам?—Гэта значыць, у пекла... Самы што ні на ёсьць сабачы хлеб... ці на доўга?.. Дзе прытулак знайсці?.. Анэта? Усё прапала. Я ня маю права і кахаць нельга?..

Сумна Васілю. А цемра ў пакоі, як правал у бяздоньне. Кволая і ліпкая. Страшэнная, як бязглуздыя шэпты, маленькі, як жудасныя, безнадзейныя энкі хворых. Варочаецца Васіль на мулкай пасьцелі, здаровай рукою камечыць набітую сенам падушку. Часам, уздымецца і глядзіць у мутнае акно. Неба ціхае і ветлае. Зоры, як агнёвыя птушкі, залатымі крыльцамі ціха трапечуцца ў далёкім блакіце; ня то—як сарваныя ветрам з яблынь пясціткі, асыпаюцца над смуглявай шэраньню палёў...

Кінецца Васіль на пасьцелю ды ізноў думае, думае:

— Такое жыцьцё... Прыгожа наўкола... А разам з гэтым усё ахінена таёмнасьцю, няведаньнем... Сьвет прыгожы, але ня кожнаму прыгожасьці даюцца. Адны ўхітраюцца выхваціць з жыцьця самае найлепшае, упіцца ім да адурэньня, да гаркаты... Затое другім выпадае на долю самае нягожае, апаскуджаная другімі рэшта... І чаму на такім прыгожым сьвеце ды такая жорсткая несправядлівасьць?!

Як пачне сьвітаць, як запалаюць на небе агнёвымі колерамі воблакі, Васіль засыпае. Цяжка. З шумам і званам у вушох, з блытанінай у думках, з колікамі ў мазгох.

Аднойчы, пасьля такой начы, Васіль прачнуўся, калі сонца, як пахучае малако, магутным залатым струмянём лілося праз акно ў пакой. У бліскучых струнах сьвятла мітусіліся іскаркі тонкага пылу, сінія завіткі табачнага дыму.

Хворыя пілі гарбату. Гутарылі.

— Ты, браток, у нас паньскай налогі,—засьмяяўся стары з белаю казьлінаю бародкаю, калі прачнуўся Васіль,—сьпіш, як пан усё роўна.

— Ай, дзед... Што табе?..

— Дык чо' ты крыўдзішся? Усе паўставалі, а ты ўсё сьпіш?

— Такое жыцьцё...

— А навшта ў галаву набіраць усялякую дрэнь? Будзеш жыць дзяціна, абы здароўя бог даў... малі...

Васіль сеў на пасьцелі ды пачаў сьнедаць.

— З Асмольскага заводу,—шапнуў, раптам, стары, паказаўшы пальцам на новы ложак ля дзвярэй,—сённяя чуць сьвет прывезьлі... Плюсну пасек.

Новы хворы павярнуў у бок гутарыўшых калматую з нахмураным тварам галаву і, звяртаючыся, да Васіля, сіпла запытаў:

— У цябе—рука?

Васіль здзіўлена паглядзеў на новага хворага, кінуў галавою.

— Тут цябе ведае адзін.

— Хто?

— З нашага заводу рабочы адзін,—ціха адказаў новы хворы,—сённяя мяне прывез.

— Хто такі?

— Панас Валожка... Бадай, ведаеце.

— Няўжо праўда?! Дзе ён? Ды чаму ён не прабудзіў мяне?..

— Казаў—прыдзе яшчэ.

Васіль узрушана заквітнеў.

— А-я-яй. Вось добра,—радаваўся ён услых, прыгладжваючы рукою непаслухмяныя сьветла-русыя, бы жыта, валасы.

— Куды ён пашоў?

— Нейдзе ў мястэчка.

Васіль нахутка скончыў сьнеданьне. Закурыў. У чаканьні суцішыўся.

Цераз поўгадзіны прышоў Апанас — высокі, шырокаплечы. З сьмелым нахмураным растаропным тварам. Каротка зірнуў на Васіля. Прысеў на ложак.

— У Лейкінда парэзаў?

— Ага.

— Шмат, моцна парэзаў?

— Да паловы далоні.. Ужо заскарубела. Хутка загоіцца.

— І нічога? Ня вельмі папсавала?

— Два сярэднія пальцы ня гнуцца, а то дармо... Толькі шрам, бадай, застанецца...

Апанас абапёрся тварам на далонь і дробна затарабаніў нас-ком бота па падлозе.

Прашло некалькі момантаў у маўчанні.

— Ты цяпер у Асмольлі, Апанас?—пачаў Васіль.

— Так,—адказаў Апанас, адарваўшы на момант ад зямлі погляд.—Ты вазьмі ў батрачкое спраўку і прыходзь да мяне,—дабавіў ён.—Там паглядзім.

— А як з Лейкіндам?

— А ты думаеш, што ён прыме цябе?—здзівіўся Апанас—завод-жа не стаіць у яго... Я чуў, што ён ужо наняў цыркуляршчыкаў.

— Вось як?

Апанас саркастычна ўсьміхнуўся:

— Ён цяпер ад цябе і рукамі і нагамі адаб'ецца... Калі хочаш, прыходзь да мяне?..

— Братка!.. Ясна!.. А я думаў, што загіну... З бацькам у мяне таксама лічы, што квіта...

І Васіль узрушана пачаў апавядаць Апанасу аб сваім параненні, аб адносінах з бацькамі, аб усім тым, што на душы набалела, што атручвала жыцьцё, а Апанас уважліва слухаў, зрэдку суровахмурна запытваў ціха, ківаў галавою. Энэргічны твар яго пахвілінна ўсхліпваў усьмешкай, дзесьці далёка ў нутрох захаваным спачуваньнем...

— Трэба ехаць,—коратка сказаў Апанас, калі скончыў Васіль свой сказ,—дык ты бяры спраўку,—дадаў ён, разьвітваючыся ды выходзячы.—Як-небудзь зробім...

VI

Завёзшы Васіля ў больніцу, Анэта зьвярнулася дадому толькі пад дзень. Ня спаўшы і на працу стала.

Як заўжды, ракатала няўтомная машына, пяялі і сьмяяліся цыркуляркі, мітульгой вілося ў паветры пілавіньне. Адна за аднаў птушкамі ляцелі дошчачкі ў парог. Анэта брала іх на ўлоньне, ахапкамі выносіла на двор ды складала ў клеткі.

Шмат наставіла клетак Анэта, а куча ля дзьвярэй усё расьце ды расьце, не зьмяншаецца. Завіхаецца Анэта. Аж пот бяжыць цурком, выбіваецца з сілы. Ня хоча, каб гаспадар, прышоўшы, коса паглядзеў. Але ношкі сёньня чамусьці, як ніколі, цяжкія. Баляць грудзі, рукі. Нясе дошчачкі, а галава, як няжывая, падае, хіліцца да нячулага дрэва. На вуснах боль блудзіць. Кіпіць-варыцца крыўда, балючая, незаслужоная. Хліпаюць думкі зарніцамі:

— Чаму гэта?.. Навошта гэткае няшчасце?.. Ня руку Васілю, а кволае сэрца ёй, Анэце, параніла піла!..

— І гаспадар—Моська Лейкінд—такі-ж, як гэта вострая, з крывымі зубамі, піла... „Каня, кажа, змучыла“.—Гэта сынок. А што-ж яшчэ сам гаспадар сжажа?.. Ня мог, як сьлед, пільню абсталяваць... Сынок. Малады хлапец. „Мы, кажа, нічога ня вінны... Васіль толькі нашкодзіў нам...“ Нанялі другога цыркуляршчыка...

Ня стрымалася Анэта ды аблаяла Хаіма. Як воўк, толькі зубамі цахаў...

— Што будзе далей? Чым усё гэта скончыцца?.. Трэба, пакуль-што, працаваць. Мо' прыедзе хто з прафсаюзу—тады ўсё раскажу, да нітакі!..

— А Васіль? Як везла, быў як сьцяблінка скошаная. Ледзь жывы.

Анэта трымала яго голаў на сваім улоньні. Да грудзей туліла. Нават адзін раз ціханька ў лоб пацалавала... Як паправіцца Васіль,—вернецца дадому, прыдзе да Анэты. Яны будуць ізноў разам і мо' ніколі ўжо больш не разлучацца... А мо' больш ужо ня сустрэнуцца ніколі?.. Што будзе тады? Хто прытуліць яе да грудзей сваіх, хто абые гэтак ціха і ласкава, як Васіль?

Носіць Анэта дошчачкі, складае ў клеткі, а ў галоўцы думкі, бы кветачкі, цвітуць... Падчас сівер падзьме, а потым ізноў цвятлівыя, а разам з тым і балючыя прэстыя мары-лятуценьні. Сэрца дзявочае ласкаю поўніцца. Васілёк у сэрцы, нібы ў жыце кветка-васілёк, цвіце. Толькі для яго аднаго ў Анэты сэрца распусьцілася. запалыхала, як зорачка ў небе.

Удзень заглушала боль праца цяжкая. Калі-ж прышла ўвечары дадому ды лягла спаць, адчай-смутак сэрца агарнуў, бы ночка цёмная палі. Удзень сябры-рабочыя блізка. Свае. Таксама смутныя. Лягчэй. Уначы-ж—адна з сваім болем чорным, з сваімі думкамі трывожнымі, цяжкімі.

Ня спала. Ляжала ды боязка слухала шэпты маркотныя цемры. Ледзьве пад дзень крыху зьвяла вочы.

Аднак, з сонейкам устала і Анэта. Сонейка радаснае, сьветлае, а ў Анэты—смутак, цемра на душы.

Ізноў працавала ўвесь дзень шчыра, да болю ў грудзях, у руках, ува ўсім целе, да атупенья.

І пацягнуліся дзень за днём, як дажджы асеннія—доўгія, нудныя, няпрыветныя.

У суботу ўвечары, калі ішлі рабочыя з працы дадому, Моська Лейкінд ля дзвярэй сваёй хаты затрымаў Анэту:

— Вось што,—сказаў ён, калі адышліся рабочыя,—мы з табою не сварыліся і ня біліся—жылі, як добрыя людзі..

Штосьці нядобрае пачулася ў яго тоне: хліпнула ў зірку прыжмураных чорных вачэй.

Анэта ня спужалася, але мэханічна, так, як-бы яна згіналася, каб падняць дошчачку на ўлоньні, ціха запытала:

— Так... Дык што?..

Моська выставіў наперад шырокі живот, суха адказаў:

— Ты ў панядзелак ня прыходзь.

— Чаму?

— Няма працы.

— Матар'ялу-ж пілаваць яшчэ шмат ёсьць?

— Нічога. Ты не гадзішся тут,—адказаў Моська, рухаючы ў кішэнях пальцамі ды салідна выпучваючыся.—Мне патрэбна ўзяць хлапца,—каб ён складаў дошчачкі ды таксама качагару дапамагаў.

Анэта ня пытала больш, не прарэчыла, не прасіла. Стаяла нярухома ды ўглядалася яму ў твар, у вочы, якія раней ды ўмелі сьмяяцца, у якіх хвілінамі ды сьвяцілася, штосьці шчырае і блізкае, чалавечае. Цяпер у іх ня было: ні літасьці, ні цяпла, ні спачуваньня.

Крыху схіліўшыся, у знак разьвітання, у бок Анэты, Моська Лейкінд крута павярнуўся на шырокіх каблуках скараходаўскіх гамаш ды, не сьпяшаючыся, цяжка паштурхаў сваё поўнае цела здарэннымі пруткімі нагамі ў напрамку да кватэры.

Анэта момантаў колькі яшчэ пастаяла. Пасьля, спахапіўшыся, хутка пашла ўсьлед за рабочымі. Аднак, па дарозе, няпрыкметна для самой сябе, убавіла кроку. Схіліўшы на плячо голаў, цяжка задумалася. Сілілася разабрацца ў тым, што здарылася, аданіць яго, але ўсе пасілкі былі дарэмнымі. Сэрца апанавалі самыя размаітыя супярэчлівыя пачуцьці. То ахопліваў адчай перад невядомай будучынай, перад заўтрашнім днём, то невядома адкуль прылівала недарэчная радасьць, запаўняла сабою ўсю істоту ды білася і трапыхалася, як зняволеная птушка волю адчуўшы...

† Дома лягла спаць бяз думак, бяз суму, як дзіця бесклапотнае. хацелася думаць, але думкі не зьяўляліся—зьніклі дзесьці, уцяклі, як птушкі ад зімовых сьцюж у далёкі вырай. Мо' таму, што нутром пачула, што іначай і быць не магло, што цяпер ужо нішто не паможа, што цяпер нічым не паправіш таго, што адбылося.

Калі назаўтра прачнулася, дык дзівілася на самую сябе. Быццам нічога і ня было нязвычайнага.

Аднак, пасля сьнеданьня не пашла гуляць да вясковых дзяўчат. Села ў палісадніку ды суцішылася, нібы задумалася зьлёгка. А аб чым—ня ведала і сама. Хвілінамі здавалася, што нібы хтосьці стаіць у яе за плячыма ды настойліва шэпча ёй аб чымсьці, пужае, кпіць, насядае на плечы ды цісьне ўніз, ня то—усе сілы напружвае, каб пераканаць у чымсьці. А што, у чым?—Невядома. Ды і ведаць не хацелася. Вось так хацелася, каб пайсьці кудысьці, толькі далей ад людзкога вока, зьнікнуць, стушавацца—так, каб не засталася ад яе ні сьлядочка, ні думкі аб ёй, ні ўспаміну...

— Можа, паненка, паклон Васілю перадаць?—абудзіў раптам Анэту зычны жаночы голас.

Ускінула вачыма. Па вуліцы кудысьці едзе Тарас з Моськам Лейкіндам... У перадку—Макрына. Мужчыны аб чымсьці гутараць. Макрына прыглядаецца да яе, Анэты, ды шырока ўсьміхаецца прастакаватым жаночым тварам.

— Дзе Васіль?—запытала толькі Анэта.

— У Асмольлі!—ледзь чутно, з-за грукату калёс, адказала Макрына.

З бразганінай і сіплым званам калёсы пабеглі далей па крывой і пылкай вуліцы.

Нібы зыркае сьвятло, раптам, хтосьці праліў у душу Анэты. Ня ўстала, а ўзарвалася з месца.

— Ага?!

Заскочыла да хаты, накінула на плечы хустку ды ўгрунь пазагуменьню, на цянькі, у лес.

(Працяг будзе).

Юлі Таўбін

Песьня

Ах, песьня, песьня!..
Рокат струн,
Дрыжэньне сонечных расьніцаў...
Каму, каму твой хісткі струг
У снах лазоравых ня сьніцца?
І я ім сьніў,
І я аб ім
У думках патаемных марыў,
Сьпяваў яму адвечны гімн,
Лавіў цымбальныя удары...
І зноў сьпяваю,
Зноў пяю
У неабдымным дзённым гудзе,
І думку сьціслую сваю
Хачу укласьці ў сэрца людзям...
Таму,—мне хочацца цяпер
Усё абняць,
Ўсяму паверыць,
І зноў чаканіць гартам верш
І з вершам зноў ісьці наперад.
Часамі многа перашкод
Шляхі жыцьцёвыя мінуюць
І вёрткіх думак карагод
Ніяк, бывае, не злаўлю я.
І ўсё-жа шлю
Ўсяму прывет...
Мо' дні мінуць,
Гады адхлынуць
І будзе мне служыць сонэт,
І трыолёты, і тэрціны.

Р. Мурашка

У іхным доме *)

(Аповесць)

29. Арышт

У сэйфіку Адогава назьбіралася ўжо ладна розных канвэртаў, пісулек і цэлых папяровых скруткаў. Згодна інструкцыі, дадзенай Адогавым, Вольга Аляксееўна парашыла ўладаваць іх. Але перш, чым прыступіць да работы, яна пазамыкала з абодвух канцоў дзверы; як-бы наўмысля паглядзела ў вокны, а рука паспушчала фіранкі.

За вакном тонкім пластом пухкага сьнегу бялела нядоўгая паўднёвая зіма: уночы нападаў першы сьнег. І ад яго, ня гледзячы на пазакрыватыя фіранкамі вокны, было відней у спальні.

Вольга Аляксееўна адамкнула сэйфік і выграбла з яго кучу паперак. Уважна паслухаўшы з хвіліну, яна пачала раскладваць іх на сваім невялічкім туалетным століку. Для ўцяглага чалавека работа ня была цяжкаю. Вольга Аляксееўна не ўцяглася ў справу, але затое добра была знаёмая з ёю.

Хутка ўся куча разьбілася на паасобныя грудкі; кожная грудка змяшчала ў сабе паперы адной якой-небудзь формы і характару. Тут былі розныя сьпісы, ведамасьці, хімічныя формулы, нешта накшталт грашовых справаздач з падагнатым актывам і пасьвам, друкаваньня і пісаньня, перазьнятыя на шапірографі і вытвараьня шклографам. Што было нязвычайнага ў іх, дык гэта лічбы, лічбы і лічбы—кожная папера ў большай ці ў меншай меры змяшчала ў сабе лічбы. У некаторых яны былі голыя, за малым бяз слоў, а ў іншых з невялічкімі глумачэньнямі і заўвагамі; у некаторых лічбы перасыпаны былі словамі. Чалавек трохі знаёмы з падобнымі паперамі ці наогул з канцылярскай, справай сказаў-бы адразу, што гэта паперы па эканоміцы якога прадпрыемства ці ўстановы.

*) Гл. №№ 2, 3, 4, 5, 6.

Кожную грудку Вольга Аляксееўна складвала пакуначкам і заклеивала. Надпісаўшы зверху маленькі значок, адкладвала ўжо готовую і пераходзіла да другога грудкі.

Работа ўзяла часу ня больш за гадзіну. Калі ўсе грудкі былі ўжо ўладаваны, яна сабрала іх чын-чынам, паклала назад у сэйфік і акуратна замкнула. Як і перад работаю, паслухаўшы ўважна, яна падыйшла к вакну і адкінула фіранку.

Сьнег на вуліцы пачаў раставаць. Па вадасьцёках зьбягала з стрэх вада. Было зусім вясновае ўражаньне ад першага сьнегу. Ня злосная, аднак, зіма на гэтым поўдні.

Адогаў пабывалашняму заяжджаў рэдка, але Вольга Аляксееўна за яго ня трывожылася надта. Яна ведала, што на які выпадак, дык Адогаў абавязкова паведаміць, як паведамляў ужо некалькі разоў. З таго памятнага полудню ён стаў ёй больш бліжэй, больш зразумелым, і Вольга Аляксееўна быццам нават нудзілася ў яго адсутнасьці. Сёньня ён павінен прыехаць, нават час ужо, здаецца, бо так паведамляла яго ўчарашня пісулька. А выконваць абяцаньні, а што больш верна—задавальняць свае жаданьні, мог і ўмеў.

Вольга Аляксееўна выйшла ў гасьціную. Толькі гэта падыйшла яна к вакну, як на вуліцы пачулася бурчэньне машыны і аўтамабіль Адогава падкаціў к пад'езду.

З аўтамабілю вылез Адогаў. Адпусьціўшы шофэра, ён лёгка ўзьбег па сходках—нібыта ніяк і ня шкодзіла паўнавата адвіслае чараўцо.

З радасьцю лантужных людзей сустрэла яго ў дзьвярах Вольга Аляксееўна.

— Ну, мамачка, зіма прыйшла!—голасна сказаў ён, паціраючы рукі.—А з прыходам зімы я паслухаў голасу тваёй рассуднасьці і прыняў прапанову.

— Так? Ты праўду кажаш?

— Так... З гэтымі свалачамі ніяк ня выкруціш. Учора я прыняў іх умовы і сёньня ўжо фабрыка на нагах.

Вольга Аляксееўна зьзяла, зьзяла як і ўсякі іншы пераможца.

— А табе з выпадку аднаўленьня работы прывёз вось што...

Адогаў падаў крыхотны куфарачак з арэхавага дрэва.

— Які ты любы і папярэдлівы,—квола праказала Вольга Аляксееўна.

З бліскучымі вачыма прачыніла яна куфарачак. На фіалетавым аксаміце, якім падбіты быў увесь куфарак, пакруціўся агіднаю блішчаю зьмейкаю, з брыльянтамі замест воч, залаты бранзалет.

— Дарагі...—прашаптала яна і прытулілася галавой да шчакі Адогава.

— А зараз, мая дарагая, паслухай маю ідэю.

Яна чакала яшчэ падарунка. Адогаў спытаўся:

— Ці не знайходзіш ты, Вулінька, што мы ў апошні час аддаліся ад сьвету? Правільна? Вось, едучы, я думаў аб гэтым.

— І што надумаў?

— І надумаў: з выпадку посьпеху на франтох вонкавых і ўнутраных, бо калі я падпісаў умову з рабочымі, дык гэта ня значыць, што я ўтраціў, і з выпадку першага дня зімы трэба адчыніць зімовы сэзон.

— Вечарына?

— Калі хочаш, вечарына. Пасьля полудню трэба паведаміць знаёмых і падрыхтавацца.

— Я заеду да Натачкі Загоравай і запрашу адначасна Непакоева. Можа там сустрэну і яшчэ каго.

— А я бяру на сябе ўсіх астатніх.

Згода і разьмеркаваньне роляў замацавалася пацалункам, брыдкім, сьлінястым пацалункам.

Пад вечар пакаёўка ладала копы пакупак. Праз адчыняемыя і зачыняемыя дзьверы вырываліся з кухні пустыя апэтытныя пахі. Вольга Аляксееўна грунтоўна рыхталася да вечарыны.

Былі паведамлены добрыя знаёмыя. Яна сама запрасіла Натачку, пры гэтым таемна заінтрыгавала яе сёньнешнім адогаўскім падарункам.

Сустрэлася і з Непакоевым. Паэта быў важна непадступны і пазіраў на яе пахмура спадылба. „Надзьмуўся, а выбражае, што самабытнічае“, падумала гарэзьліва яна. Але прывіталася, як з лепшым сябрам, нібыта роўна нічога і не адбылося паміж іх. Натачка выйшла як-бы па справе і ў гэты час адбылося замірэньне: Вольга Аляксееўна ўхапіла галаву паэты і расцалавала. А потым, калі зьвярнулася Натачка, запрасіла прыехаць абавязкова на вечарыну.

З прыемна праведзенага ў разьездах па знаёмых і магазынах часу адно няпрыемнае засталася ў Вольгі Аляксееўны. Калі яна разьяжджала з пакаёўкай за пакупкамі, у магазынах яе быццам сачыў хто. Вось выбірае яна патрэбную рэч, прыцэньваецца, а ў гэты час быццам хто ўпойвае ў яе свой гостры погляд. Яна азіралася. Але наўкол былі звычайныя пакупцы, таксама як і яна куплялі. Потым зноў, яна адчувала на сабе гэты гостры погляд. Тады яна спрабавала супакойвацца, але як на зло ў кожным магазыне адбы-

валася тая-ж гісторыя. Самазаспакаеньне, ня глядзячы на ўсе доказы аб выпадковасьці і нягрунтоўнасьці адчуваньня, не дала і жадных вынікаў.

Прыехаўшы дадому, яна расказала пра ўсё Адогаву. Пры першых-жа словах той зьбялеў раптам і скурчыўся, стаў падобным на ненадзьмуты футбольны мяч. Вользе Аляксееўне ён здаўся гэткім сьмешным і нікчэмным, што яна ня вытрывала і ўсьміхнулася. Але ўнутрох нейдзе глыбока няпрыемна чарэпала.

Убачыўшы яе сьмяхотлівы твар, усьміхнуўся, пачакаўшы, і Адогаў. Ён ўсьміхнуўшыся, палёпаў яе па шчацэ і сказаў:

— Нэрвы, мая дарагая, апошнія перажываньні, думкі, размовы. Спадман адчуваньняў і больш нічога.

Праказаўшы гэта, ён пайшоў сканцаць сваю падрыхтоўку к вечарыне. Вольга Аляксееўна не супакоілася яго словамі, бо адчувала ўсёй гастрэйнай успрыманьня, што і ён няўпэўнены ў тым, што сказаў. Абое, такім парадкам, былі не ў сваёй талерцы. Час-ад-часу ці, ён ці яна кідалі зьбянтэжаныя погляды ў вакно і на дзьверы, і потым адно на аднаго.

Першымі з гасьцей прыйшлі неразлучныя сябры Русабай і Бацубаеў. З іх стукам у дзьверы Вольгу Аляксееўну скаланула, а Адогаў ускочыў нават з крэсла. Толькі ўбачыўшы хто прыйшоў, абое зноў прывялі да парадку выразы твараў і з дакорам зірнулі адно аднаму ў вочы.

Русабай і Бацубаеў прывіталіся па-дэнтльмэнску і папрасілі прабачыць, што можа рана гэтак прыйшлі; як нежанатым, ім цікава скарыстацца чым раней ласкавым запрашэньнем гаспадароў. Як і заўсёды, пачалі яны лапатаць абы-што, перапыняючы адзін аднаго і стараючыся кожны ад імя свае асобы забавіць гутаркаю чароўную гаспадыню дому.

Пасьля прыехала Натачка Зазорава, а за ёю хутка і інжынер Балясаў. Толькі прывітаўшыся, апошні паклікаў Адогава ў куток і нешта сказаў, пасля чаго абодвы выйшлі ў суседні пакой.

Натачка падсела да Вольгі Аляксееўны. Русабай і Бацубаеў удастатку сыпалі пахваламі і камплімантамі пекнаце жанчын. Слухаючы іх бліскачае лапатаньне, абедзьве весела рагаталі.

— Ці знаеш, Вулінька, хто самыя прыгожыя, ветлыя і шляхетныя дэнтльмэны ў горадзе?—пыталася Натачка.

— Ён не здагадваюся.

— Няўжо?.. Яны гэтак недалёка зараз, гэтак недалёка, што самі гатовы адказаць на запытаньне.

— Ах, гэта вы, мае неразлучныя сябры!—рагатала Вольга Аляксеёўна.

За ёю рагатала Натачка і не аставаліся і самі „джэнтльмэны“, аб якіх ішла гутарка. На нявінныя высьмешкі яны ня скардзіліся, бо лічылі гэта ніжэй за сваю паважнасьць.

Прыйшлі яшчэ трое гасьцей: адна старая ні то быўшая гэнэральша, ні то палкоўніца, бо муж яе падвышан у чынох быў якраз напярэдадні Кастрычнікавае рэвалюцыі; адзін бухгалтэр канторы дзяржаўнага банку і адзін быўшы пэнсыянер—маршалак у адстаўцы, з якога даўно сыпаўся порох. Неўзабаве прыехалі дзьве мілыя дзяўчынкі, якіх ня гэтак даўно ўцягла ў акружыну свае распусты Вольга Аляксеёўна. Прыехаўшыя, пасья таго як абнюхаліся трохі, склалі другую хэўру і завялі сваю гутарку. У гасьцінай то тут, то там рассыпаўся рогат і звонкія ўскрываньні.

Пад канец зьявілася так ціха, што ніхто не заўважыў, баранэса фон-Зібелінд з маладзенькаю „лялькаю“, якую бачыла Вольга Аляксеёўна ў лёжы тэатру. Яны ўвайшлі ў справяджэньні быўшага валютчыка. У госьці апошні апрануўся зусім пасьвяточнаму. Але звычайная будзённая асьцярожнасьць ня страцілася: ён увайшоў ціха, украдкаю.

Ужо поўная гасьціная была запрошаных на вечарыну, калі прысьпеў самабытнік Непакоеў. Насупроць звычайу на гэты вечар ён скінуў з сябе маску пахмурнасьці і філэзофства яшчэ, мабыць, у сваёй „паэтычнай мансардзе“. З яго прыходам стала значна веселей і быццам сьвятлей у ярка-асьветленай гасьцінай. Паэта адразу заняў сярод гасьцей асяродак і ад яго ўва ўсе бакі, паліліся патокі вясёласьці, гастротаў і лірыкі. Нават маленькая „лялечка“ баранэсы фон-Зібелінд, далёкая яе сваячка, стала лёганькаю дзяўчынкаю і хутка не адыйходзіла ўжо ні на крок ад паэты.

У гэты момант увайшлі з суседняга пакою Адогаў з інжынерам. Балясаў падыйшоў к жанчынам, а Адогаў паклікаў мяпрыкметна Вольгу Аляксеёўну.

- Як быццам час і пачынаць. Ці ўсе твае зьявіліся?
- Мае ўсе. Толькі вось... Ты запрашаў Леаніда Рыгоравіча?
- Бязумоўна...
- Дык яго няма яшчэ.
- І потым...
- Што?
- Сёньня прыехаў мой добры стары сябра...
- Ці будзем чакаць. Госьціям вельмі працягнецца.
- Ладна, пачнём. Няхай ня позьняцца.

Ён зьвярнуўся да гасьцей і голасна сказаў:

— Прашу, паважаныя госьці і госьціцы, перайсьці ў сталовую. Падаўшы руку баранэсе фон-Зібелінд, Адогаў першы, як гаспадар, накіраваўся к сталу. За ім пайшлі Непакоеў з Вольгай Аляксееўнай. Натачка падчпіла свайго інжынера. А ўсе астатнія—хто з кім. Непакрыўджанымі засталіся і Русабай з Бацубаевым. Апошні меў гонар выступаць важна аж з дзьвюма кабетамі: за адну руку яго ўчапілася страціўшая паэту сваячка баранэсы, а другую ён прапанаваў адстаўшай ні то гэнэральшы, ні то палкоўніцы (лічыць яе трэ' было палкоўніцай, бо ўсё-ж такі палкоўніцкага ў ёй засталося больш, чым набылося гэнэральскага—не пасьпелася!).

Як шляхетныя людзі, госьці расьселіся павольна, ціха, не пакідаючы ў той-жа час свае гутаркі, якую вялі дасюль. Але калі сам гаспадар з узнятым келіхам лікёру ўстаў за сталом, усе нейкія трынаццаць асоб прыціхлі і застылі на сваіх м'яйсцох і кожны ўзгорыўся на Адогава.

— Паважаныя паны і пані! Я скажу коротка... Каб адзначыць пачатак зімовага сэзону, я з паважанай усімі Вольгай Аляксееўнай запрасілі вас на нашу невялічкую вечарыну. І гэтак, паважаныя, каб увесь сэзон прайшоў, як сёньняшні дзень і вечар, папросім нашага абаронцу весялосьці бога Бакха!

На розныя лады голасна прывіталі прысутныя ўступную прамову Адогава. Пасьля пачынальнага тосту Адогаў стукнуўся келіхамі са ўсімі і выпіў. Адзін за адным падняліся ўсе келіхі і спаражніліся.

Толькі Вольга Аляксееўна засталася ад усіх і спалохана азірнулася на вакно, што выходзіла ў сад: ёй нібыта здалася за вакном прамільгнуўшая фігура чалавека. Непакоеў заўважыў, што келіх стаіць нячэпаным і зьвярнуўся да яе:

— Вольга Аляксееўна!.. Не паважаеце бога Бакха, самага славутага і аўтарытэтнага са ўсёй боскай плеяды. Нягожа, нягожа.

Вольга Аляксееўна націснула пад сталом яго нагу і павольна выпіла.

За келіхамі зноў пайшлі келіхі. З п'яным бульбульканьнем разьліваліся пляшкі: казаліся блытаныя тосты; адбывала сваю апошнюю вандроўку ў п'яныя вантробы закуска. Госьці выпівалі.

Цяпер гаманілі ўсе, як некалькі хвілін перад тым у гасьцінай. Кружыла галовы ад салодкага вінаграднага хмелю; кружэньне цятрабавала выйсьця—разблытваліся напоўную языкі.

Успаміналіся мінулыя часы з падобнымі вечарамі. Называлі нават віны, якія стаялі некалі на сталох прысутных. Хваліліся былой

гасьцінасьцю і добрымі знаёмымі. Нарэшце, успаміналі і сваю моладасьць, такую самую п'яную і бурліваю.

Русабай і Бацубаеў цьвілі ў вянках уласнага глупства. Сваяццы баранэсы і бяз хвіліны генэральшы ня было прычыны скардзіцца на іх няўважнасьць: і старая і маладая рагаталі аднакім рогатам.

Вольга Аляксееўна чокалася з Непакоевым. Паэта трымаў яе руку ў сваёй.

Усе госьці былі ў вясёлым удары. Для мужчын ставала жанчын, і наадварот. І тым і другім было досыць віна і закусак. Было п'яна і весела.

Потым—усё, што адбылося, здарылася так раптам і так недарэчна. Галоўнае, ніхто не чакаў яго, як не чакаюць на начны баль ката, мышы.

Толькі гэта паразьлівалі чарговыя пляшкі і хто як узялі келіхі, як з грукам расчынліся дзьверы і ў пакой увайшлі людзі ў форменных шапках ДПУ. Твары іх былі цьвёрда-выразныя і зусім неабьякавыя. Палкім агнём пагарды гарэлі іх вочы і сіняя сталь халодных штыкоў адбівала на сваіх гранах увесь гэты агонь палкай пагарды.

Старэйшы, што увабег папераду—у форме камандзіра войск ДПУ, абвясціў голасна ў мёртвай цішыні:

— Вы арыштаваны! Бяз супраціўленьня, па аднаму, выходзіць у гэтыя дзьверы.

І раптам маўчанка прарвалася, як прарываецца бывае вада ў грэблі млынара: нехта ўскрыкнуў каратка з распачы; нехта ўпаў цяжка, як падае ад свайго ўласнага цяжару згнуішае дрэва; нехта засьмяяўся агідна, павар'яцку і потым заплакаў з перапынкамі, гістэрычна; нехта зьбянтэжаны выскачыў з-за стала і пры гэтым, мабыць, пхануў яго, бо пляшкі і келіхі захісталіся і пападалі, а віно пацякло па белым настольніку. Ускочыўшага (гэта быў, здаецца, інжынер) схопілі за каршэнь пагардна глядзеўшыя чырвонаармейцы. Нехта шаснуў пад стол. Крэсла ня вытрымала нейчага спалоху і разам з сядзеўшым грывнула сьпінкаю на падлогу. Нейкі дрыжучы голас, глытаючы словы, спрабаваў пытацца: „За што? Чаму? На якой падставе?“ Узняўся нязвычайны грукат, голас-плач, хліплівенькія ўзрыдваньні, шум шагоў па падлозе, крыкі. Але словы каманды,—рашучыя, сталёвыя, павісьлі над усім гэтым гоманам.

Арыштаваных, беспарадных як гліну, прапіхалі ў дзьверы на вуліцу, саджалі на грузавыя аўтамабілі і адвозілі.

Вечарына, падрыхтаваная і пачатая фабрыкантам Адогавым і Вольгай Аляксееўнай, нечакана была абвешчана скончанай людзьмі ў форменных шапках з халодна-цьвёрдым выразам твараў з ДПУ.

На другі дзень пасьпешна напісаны начальнікам крымінальнага вышуку тэкст тэлеграмы—адказ на тэлеграму з N—перадаваўся шпарка тэлеграфам. Зацікаўлены тэлеграфіст ня супыняўся, ён ужо прачытаў у газэтах, перадаваў хутка, як перадаюць толькі асабліва важныя рэчы.

...А ў N прыймалі тэлеграму. Бялявая тэлеграфістачка накруціла сёння добра валасы, і яны ня спадвалі на лоб, а калыхаліся роўна адзін над адным. І носіка кірпатага яна не пудравала, бо ня было духаты і поту. За вакном была сярэдзіна зімы ў N.

І загадчык сёння ня лаўся як той раз, калі небарака крымінальны вышук звязваў тэлеграф перадачаю даўжэзнае тэлеграмы ўва ўсе паўднёвыя гарады.

Усё было ціха, спакойна і добра.

Калі-ж тэлеграма была перапісана на блянк, ёю зацікавіўся нават і загадчык. Узняўшы яе асьцярожна ў два пальцы, ён прачытаў:

„Начальніку энскага кримвышуку крпк Адказ на тэлеграму 742 крпк Вольга Аляксеўна Маліноўская арыштавана ўчора ДПУ крпк Выслана вам быць ня можа крпк. Выпраўляйце на суд зацікаўленых асоб ці прадстаўнікоў крпк Грошы ўзяты да справы крпк...“

Загадчык тэлеграфу не дачытаў да канца. Ён шавяльнуў сваімі белавата-рыжымі вусамі, пажававу нешта зубамі і потым праказаў так, для сябе:

— Куды заляцела... Ёш, svolач-бабал

І яшчэ нешта прабурчэў, але так ціха, каб не пачула маладзенькая сарамяжая тэлеграфістка і сам заклеіў і аддаў тэлеграму лістаносцу.

30. Іх было 6

Адыходзіла няжорсткая паўднёвая зіма. Пераставалі дзьмуць халаднаватыя морскія вятры. Сонца прыгравала цяплей і цяплей. На ўсім поўдні становілася вясна, красуня-вясна са сваёй раскошнай зелянінай, найпрыгажэйшымі краскам і раньняю садавінаю, а самае галоўнае, са сваім морам,—сінім і прывабным, з прытульнымі санаторыямі і дамамі адпачынку, куды са ўсіх канцоў бязмежнага Савецкага Саюзу пацягнуцца хворыя целам, малыя, дарослыя і старыя, усе—члены адной вялікай працоўнай сям'і. Вользе Аляксееўне і яе сябром і знаёмым гэта, мабыць, ня ўдасца. Здаецца, досыць яны пагулялі і прагулялі грошыкаў.

За малым ня штодня арыштаваным і ў тым ліку і Вользе Аляксееўне ўчынялі допыт. Пад моцнаю вартаю ў аўтамабілі праз

увесь горад вазілі іх у камару сьледчага. Арыштаваных, якія па звестках ДПУ да справы ня мелі адносіны, судовым дазнаньнем былі звольнены пад расьпіску аб нявыезду. Няпрытульныя сьцены дому знявольенья пакінулі ўсе арыштаваныя на вечарыне за выключэньнем Вольгі Аляксееўны, Адогава, інжынера Балясава, баранасы фон-Зыбелінд і валютчыка. Усе астатнія, і Непакоеў разам з імі, праз тыдзень адседкі былі вызвалены.

На першым допыце Вольга Аляксееўна ўбачыла і Леаніда Рыгоравіча ў яго вайсковым шынэлі. Як пасья даведаліся, яго арыштавалі па дарозе к ім на вечарыну. На твары яго ня было тэй бывалашняй вясёлай сьмяхотлівасьці. Толькі погляд воч застаўся мутнаваты, але ўжо не напорны, а зьбянтэжаны і бязглузды.

Так нечакана і так недарэчна здарылася ўсё гэта. Ня глядзячы на свае прадчуваньні, Вольга Аляксееўна таго вечару ня верыла вачом. Садзячы ў аўтамабіль, яе раздурбалі трохі, і тады на ўвесь свой узрост перад ёю ўстала фігура канца,—неўпрашоная, жорсткая. І тую-ж ноч, як і ўсе наступныя, яна прабавілася ў асобным пакоі дому знявольеных на цьвёрдым саламяным сянніку пад наглядом вартавога.

Прамінупа колькі дзён. Вольга Аляксееўна неяк асабліва прывычалася к ражыму для знявольеных. Але чым больш яна прывычавалася, тым цяжэй было разьвітацца з нядаўным, са свабодай, грашыма і мяккім сьвятлом колеру сьпелых вішань у яе — цяпер гэткай да болю прыгожа-прытульнай спальні.

На першых допытах яна хітравала, прыкідвалася абуранаю жанчынаю. Ёй быццам паверылі: на другім тыдні сьледчы не запатрабаваў на допыт. Яна ўжо пачынала радавацца, што хутка мінецца гэта і настане суд. Яе, вядома, апраўдаюць, а можа дадуць умоўна і... скончыцца гэты хмурны і жудасны сон.

Ураніцы яна пазірала праз краты на вуліцу. Там унізе імчаліся лёгкія аўтамабілі. Грымталі звонка трамваі, гулі пад цяжкімі вагонамі блішчастыя рэйкі. Фурманы пакрыквалі на праходжых. Узад і ўперад сьпяшаліся пешаходы. А ўгары—весьнікі блізкай вясны—на сьветла-сінім фоне плылі кучаравыя сьветлыя воблачкі. Сонца сьмялей пачынала прыграваць вуліцы, дамы, дрэвы, увесь горад і ўсіх людзей. Ня грэла яно толькі Вольгі Аляксееўны—сэрца яе было халоднае, як лёд.

Неяк аднаго разу прыходзіў на спатканьне Непакоеў. У пакоі для сустрэч са знявольенымі было некалькі чалавек. Непакоеў не зьмяшаўся і, ухапіўшы яе руку, паціснуў, потым, падалаваў і

адварнуўся. Калі ён узняў галаву, Вольга Аляксееўна ўбачыла ў вачох яго здрадніцкія сьлёзы.

— Валя!. Ну, Валя,—праказала яна насупроць волі дрыжучым, хліплівым голасам і сама заплакала.

Ці яна шкадавала Непакоева з яго сьлязьмі, якіх ніколі ня бачыла на вачох паэты? Ці яна шкадавала ўтрачанага жыцьця? Ці можа шкадавала самую сябе? Можа быць.

Калі сьлёзы ў абаіх высахлі і яны перакінуліся параю нязначных слоў, дык убачылі, што ім амаль і гаварыць няма чаго. Гаварыць аб чым, дык было, але слоў патрэбных, якія часта прамільгаюць перад вачыма і ўжо, здаецца, гатовы сарвацца з языка, ня было; нешта гняло абаіх, нешта ціснула і камячыла падабраныя для гутаркі словы.

Так пастаялі яны адно перад адным з пахіленымі на грудзі галовамі і час для пабачаньня мінуў. З сьлязінкамі на вачох і развіталіся. Непакоеў гэтак і не сказаў, чаму ў яго выплыла сьляза—не хацеў растрывожваць больш і яе і самога сябе. Бо каб ён сказаў як пабрыдчэла Вольга Аляксееўна з часу арышту, дык ад гэтага ня было-б лягчэй.

Спатканьне з Непакоевым на цэлы дзень выбіла яе з нармальнае каляіны зняволенае. Яна забылася паклапаціцца аб сваім туалете, які прывыкла коратка выконваць. І надалей дзень пры дні пазірала ў вакно і ўсё ня траціла надзеі, што суд адбудзецца хутка і што яна вольна ўбачыць сонца, людзей.

„Тады трэба выехаць куды будзе з гэтага няпрыветлага гораду“, думала яна.

Але аднойчы, калі Вольга Аляксееўна адлічвала дні, чакаючы зараз жа данага суду, па яе прышлі. На запытаньне—куды яе павядуць яшчэ—сказалі, што на допыт к сьледчаму. Туна заняла сэрца.

На допыце ня было нікога з знаёмых. Апошняя павялічыла тупое прадчуваньне небясьпекі. Падсьвядома яна падрыхтавалася к сустрэчы ў сьледчай камары.

Выклікалі. Знаёмы з некалькіх допытаў сьледчы сядзеў няпрыкметны і абьякавы, здалося так Вользе Аляксееўне. „Змарыўся“, падумала яна. Але, зірнуўшы ўважна, убачыла як быццам-бы ўмэнт загарэліся яго карыя вочы і як яны прыжмурана-хітра, дапытліва пазіраюць паўз яе некуды ў куток.

— Сядайце,—сказаў ён толькі адно слова.

— Таварыш сьледчы,—спыталася яна лагодным, прыемна-жаласьлівым голасам:—Скажэце, нашто мяне ізноў выклікалі.

Сьледчы нібыта ня чуў яе запытання і ў сваю чаргу гола-сам, якім пытаюцца сьледчыя ў канцы допыту, спытаўся:

— Грамадзянка Маліноўская, вы нічога ня маеце дадаць к таму, што вы паказвалі раней?

— Чаму вы пытаецеся? Я ўжо давала свае паказаньні колькі разоў.

— Грамадзянка абвіняемая,—больш афіцыйна, але цяпліва, паўтарыў ён:—я ў вас пытаюся, што вы можаце дадаць да паказа-нага раней?

— Я ня зусім разумею запытаньне.

— Што вы можаце дадаць да паказанага вамі раней па агуль-най справе і па вашых асабовых праступках?

— Нічога.

— Я вас папярэджваю, грамадзянка Маліноўская, што за ня-шчырае паказаньне вы бяраце на сябе віны ўдвойчы больш.

— Я паказала ўсё, пра што ведала і ведаю.

— Прыпамянеце, абвіняемая, добра прыпамянеце.

— П-паўтараю... Нічога.

— Вы расказалі пра тое, што адбывалася ў горадзе, пры-чым былі сьведкай і ў чым прыёмалі ўдзел.

— Так,—уставіла яна.

— Адкіньце некалькі месяцаў, грамадзянка Маліноўская, і паглядзеце ў сваё мінулае. Толькі паглядзеце вачыма адкрытымі і ўспамянеце голасна, што там убачылі.

— Таварыш сьледчы,—адказала яна ўтомна: — Я расказала вам за дні знявольеньня пра ўсё сваё жыцьцё. Няўжо вам яшчэ гэтага мала?

Сьледчы зірнуў на фальшывы выраз яе твару і скрозь гэты выраз убачыў, што яна захоўвала і захоўвае дасюль. Але пры-знаньне самое лепш будзе для суду, менш работы і гучней абві-навачаньне ўсяму гэтаму лішняму, непатрэбнаму. Ён працяг допыт.

— Грамадзянка Маліноўская, я для вашых інтарэсаў паўта-раю, што вы павінны сказаць праўду. Вы абвінавачваецеся яшчэ па двух артыкулах крымінальнага кодэксу. Успамянеце, сказаў я, як вы былі дома... Незаконна прадалі вы ўсю маемасьць, якая на-лежала ня вам адной і, падругое, вы пазбавілі сродкаў для існа-ваньня сірату, вашу служанку, якая зацяжарала ад вашага нябож-чыка брата, і якая мае права на частку маемасьці.

Сэрца захліпнула ў Вольгі Аляксееўны. У галаве прамільгнула маланкаю думка: „Значыцца, ведаюць. Калі так, дык зараз скон-чана... Скончана... Скончана неўзваротна“. Але гэтак сядзела ў ёй

надзея апошніх дзён, гэтак доўга выношвалася і песьцілася, што яна парашыла пусьціць у ход астатнія сродкі.

У камары стаяла драўляная канапа, на якой зараз сядзела Вольга Аляксееўна. Ubачыўшы, якім бокам паварочваецца справа, абвіняемая крута змяніла сваю тактыку. Ня можа быць, каб у яго ня было сэрца, ня было чалавечых пачуцьцёў замілаваньня жанчынаю і жаласьлівасьці да яе. Нечакана для сьледчага, яна пахіснулася і ўпала на канапу. Пры гэтым як-бы зьнянацку аголіліся за калені ногі, бліснуўшы перад сьледчым усёй прывабнасьцю і пекнатой удалых формаў жаночага цела. Дэкальтэ адтатурчылася і з-за яго выплылі напалову мяккія рысачкі белых грудзей.

Настолькі гэта было нечакана для сьледчага і так адкрытна інтымна, што ў першую хвіліну ашаломіла. Зьбянтэжана зірнуў ён на яе раз, другі. Абрысы абвіняемае згладзіліся, як-бы расталі на фоне адбыўшага, і на мейсцы яе была, праўда, пабрыдчэўшая, але яшчэ прывабная красуня-жанчына. Слабасьць чалавека на адно імкненьне пераважыла ў ім сьледчага. Але праз якую сэкунду ён крыкнуў:

— Вартавы! Конаўку вады!

І сам выскачыў насустрэч чырвонаармейцу, схапіў конаўку і папырскаў на твар Вольгі Аляксееўны. Паволі расчыніла яна цяжка вочы і спалохана і сарам'яжа села. Потым, быццам адчуўшы зноў вялікую слабасьць, ціха праказала:

— Прабачце... О, як баліць сэрца... Я не магу... Дазвольце паляжаць крыху.

Не чакаючы дазволу, яна прывабным натуральным рухам адкінулася зноў на канапу.

Сьледчы стаў сьледчым. Як толькі Вольга Аляксееўна ўстала, не дачакаўшыся таго, чаго хацела, ён крыкнуў вартавога і загадаў адвезьці абвінавачаную Маліноўскую назад у дом зьнявольленьня.

„Ім усё вядома“, думала едучы назад Вольга Аляксееўна: „усё, нават усе драбніцы“.

Яна паспрабавала жаласьліва ўсьміхнуцца вартавому чырвонаармейцу. Той не адказаў. Сур'ёзна-асяроджаным поглядам не глядзеў ён у твар арыштаванай, трымаючы моцна верную вінтоўку.

І, вось, з таго дня пачаліся допыты, якія выцяглі з яе ўсю энэргію, разьбілі нашчэнт і зьнішчылі рэшткі волі. Жаночкая пекната ня ўплывала на сьледчага і чырвонаармейцаў; губляліся ўсе надзеі на вызваленьне. На адным з такіх настойных допытаў яна прызналася ўва ўсім.

„Так“, думала яна пасья гэтага: „суд будзе хутка, і для яе суд ня літасьці і патураньня, а суровы, варожы і няшчадны суд“.

Больш на допыты яе не вадзілі, дый непатрэбна было. Пасья прызнаньня яна не зьвартала ўжо ўвагі ні на сябе, ні на вуліцу: цэлыя гадзіны праседжвала на грубым зэдліку, бяз думкі бяз жаднай у галаве. За гэтыя некалькі дзён яна так абняхаела, што ведаўшы яе раней, цяжка было-б прызнаць адразу ў пацьмянеўшай жанчыне чароўную красуню гарадзкаго дэмімонду.

Аднойчы, яшчэ раз павезьлі яе к сьледчаму. Гэтага разу ўбачыла яна там усіх сваіх. Усіх захапіла тая-ж доля, што і яе.

Сьледчы апошні раз пытаўся, ці не ўспамянуць яны яшчэ чаго і ці згодны з запісаным у пратаколе.

Пасья допыту Адогаў неўзаметку шапнуў Вользе Аляксеёўне, што заўтра суд і трэба падрыхтавацца.

„Падрыхтавацца“, падумала яна гіранічна.

... Ёх было шасьцёра падсудных.

31. С у д

Судовая саля так была напхана прысутнымі, што яблыку ня было-б дзе ўпасьці. Рабочыя свабоднае зьмены маўкліва і сур'ёзна ўзіраліся на ўзвышэньне, на якім зараз пасядала сэсія Вярхоўнага Суду. Служачыя і сяляне з бліжэйшых вёсак памяшаліся ў масе рабочых. Прысутнічалі падкія да ўсякай сэнсацый гандляры і публіка, добра знаўшая падсудных.

Суд выклікаў шмат сьведак па справе. Прыехалі і зацікаўленыя асобы з Н. Справа была галосная і важная. Адно чытаньне абвінавальнага акту зацягнулася аж на пяць гадзін, а ўся справа пагражала заняць разглядам ня менш тыдню.

Ціха, панікшы сядзелі на лаве падсудных абвіняемыя. Галовы ў адных былі нізка пахілены на грудзі; другія глядзелі некуды міма прысутных. Толькі адзін Адогаў знаходзіў у сабе сілы волі—ці можа надзеі ў ім цяпіліся?—глядзець проста ў вочы пагрознай небацьпецы.

Вольга Аляксеёўна паслухала рады Адогава на апошнім допыце. На суд і для публікі яна паклапацілася аб сабе: валасы былі чыста зачосаны назад, так што заставаўся адкрытым бляды прыгожы лоб; гарнітур яна надзела закрыты, быццам-бы сьціпласьць магла адыграць сваю ролю ў судзе. Твар без парфумы выглядаў простым і сьціпла прыгожым. Але тыдні зьнявольеньня і думкі паклалі на яго свой адбітак: выразныя зморшчкі парэзалі лоб і шчокі,

і на шчокі-ж паляглі ледзь-ледзь выразныя ямкі; безнадзейнасьцю пазіралі вялікія, стаўшыя цяпер яшчэ большымі, вочы.

Кожны абвіняемы пасвойму рэагаваў на акт абвінавачаньня. Калі Леанід Рыгоравіч увесь сьціснуўся, як-бы хочачы паменшыць вялічыню свае фігуры ў гэтым процэсе, дык у валютчыка асьцярожна і палахліва забегалі маленькія гострыя вочкі; сухія тонкія і халодныя пальцы ў баранэсы фон-Зібелінд яшчэ больш пахаладнелі і скурчыліся; а ў Вольгі Аляксееўны вялікія чорныя вочы сталі, здаецца, яшчэ больш чорнымі і вялізнымі; толькі фабрыкант Адогаў ды інжынер Балясаў быццам узрасьлі і ад гэтага ўзвысіліся над усімі падсуднымі.

Абвінавальны акт грунтаваўся на цэлым шэрагу сьведкаў, саміх паказаньняў падсудных і, нарэшце, на рэчавых доказах, якія фігуравалі ў судзе. Галоўным пунктам акту абвінавачаньня была шпіёнская дзейнасьць падсудных як арганізацыі, што зьвязана была з за-граніцаю і натхнялася ёю. Зіпосьпехам справа кожнага падсуднага магла выдзеліцца ў асобны судовы процэс і агульная справа ад гэтага ніколькі не палепшала-б. Але ў огуле яна біла ў вочы сваёй паўнотай і скончанасьцю. Рознастайнасьць тыпаў падсудных і дзейнасьці іх давалі такі поўны малюнак, з такой яскравай дакладнасьцю кампазыцый, з такім багацьцем хварбаў, якога ня здолеў-бы стварыць мастак накштат Непакоева.

А паэта прысутнічаў у гушчы публікі і ўзіраўся ў твар Вольгі Аляксееўны. На кожнай хвіліне ён знайходзіў у ім, як і ўва ўсёй фігуры, усё новае і новае нечаканасьці. Апошнія былі ня з прыемных. Выбражэньне паэты вышуквала вобразнае параўнаньне для мастацкага азначэньня сядзеўшай перад вачыма дарагое для яго жанчыны. Так... Так... Званец!.. Званочак... Прыгожа і весела віўся ён у жыце, блішчучы сваімі кволымі красачкамі. Але жыта перасіліла, як дужэйшае, выбілася наверх. І званец пакінуў званіць, бо яго росту хібіла выгнанае высока ўгару жыта,—званец стаў вялым. Цьмянелі серабрыста-кволыя хварбы яго красак... А жыта задаволена і весела шумела на лёгкім ветрыку. Боль сьціснуў сэрца паэты, боль за каханы і дарагі званочак.

Усе даўгія дні судавага разгляду праседжваў Непакоеў у салі. Усе дні, амаль ня зводзячы воч з Вольгі Аляксееўны, узіраўся ў яе. Усе дні—даўгія, марудныя і ўтомныя падсудныя давалі па чарзе адказы на запытаньні, выкручваліся вужакамі ад гострых запытаньняў судзьдзяў і хітравалі. І праз усе дні рознастайныя хітраваньні іх разьбіваліся цяжкім молатам судовых доказаў і довадаў. Надта далёка зайшоў кожны падсудны на сваім шляху, так

далёка, што ніяк ня верылася ў тое марава, якое яны спрабавалі дарэмна стварыць.

Пасьля допытаў падсудных перайшлі к допытам сьведак. Для кожнага з падсудных стала ясным цяжкое выйсьце з становішча. Калі яшчэ раней яны спадзяваліся на тое, што ўдасца на допыце затоіць значную частку віны, дык пасьля гэтага надзея страцілася. На допыце сьведак кожны з падсудных аддаўся сваім думкам. Паказаньні апошніх іх ня цікавілі, бо яны й самі казалі ўжо тое, што паўтаралі сьведкі.

Ня ўслухоўвалася і Вольга Аляксееўна. Ня ўслухоўвалася нават і тады, калі гаварыла яе быўшая служанка Вольга,—патаўсьцеўшая з азысклым ад цяжарнасьці тварам. На часіну прамільгнуў ва ўяўленьні—навеены ўспамінамі—пакрыўлены зьвярыным палам і ад гэтага дзікі вобраз Жоржа; а потым—ён—труп, учарнеўшы сьмярдзючы тапельнік. Ня ўслухоўвалася і тады, калі загаманіў наступны сьведка. Думкі былі ўтомныя, расплыўчатыя, ніяк нельга сагнаць у кучу і паглядзець што за яны.

— Падсудная Маліноўская! Падсудная Маліноўская.

Старшыня суду ўжо два разы назваў яе імя, а яна чула толькі гук голасу і не магла ўявіць сабе абрысаў гукаў і здагадацца, што клічуць яе. Камэндант суду прымушаны быў падыйсьці і падняць падсудную.

— Ці прызнаеце вы праўдзівымі паказаньні сьведкі Ліпнеўскага?

— Признаю,—аўтаматычна адказала яна і подумала: „Ах, гэта бацька Сяргея. Правільна... усё правільна“.

І таксама аўтаматычна села.

Скончыліся допыты сьведак. Яшчэ адна слабацелая надзея цяплілася ў сэрцах падсудных: апошнія словы, іх апошнія мажлівасьць рэабілітаваць сябе хоць трохі, апошняя надзея.

А калі мінула і яна, надзеі раптам расталі і расплыліся, як вясновыя павадкі,—каламутныя, брудныя. Засталося абьякава чакаць заключнага слова дзяржаўнага абвінавачаньня.

Нарэшце, настаў момант, ад якога ў значнай меры залежала і пастанова суду. Самы малюсенькі шум сьціх у салі—з затоеным сэрцам кожны ўпіўся вачыма ў трыбунку абвінаваўцы. Па інэрцыі павярнулі галовы і падсудныя. Усе замёрлі ў чаканьні. Узяўшы ў рукі груды вялікіх лістоў сьпісанае паперы, абвінаваўца пачаў:

— У той час, як міжнародная буржуазія ў сваіх імперыялістычных імкненьнях прыкладае ўсе сілы к таму, каб усчаць новую

бойку, бойку супроць айчызны ўсясьветнага пралетарыяту, на лаве падсудных у нас сядзіць шасьцёра. Хто яны?

Разам з абвінаваўцам уся саля пытаецца маўкліва і адказвае расуча:

— Шкодныя, варожыя нам людзі. Калі пралетарыят Савецкага Саюзу напружвае сваю энэргію, каб замацаваць незваротна заваёвы Кастрычніка, палітыя рабочаю і сялянскаю крывёю, падобныя людзі спрабуюць яшчэ паказаць сваё джгала, спрабуюць уцяць, паслабіць нашу моць.

— Сьмерць!—чуецца раптам наэлектрызаваны вокліч у кутку салі.

Вокліч бурна падхопліваецца на ўсёй салі і ўжо магутнае нясецца:

— Сьмерць! Сьмерць!

— Гушчы працоўных адклікаюцца правільна. Падсудныя—лішнія і непатрэбныя нам людзі. Лішнія і непатрэбныя таму, што агулам уяўляюць з сябе яскрава буржуазнае грамадства. Два першых!.. Фабрыкант Адогаў і інжынер Балясаў. Насколько ў першага стае варожай цвёрдасьці, буржуазнай хітрасьці і імкненьня да эксплёатацыі, настолькі ў другога бачым навуковай распусьты. Ня глядзячы на тое, што краіна Саветаў з сваіх ашчадных прыбыткаў плаціць яму, як спэцу, шалёныя грошы, ён гандлюе сваімі ведамі пад аховаю надзейнае гаспадарчае ўстанова. Ён пранюхвае і зьбірае ўсе сакрэтныя вынаходтвы ў галіне прамысловасьці, у галіне навукі і перадае іх (не дармова!) за граніцу. Трэці—у пачоснай вопратцы абаронцы заваёў працоўных. Камандзір рабоча-сялянскай арміі. Яму даверыла рабочая кляса, яму даверыла сялянства. Што-ж мы бачым? Самым нясумленным парадкам ён прадае гэтае давер'е. Як вайсковы гаспадарнік, ён знаёміць дасканала буржуазію з сыстэмаю і станам снабжэньня ў нашай арміі. Ён-жа падбірае лічбы аб колькасьці часьцей і ўзброеньня. Ён, нарэшце, нашу ваенную дысьлёкацыю перадае за граніцу. Гэта асабліва важны і сур'ёзны від злачынства, яго трэба перасекчы на карані. Далей—баранэса, старая, на французкі фасон фігурыстая пані; старая, але хітрая і дасьціпная. Паглядзеце, адна фігура яе гаворыць аб гэтай хітрасьці і дасьціпнасьці. Яна зьвязала арганізацыю з за-граніцаю; яна прыехала з вялікімі паўнамоцтвамі з-за кардону; яна—першая скрыпка ў гэтай агіднай музыцы, першая і надта небясьпечная. У ёй злучыліся ўсе адзнакі сьвое міжнароднае буржуазіі, якая топіцца і хапаецца за саломінку, каб выплысьці. Валютчык!.. Ён-жа грашовы спэц, дзеяч чорнай біржы. Рабочыя і сяляне абліваюцца

кывёю на франтох за вызваленье ўсяго чалавечтва, а ён... гандлюе грашыма. Ён уваходзіць у згоду з Дэнкіным і Ўрангелем, ён вызваляе белую афіцарню з забытых грашовых спраў, сам нажываючы на гэтым капітал. Няма франтоў—валютчык спекулюе нарабаваным і, арганізуючы чорную біржу, разгортвае сваю дзейнасць і спрабуе пахіснуць курс чырвонца. Апошняя і найбольш рознакаляровая фігура—падсудная Маліноўская...

Усе перавялі раптам зіркі на яе, з цікавасцю і агідай вывучаючы быццам яе твар.

— Перад намі яна ў сьціпленкай вопратцы, слаба прыкметная. А што ў сапраўднасці? Больш падрабязна спынімся перад ёю, прагледзім ад нараджэння і да гэтай салі яе шлях... Дачка нядробнага земляўласніка, які вырас з кулака на касьцях вакольных сялян і ў поўнай меры не дарос да буйнога памешчыка. Змалку яна цкавала сабакамі ў лесе сялянскіх дзяцей і рвала на поплаве кветкі. Узросшы, скончыла гімназію—гэты інстытут выхавання буржуазных дзяцей—і ў сярэдзіне вайны паступіла міласэрнай сястрою ў ваенны шпіталь пры стаўцы вечнай памяці Мікалая Другога. Чым займаліся падобныя міласэрныя сёстры? Каму літасць і суцяшанье несці яны? П'яным афіцаром у асобныя габінэты шумлівых рэстаранаў; на народнай крыві прагульвалі народную кроў. Мінулася гэта... За рэвалюцыяй пачаліся акупацыі. І тут Маліноўская разам з нямецкімі і польскімі афіцэрамі супроць мужыка. Але скончыўся і гэты пахмурны сон. Зьмецены з цела рабочай айчыны франты разам з міжнароднымі залатапагоньнікамі. Пачаўся развой мірнага будаўніцтва, развой бытавых узаемаадносін на новай глебе, развой культуры на вогнішчы старога. Што мы бачым? Падсудная Маліноўская акапалася ў сваім абрэзаным маёнтачку, чамусьці нічога не канфіскавалі ў яе. Няма ранейшае бліскучасці. Шалее з тлустасці ад ног да галавы буржуазная жанчына. У гэты час ад сухотаў памірае яе сястра, а яшчэ раней ад нейкіх галаўных боляў бацькі. Але яна ня поўны гаспадар. Зьяўляецца з белае эміграцыі адзіны брат, дэгенэрат у поўным сэнсе гэтага слова. У парадку спадчыннасці набыў і ён буржуазную хваробу, якую развіў і ўзмоцніў, будучы афіцэрам царскае арміі. Зьвярыная... Буржуазная хвароба, у якой хворы ідзе на ўсе сродкі для фізычнага заўладання жанчынай. Пачуцьцё палу надзвычайна набраклае, хвіліна і яно можа пэнкнуць. Яскравы прыклад: брат спрабаваў згвалціць сваю сястру, падсудную Маліноўскую. Апошняя прыняла ўсе меры, каб пазбавіцца ад яго, ні як ад маньяка, а як ад лішняга, непатрэбнага для яе плянаў сьведкі. А сама тымчасам пры-

ваблівае маладога хлопчыка-піанэра і ўцягвае яго ў распушту, з дзіцяці робіць мужчынам. Адурнелы ад яе ўплыву, піанэр знікае з дому, каб дагнаць сваю чараўніцу, калі тая ўпотаіку зьехала. Пасьля сьмерці брата, які ўтапіўся па яе-ж віне, прадала ўпотаіку, каб ня ведала служанка, зацяжараўшая ад яго, каб не змагла пайскаць належнае часткі маемасьці, з дзiesiąткамі тысячаў рублёў у дарожным чамайданчыку ўцякае на поўдзень і сходзіцца са ўсімі падсуднымі. Пачынаецца нешта неўявімае, п'яна-родавае, чым так характэрны дэкаданс буржуазнага грамадства.

Напружана слухала саля шматгадзінную прамову пракурора. Перад вачыма з выхапленых рэзкіх кавалкаў паволі і неадчэпна шылася палатно малюнка буржуазнай грамады. І агіда ахапляла мазольных, і бачанае і чулае выклікала брудную млосьць.

Абвінайца заканчваў прамову:

— Шмат матываў прымушала падсудных арганізавацца для свае шпіёнскае і дэарганізатарскае дзейнасьці. Аб іх я казаць ня буду, яны вядомы ўсім. Вынікі. Гульня варта сьвечак. Дзяржаўнае абвінавачаньне падтрымлівае перад судом меру суровага пакараньня злачынцаў: баранэсу фон-Зібелінд і Леаніда Рыгоравіча Хмялеўскага як найбольш сур'ёзных і важных, злачынствы якіх ня могуць забыцца рабочай дзяржавай, засудзіць да вышэйшае меры сацыяльнае абароны. Астатніх ізаляваць ад Савецкага грамадства.

Прамовы абаронцаў схіляліся таксама ў той бок, што і пракурора, толькі яны вышуквалі некаторыя абставіны для зьмякчэньня кары. Вольга Аляксееўна сядзела бязглузда, пажоўкла-шэрая, з мутным поглядам воч. На твары зусім выразна за час прамовы пракурора прарэзаліся, здаецца, новыя шматлікія зморшчкі. Яна стала такою брыдкаю, такою агіднаю для ўсіх прысутных у салі. Нават Непакоеў спусьціў уніз вочы, каб ня бачыць яе.

Засталося чакаць пастановы суду.

Праз тыдзень. Паштовы поезд паўночнай чыгункі Савецкага Саюзу імчыцца на ўсёй пары к берагом Белага мора. Адзін вагон у поездзе з вокнамі, перакрыжаванымі моцна жалезнымі прантамі.

У адным купэ вагона сядзіць ля вакна пастарэўшая жанчына з газэтай у руках. Газэта пастарэўшая як і сама жанчына, а паміж іншым, апошняя жакліва-бяссэнсавым поглядам узіраецца ў яе радкі і вусны бязгучна шэпчаць сьледам за вачыма:

„Шпіёнская арганізацыя на поўдні Савецкага Саюзу... Пасьля васьмёх-дзённага разгляду сэсія Вярхоўнага Суду засудзіла...“

Вочы жанчыны заслаліся туманам сьлёз. Калі трохі прасьвятлела ў вачох, яна ўбачыла зноў.

„... фон-Зібелінд і Хмялеўскага Леаніда Рыгоровіча да расстрэлу. Астатніх чацьвярых—на сасланьне ў ізаляваны лягер на Салавецкую выспу. Засуджэньне канчатковае і абскарджаньню не падпадае. Прысуд выкананы“.

Вочы жанчыны зноў засьцілаюцца туманам і газэта падае з рук на падлогу вагона.

Побач з ёю сядзяць трое мужчын. З нейкім нявыразным пачуцьцём глядзяць яны на жанчыну. Але тая ізноў, быццам папраўляецца трохі. Яна прыўздымае галаву і моўчкі глядзіць праз невялічкія квадрацікі вакна туды, дзе сустрэчныя прадметы хутка зьнікаюць, нібы спалохаўшыся выгляду жанчыны.

За вакном—суровая прырода поўначы. У той час, як на поўдні, адкуль едзе жанчына з трыма мужчынамі пад вартаю чырвона-армейцаў, як там вясна,—маладая, прыгожая, тут яшчэ зіма,—магутная, лютая. Здаецца, пакручаныя жорсткім марозам, пракідаюцца дзе-ні-дзе карчавыя бярозкі-карлікі. Шматкілёмтравыя тундры захавалі пад грубым закарэлым пластом зьяжаллага сьнегу свой небагаты расьліннасьцю твар.

Жанчына адварочваецца ад вакна. Усё здаецца ёй халодным, няжывым на гэтай далёкай паўночы, у сінявокай краіне комі-зыранаў.

Але не... Гэта жанчына не прыкмячае, яна ня можа заўважыць... У ажыўленай дзейнасьці жывуць паўночныя станцыі чыгункі, гарады, сёлы.

32. Дасказ

Мінула некалькі месяцаў. На невяліччай высьпе Белая мора двухмесячнае лета. Лета на ўсёй тэрыторыі Савецкае краіны.

Ізаляваная калёнія сасланае буржуазіі прыняла ў свае межы чацьвярых сасланых з краю Саветаў.

У калёніі няма гуляшчых, усе працуюць і працаю набываюць права есьці. Падначаліліся агульнаму правілу і новенькія: кожнаму знайшлася работа.

Свае-ж браты па сацыяльнаму паходжаньню прымуслі прыбыўшых запоўніць шэраг анкет. У анкетах (друкаваных у сваёй друкарні) было шмат запытаньяў. Паміж іх асабліва вызначаліся і яны былі надрукаваны тлустым шрыфтам:

1) За што, сасланы?

2) Чым займаліся да рэвалюцыі і пасья (прафэсія)?

3) Да якое працы маеце нахільнасьць і ў якой галіне думаеце працаваць (напісаць падрабязна)?

4) Ваши погляды на Савецкую ўладу і дзяржаву (падрабязнае параўнаньне з буржуазнай уладай і дзяржавай)?

5) Ці справядлівым лічыце прысуд рэвалюцыйнага суду і чаму?

Прыбыўшыя былі надзвычайна здзіўлены і нават абражаны ў глыбіні душу анкетамі, але павінны былі запоўніць іх. Пасьля ўсіх фармальнасьцяў ім прапанавалі адбыць працоўную стажыроўку чорнарабочымі, а потым іх паставяць на работу кожнага па сваёй прафэсіі. Адогаў з інжынерам выказалі жаданьне арганізаваць тунэвую справу, калі будзе неабходнае абсталяваньне. Валютчык папрасіў работы бухгалтэра ці скарбніка. А Вольга Аляксееўна ня мела ніякае спэцыяльнасьці, але захацела заняцца рукамесніцтвам.

Першымі-ж днямі прыбыўшыя пазнаёміліся з кіраўніцтвам і парадкамі ў калёніі. Ідучы ў сваё памяшканьне на вуліцу Рэвалюцыйі, яны ўбачылі наклееную на дошчаным плоце намалёваную таннымі акварэльнымі хварбамі афішу. Ёй зацікавіла, як цікавіла (у большасьці няпрыемна) усё на гэтай нязвычайнай высьпе. Адогаў прачытаў голасна, што ў клюбе калёніі сёньня йдзе апэрэта „Марыца“. Усе падумалі, што не дачулі. Нават і Вольга Аляксееўна зірнула на афішу. Не, Адогаў чытаў добра: калёніяльным клюбам ставілася „Марыца“.

У памяшканьні сусед па кватэры зайздрасна і прагавіта кінуўся да іх з роспытамі, як жывуць там, што новага, цікавага. Задаволіўшыся трохі адказамі, ён прынёс новым госьцям газэты і часопісі. Сярод іх была газэта з літаратурным дадаткам на васьмёх старонках, выдадзеная рэдакцыяй калёніі. Сасланых гэта асабліва здзівіла.

Увечары-ж, калі асьвятліў вуліцы карбіт, новыя госьці пайшлі на „Марыцу“.

У прымусовым парадку была адабрана ад Вокалава-Кулака гаспадарка, купленая ім украдкі ў Вольгі Аляксееўны.

На мейсцы бывалашняга фальварку цяпер стала два: адзін належыў бедняку з вёскі, а другі—быўшай служанцы Вольгі Аляксееўны. Досыць слугавала Вольга паном!

Цяпер яна сама сабе поўная гаспадыня!

Вось толькі адной ня ўправіцца з работаю, як не кажы, а цяжкавата. Каб адна была—гарэла-б работа ў руках.

Маленькі сыноч Уладзімер часта перашкаджае. Ёй імя яму прытожае далі, Ленінскае, і ў акцябраты запісалі, а глядзі ты крычыць малы.

Ад печы Вольга бяжыць на двор — трэба сьвіней накарміць. А з хаты ўжо чуён прарэзьлівы крык Уладзімера.

— Эх, аднэй ня ўправіцца,—бягучы назад у хату, кажа самой сабе Вольга.—Гаспадар трэба.

— Гаспадар трэба, гаспадар трэба, гаспадар трэба, — праказвае яна шпарка-шпарка, забаўляючы Ўладзімера.

І рассыпае раптам дробна-вясёлы рогат. Сыны быццам разумею і ўсьміхаюцца разам з мацярыным сьмехам дзіцячай неразумеючай усьмешкай.

— Дужы будзеш, сыноч! Ой, дужы, прыгожы!—забаўляе яна сыночка.—Дактары казалі, што дужэйшы нават за матку.

Пад прыемную патоку слоў мацеры засынае малы Ўладзімер.

— Трэба гаспадар. Нічога ня зробіш адна. Трэба... трэба,—спрабуе яна сьпяваць нават гэтыя прыемныя словы.

„Млынар Яўхім гаманіў і гарнуў у гэты бок“, думала яна, завіхаючыся: „стараваты трохі — трыццаць тры гады. Але кажуць, жыві не з маладым, а з добрым... Калі прыйдзе Яўхім, скажу яму, што згодна“.

І Вольга ўжо быццам чакае, калі прыдзе Яўхім.

Увечары приходзіць Яўхім-млынар. Ён часта бывае ў Вольгі: то забяжыць вады напіцца, то яшчэ чаго. Як-бы паміж іншым пагуляе і з Уладзімерам. Гэтак і сёння...

— А прыгожы твой сын, Вольга,—звяртаецца ён да дзяўчыны-мацеры.

— А хацеў-бы каб і тваім быў?—пытаецца яна замест адказу.

— Што ты гаворыш?—радасна ў сваю чаргу пытаецца ўжо Яўхім.—Дык ты-ж ня хочаш.

— А ты вось папрасі, як просяць хлапцы дзяўчат, дык і захачу.

— Як-жа цябе прасіць—ня ведаю... Ну, Вольгачка, дарагая, любая, захаці,—жартуе сур'ёзна Яўхім-млынар.

Вольга абцірае рукі, падыходзіць к яму і, абдымаючы, гаворыць:

— Вось і папрасіў, і даўмеўся.

— Ты ўжо згодна?

— Яшчэ пытаецца. Вядома ўжо.

Без папоў, багоў і чарцей пажаніліся Яўхім з Вольгай. На „чырвоным“ вясельлі прысутнічаў і Сяргей з бацькам. Ён-жа быў адным з арганізатараў вясельля, як прымаў вялікі ўдзел і ў акцыябрынах Уладзімера.

На вясельлі хто аб чым і з кім, а Сяргей з Уладзімерам; навукае ўжо п'янаўскім і камсамольскім парадкам.

Сяргей прыняты ў камсамол. Ён адрокся ад таго дурнога і бруднага тлуму леташняга. Добра, што бацька паспяшыў прыехаць тады ў горад і забраць яго з міліцыі, а то яшчэ ўцёк-бы і нарабіў дуру.

Маладосьць узяла сваё, перамагла. Сяргей цяпер горача працуе і ў камсамоле, і сярод піанэраў, і ў клубе, і на вёсцы. Быццам клапоціцца працаю вырваць з карэньнем тое дурное і агіднае. Ён шчыра працуе.

Праз пяць тыдняў параход савецкага гандлёвага флёту прывёз для калёніі ў ліку іншых рэчаў абсталяваньне для невялікае цыгаркавае майстэрні. Работа па спецыяльнасьці знайшлася Адогаву і Балясаву.

Вольга Аляксееўна, прайшоўшы месячную стажыроўку на чорнай рабоце, стала працаваць у арцелі рукамесьніц. Яна ўспамянула свае здольнасьці сьпявачкі і падумывае запісацца ў хор.

Адразу цяжка было прызвычаіцца да паўночнага паветру. Холад, чытаны толькі ў кніжках, зараз адчуўся са ўсёй жорсткасьцю. Давялося развітацца са сваёй паўднёвай лёгкай вопраткай і зьмяніць яе на высьпяную цёплую.

У нерабочыя дні можна гуляць на высьпе. Адміністрацыя не баіцца, што жыхары падумаюць уцячы. Выспа ўсё-ж такі ахоўваецца, і без патрэбы на яе прыстанёх не знайсці нават і дзіравае душагубкі.

Вольга Аляксееўна часта просіць дазволу схадзіць пагуляць. Калі адміністрацыя згаджаецца, яна без падарожнікаў, адна з радасьцю бяжыць на самае высокае мейсца на высьпе. Там садзіцца і аддаецца паволі ва ўладу сваіх думак-лятуценняў.

А наўкол вада, — сіняя, глыбокая. Далёка на поўнач заляглі шматвекавыя моцныя ляды. Узімку там зьзяе таемна-чароўнае паўночнае зьзяньне. А мароз-жа тады—гостры і пякучы, такі дужы, што аж храбусьціць усё ў яго лапах. І прыемна гуляць на марозе, асабліва калі сьвеціць, разьліваючы празрыстае серабро, поўнічак-месяц.

Прыгожа на поўначы!

(Канец)

1927 г.

Рам. Сабаленка

* * *

У зацішку вецер не шаволіць,
У зацішку вечна цішыня...
Прамяняў зялёнае я поле,
На асфальт і муры прамяняў...
Толькі ўзыйдзе месяц над эстрадай,
Раскудзеліць пасмы валасоў,
І заўецца песенная радасьць,
Запляцецца русаю касой...
Ноч прысядзе птушкаю крылатай
Адпачыць на дзверы камяніц
І вылазяць зоры, як пілаты,
Раскладаць ахвярныя агні...
Па завулках шпарка я іду,
Быццам хочу горад перамераць,
І чытаю кнігі на хаду,
Праглянаю літарную шэрань...
А ў зацішку вецер зашаволіць,
Скалыхне нямую цішыню.

Зноў я ў думках шлю вітаньне полю
І свайму мушастаму каню.

Гомель.

Аб беларуска-украінскім літаратурным пабрацімстве*)

Жылі на сьвеце тры браты. Найгорш жылося малодшаму з іх. Сьпяваў ён доўгія песьні нядолі, складаў і казкі, у якіх толькі і бачыў сябе шчаслівым. І калі-ж ён сустрэўся з іншымі братамі, старшы брат пагардліва сказаў: „Гавары ты так, як гавару я. Не стракаць ты мову людзкую“. І адказаў тады малодшы брат: „Лепшай мовы я ня чуў. Гавару, як умею. Брат! Хто доўга маўчаў, таму хочацца многа гаварыць: не адбірай ты ад мяне хоць гэтага права“.

Аб гэтым ранейшым лёсе трох братоў раскажаў калісьці беларускі пясняр Якуб Колас у сваёй прыгожай казцы жыцьця „Дудар“. На горкую крыўду скардзіўся ён у гэі казцы.

Але прайшлі гады, і адбылося нямала новых прыгод у жыцьці гэтых трох і іншых братоў. І зразумелі сярэдні і малодшы браты, што старэйшы брат ня вінен быў амаль што зусім. Зразумелі, што іх паміж сабою сварылі паны, якія імкнуліся пасварыць іх з іншымі братамі—палякамі, яўрэямі і г. д. Зразумелі тое, аб чым даўно казаў украінскі „кобзарь“ Шэўчэнка, зварачіўшыся да палякаў:

О так-то, ляше, друже-брате,
Несітїі пани-магнати
Нас пасварили, ж розвели,
А ми-б і досі так жили!

І скінулі браты ўтрох злых паноў. Але-ж засталася ў сярэдняга і малодшага братоў яшчэ „шмат... супольных дарогаў, шмат і супольных уцех“, як кажа другі пясняр Беларусі А. Гурло ў вершы „Да стрэчы“ (На прыезд украінскіх пісьменьнікаў).

Ад гэтых супольных дарогах беларусоў і украінцаў пачуем не ад аднаго Гурла. Вядомы беларускі паэта Ясакар-Бядуля ў вершы „Беларусь і Украіна“ (перакладзеным, між іншым, на украінскую мову

*) Прачытана на ўрачыстым пасяджэньні 15-га мая гэтага году па поваду прыезду украінскіх пясняроў.

ў львоўскай газэце „Вперед“ за красавік 1920 г.), малюе, як два старцы, кобзар і дудар, зыйшоўшыся ў полі, спляліся ў адной песьні аб волі.

А супольных дарог і супольных уцех у абодвух народаў, сапраўды, нямала. Залаты прамень новага жыцця, нажаль, бліснуў ня ўсім беларусом і украінцам, ня ўсе яны скінулі з сябе кайданы.

Зьвязваюць, нарэшце, абодвух братоў і ўспаміны аб прошлым. Бадай ня знойдзецца на сьвеце яшчэ два народы з такім падабенствам у лёсе сваім. Супольныя ланцугі польскіх паноў ужо шмат стагодзьдзяў назад*), пазьней супольнае ярмо расійскага царызму, супольныя і ўзаемна-зразумелыя радасьці працы на сваім шнурку зямлі.. Нават новая літаратура ў абодвух народаў пачынаецца прыблізна аднолькава—а іменна, пераліцовай Энэідай.

Пералічаныя факты і зрабіліся прычынай таго, што кожны з абодвух народаў так шчыра зацікавіўся лёсам другога, што і знайшло адбідзьдэ ў літаратурах і беларускай і украінскай.

Яшчэ Багушэвіч, які вучыўся і жыў на Украіне, цікавіўся яе літаратурай і фольклёрам.

З Украінай зьвязаны і два вершы Неслухоўскага: „Горсьць пшаніцы“ і „Всей группе г-на Старицкого Белорусское слово“ (аб ім гл. ў Карскага, Белор., III т., 3 вып.). Апошні верш пачынае Неслухоўскі наступнымі словамі:

Дзякую вам, брацікі, сястрыцы родныя,
За вашы хвацкія песьні народныя.

Асабліва вабіла да сябе украінская літаратура Максіма Багдановіча. Таленавіты нябожчык перакладае шэраг вершаў з украінскіх поэтаў (з Крымскага, Олеся, Чарняўскага); апроч таго, ён прысьвячае і некалькі артыкулаў паасобным украінскім пісьменьнікам (Шэўчэнку, Самійленку, Чупрынды). Зьмяшчаў іх Багдановіч у часопісе „Українская жизнь“.

Шырокае знаёмства Багдановіча з украінскай літаратурай дало яму нават магчымасьць паспрабаваць свае сілы ў украінскай мове. Напісаў ён на гэтай мове, на жаль, няскончаны артыкул „Забутый шлях“ (у якім выказвае думку, што украінская літаратура павінна шырэй выкарыстоўваць багацьце народнай творчасці).

Але асаблівай пашанай карыстаецца на Беларусі незабыты Шэўчэнка.

*) Ё бароліся часта беларусы ў адных радох з украінцамі супроць паноў; П. В. Харламповіч даводзіць, што ў Запароскай Сечы быў нават Менскі курэнь, гл. „Наш Край“ за 1928 г. № 5, ст. 7 ін.

З якім захапленнем гэроі апавядання Гущы „На парозе“, хлопец і дзяўчына—вучні школы—чытаюць кніжку дзядзькі Тараса.

— Вось дзіўна як тут напісана, як-бы крыху і на наш простилад,—заўважае адзін з гэрояў—Сьцёпка.

— Гэта украінская мова такая, і напісаў гэтую кніжку Тарас Шэўчэнка,—тлумачыць Аленка.

Шэраг беларускіх поэтаў (Алесь Гарун, Янка Купала, Гурло) прысьвяціў свае песьні вялікаму бунтару.

Орыгінальны па форме верш Гаруна „Вечнай памяці Т. Г. Шэўчэнка“:*)

За тысячу вёрст ад радзімага краю,
У стэпу, ў пустэчы бязлюднай,
Сумуе казак па загубленым раю,
Па маці-Украіне суднай...
А думка, як віхар, імчыцца, нясецца
Ад берагу мора Аралу
На родну старонку, дзе вораг сьмяецца
І ўсіх абдзірае памалу...

І нясуцца, і імчацца ў душы казака вобразы. З улюблёных Шэўчанкаўскіх вобразаў, з урыўкаў яго твораў Гарун і складае далей прыгожую мозаіку:

Все вецер, сонца грэе
На сьцяпу шырокім,
Што відаць здалёк, чарнее
Дзе курган высокі?
Сьяпы гэнам на бандуры
Перабендзя грае
Аб казацтве, аб гэтманстве,
Сам сабе сьпявае...

І далей у такім-жа дусе.

Янка Купала аддаў Шэўчэнку даніну двума вершамі (якія, між інш., былі перадрукаваны ў адэскім зборніку „Вінок Шевчэнкові“, выдадзеным пад рэдакцыяй Міхайлы Комарова). У адным з іх беларускі пясняр хоча, каб незабытны на Украіне волат слова стаў бы родным бацькам і беларусом:

Яго бацькам ахрысьціла
Памятна Украйна.
Будзь і нам ты бацькам мілым,
Украінча слаўны!
Плывучы ўдаль твая песьня
Гасьцінцам нявузкім
Знайшла водгалас пачэсны
Ў сэрцы беларускім.

*) Матчын дар, 1918, стар. 42.

Зацікаўленасць беларусоў да украінскае літаратуры выявілася, нарэшце, у цэлым шэрагу перакладаў з гэтае літаратуры. Пераклады з украінскае знойдзем амаль што ў усіх сучасных беларускіх пісьменьнікаў—у Янкі Купалы, Цішкі Гартнага, у Алеся Гурла, Александровіча, у Зарэчкага, у А. Паўловіча, Дудара і інш.

Беларускія часопісы („Полымя“, „Маладняк“) пачалі змяшчаць артыкулы і бібліяграфічныя агляды, прысьвечаныя украінскай літаратуры. Аўтар гэтых радкоў яшчэ ў 1926 г. у „Полымя“ (№№ 5 і 8) надрукаваў невялічкія артыкулы аб Франку і аб Коцюбінскім.

Канчаючы аб адносінах беларусоў да украінскай літаратуры, нельга ня ўспомніць аб гаротлівым Палуяне, які бліснуўшы, як зьнічка, хутка зыйшоў з арэны, скончыўшы ў Кіеве жыццё самагубствам. Сябраваў Палуян з маладым украінскім паэтам Чупрынкам, разам з якім быццам і даў абяцанку ліквідаваць рахункі з жыццём. Гэтую абяцанку Палуян і выканаў шчыра. Прычыны самагубства Палуяна і дагэтуль застаюцца яшчэ нявысьветленымі. Апавядаюць, быццам у Палуяна зьявіўся намер парваць з жыццём, калі ён пачаў, што Беларусь ня мае тых спрыяючых умоў для свайго культурнага развіцця, якія ёсць на Украіне, але ў нас няма падстаў лічыць гэтую чутку даведзенай.

Трохі менш мы знойдзем у літаратуры украінскай аб Беларусі і яе жыцці. Не таму, што украінцы менш цікавіцца беларусамі. Нічога падобнага. Яны з няменшай уважлівасцю сочаць за культурным развіццём свайго брата, пільна прыслухоўваюцца да яго песьняў. Але ў літаратуры украінскай гэта зацікаўленасць у меншай меры адбіваецца, бо беларусы пазней ад украінцаў выступілі на шлях мастацкае літаратуры. І чым далей, тым усё больш зацікаўленасць украінцаў да беларускае літаратуры пачынае зроўнаважвацца з цяжэньнем беларусоў да украінскага мастацкага слова.

Як толькі пачалося адраджэньне беларускае літаратуры ў XX в., украінцы зараз-жа зварацілі на гэта ўвагу. Вядомы украінскі філёлёг Іларыён Свенціцкі і прысьвеціў гэтаму адраджэньню артыкул (Відроджэнэ біло руського пісьменства, Львів, 1908); у новай беларускай літаратуры знайшоў украінскі вучоны ня толькі песьні скаргі і суму, побач з гэтым ён угледзеў і бадзёрыя мотывы, заклікі да нацыянальна-палітычнае барацьбы.

У сувязі з нацыянальным адраджэньнем разглядае новую беларускую літаратуру і Д. Дорошэнка *).

*) Білорусі і іх нацыянальнае відроджэння, 1908; белар. пераклад у „Наш Ніве“. Артыкул-жа Свенціцкага быў перакладзены (на рас. мову) Янчуком.

Беларусы, як і украінцы, імкнуліся палагодзіць нацыянальны рух з сацыяльным вызваленнем, з марксызмам. Гэта і адзначыў, між інш., і О. Гэрмайзэ ў кніжцы „Нарысы з історыі рэвалюцыйнага руху на Украіне“, якую ён прысьвяціў таварышом сваім, у тым ліку Сяргею Палуяну і яго стрыешнаму брату Івану Бахонку ¹⁾.

Але зразумела, што асабліва жвавымі беларуска-украінскія зносіны павінны былі зрабіцца пасля Кастрычнікавай рэвалюцыі, дакладней кажучы, пасля таго, як скончылася барацьба на фронце, за маўчалі гарматы і зноў змаглі загаварыць музы.

Апошнім вынікам гэтага літаратурнага пабрацімства зьявіліся паездкі беларускіх пісьменьнікаў на Украіну і украінскіх на Беларусь, але наведвацца друг да друга яны пачалі раней. Яшчэ в 1925 г. ў гасьцёх у Беларусі пабывалі Уладз. Сосюра, Ёгансэн і Гадзінскі, запрошаныя на везд маладнякоўцаў. Поэтычным дакумэнтам гэтае, паездкі зьявіўся верш Сосюры „Э цыклю „Білорусь“ (Чэрон. шлях за 1925 г., № 11—12). Вельмі знаёмы нам малянак Менску: на пляцу „вгорі годинник яснаокий“, як і ў Харкаве, сьнег, радасныя твары—„Ми—молоді, ми—молоді!“ Вітае ён сьнія вочы, прыроду Беларусі і яе „дэревляне село“:

О моя Білорусь сіньюока,
о моя золата Білорусь!
Я себе од ланів, од хатини
одірвати не могу ніяк.
Я тебе на стэпах Украіни
не забуду, кохана мая....
Буду згадуваць сосон загоны
таёмніці болот і озер.
О моя Білорусь яснадзвонна,
сіньюока мая БССР!

А летась пабываў на Беларусі М. Быкавец. Беларусы з цікавасьцю ў 2-м і 3-м нумарох „Полымя“ прачыталі яго нарыс „Па Чырвонай Беларусі“ (пераклад з украінскага арыгіналу, надрукованага ў першых кніжках „Плуга“ за гэты год). У гэтым нарысе Быкавец дзедіцца ўражаньнямі ад Менску, яго пісьменьнікаў, ад падарожжа па Бярозе ²⁾.

Як у беларускай літаратуры з украінскае, так і наадварот, у украінскай з беларускае знойдем немалую колькасць перакладаў. Так Тычына перакладаў яшчэ з Багдановіча, Піліпэнка пера-

¹⁾ Аб жыцьці абодвух Гэрмайзэ каротка кажа на IX стар. сваёй кніжкі.

²⁾ Наведаўшы Беларусь у лютым м-цы г. г., сябра укр. „Молодняка“ т. Мое сьніка напісаў артыкул „Радзянська Білорусь“, зьмешчаны ў № 2 „Молодняка“.

Раджукіч.

клаў байкі Крапівы; знаёмілі украінскага чытача з беларускай поэзіяй і Полішчук, і Масэнка і інш.; той-жа Піліпэнка даў некалькі перакладаў з Цішкі Гартнага.

Апісваючы сваё гасьцяваньне ў Чарота на дачы, Быкавец апавядае, як яго папрасілі прапяць украінскую песьню. Але, як толькі ён пачаў, усе дружна падхапілі песьню, бо „многа песень у нас агульнага пахаджэньня“, дадае Быкавец.

Бязумоўна, шмат агульнага, падобнага ў абодвух народаў, але гэта агульнае, падобнае, блізкае гармонійна зьмешваецца з непадобным, з выразна-адрознымі індывідуальнымі адзнакамі кожнага з іх,—адзнакамі, якія ўтварыліся ў выніку рознага характару прыроды, клімату і г. д. Гэтую розьніцу моцна адчувае як беларус на Украіне, так і украінец на Беларусі. Шнурок пясчанай зямлі, драўляную хату з дзвюма бярозкамі-старажамі, хмурае неба над ёй, беларус не прамяняе на палкае сонца Украіны, на яе бязьмерныя, ураджайныя стэпы. Ва ўспамянёным вершы Неслухоўскага „Горсьць пшаніцы“ селянін, які прывёз сваім земляком пшаніцы з Украіны, кажа:

Добра там, а толькі нуды
Па радной зямліцы нашай.
Нашу вёску сьніў я ўсюды,
З лесам, з рэчкай, з полем, з пашай...

Узрадаваўся і Сосюра, сустрэўшы „під синім небом Білорусі“ рідну дівчыну. „О каре золото очей“, вырываецца ў яго з грудзёў.

І цалкам магчыма, што тое знаёмае, роднае, што пазнае беларус у культуры украінскай і украінец у беларускай, таму і вабіць так прыемна, што яно так цудоўна, так фантастычна сьплятаецца з незнаёмым, чужым. І блізкімі друг другу зьяўляюцца украінцы і беларусы не таму, што яны складаюць часьціны нейкага „эдынога, неделимага рускаго народа“; украінцы і беларусы ня горш, можа, зразумеюць іншыя славянскія мовы—польскую, славацкую. Беларуска-украінскае яднаньне ня столькі брацтва, сколькі пабрацімства; выклікана яно больш, як мы бачылі, супольнымі, аднолькавымі ўмовамі жыцьця абодвух народаў.

І калі-б падобныя супольныя ўмовы зьвязалі-б украінцаў і беларусоў з іншым якім-небудзь народам, і там таксама зьявілася-б падстава для пабрацімства.

Да восьмай гадавіны сьмерці А. Гаруна

„Што напісаць Вам—мусіць быць—
Найлепшы лёс народ любіць,
Яго характар і звычай,
Яго багаты, пекны край“.

А. Гарун. У запісную кніжку М. К.

Летась адбылося 40 год з дня нараджэння Алеся Гаруна, і наш друк нават маленькай газэтнай заметкай не адзначыў гэтага факту. Паміж тым, А. Гарун—адзін з найцікавейшых пісьменьнікаў нашых. Сёлета адбываецца восьмая гадавіна яго сьмерці на чужыне.

Жыццё А. Гаруна—няпісаная трагедыя. Радзіўшыся з вялікім талентам і нязвычайным замілаваньнем да работніцка-сялянскае Беларусі, ён ня толькі не спаткаў спрыяючых умоваў для развіцця сваіх здольнасцяў і працы на карысць працоўных, а наадварот—увесь свой кароткі век (27. 2. 87—28. 7. 20.) цяпеў прыгон. Соцыяльнае прыгнечаньне, з якім ён быў закліканы змагацца, перамагло яго і зрабіла яго жыццёвы шлях агульным гараваньнем. Ужываны ім псеўдонім „Алесь Гарун“ заміж сапраўднай фаміліі—Аляксандра Прушынскі—вельмі трапна сьведчыць аб гэтым.

Бацька Аляксандры—менскі чорнаработнік. Церпячы беднасьць, Алесь у 1902 г. скончыў менскую рамесніцкую школу. Зразу ж па сканчэнні школы ён наняўся сталяром у адну з менскіх майстэрняў, у якіх і прапрацаваў пакуль не папаў у турму, бо з 1904 да 1907 г. лічыўся актыўным працаўніком партыі сацыялістыч-рэволюцыйнагаў. Пасьля рэволюцыі 1905 г. А. Гарун ня здаўся і не пашоў у легалізм. Ён вёў сваю рэволюцыйную чыннасьць далей, і ў 1907 г. быў арыштаваны за друкаваньнем проклямацый у менскай падпольнай друкарні. Год з чымсь сядзеў у турме, а ў 1908 годзе быў засуджаны на катаргу, якая была заменена ссылкай. У ссылцы, у глухім кутку Сібіры, Гарун прабыў каля 10 год, і толькі рэволюцыя дала яму магчымасьць вярнуцца на Беларусь, дзе ён ужо не застаў ні бацькі, ні бязмерна каханай ім маткі.

З беларускім друкаваным словам А. Гарун пазнаёміўся па „Гапону“ Марцінкевіча; пэўны ўплыў на яго зрабілі вершы Цёткі, і з 1905 г. А. Гарун пачаў пісаць беларускія вершы і пашыраць іх сярод менскіх працоўных мас у рукапісным відзе.

У ссылцы А. Гарун надмерна і цяжка працаваў. Апрача таго, ён, як ніхто іншы з нашаніўцаў, адчуваў замілаваньне бацькаўшчынай і адарванасьць ад яе. Хворы вярнуўся ён у Менск у 1917 г. і зараз-жа ўзяўся за працу. Памянёная адарванасьць ад Беларусі перашкодзіла яму правільна арыентавацца ў новай фазе беларускага адраджэньня і выбраць сабе для працы ня менскі, а пеярбурскі беларускі цэнтр, які прывёў да ўтварэньня Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Яго хвароба прычынілася таму, што яго імя скарысталі правыя беларусы ў сваёй працы ў часе польскай акупацыі. Ён-жа ў той час, лежачы ўжо ў ложку, пісаў свае творы. І калі, увайшоўшы да яго, пыталі, што ён робіць, ён адказваў, што піша лісты мілай. Пісаньне вершаў мілай—беларуская літаратурная творчасць—скадала сэнс яго жыцьця. Гэту сваю багатую творчасць А. Гарун выявіў у лірыцы вершамі, у прозе—пад псеўданімам Жывіца і ў дзіцячых п’есах.

Пераважная большасьць лірыкі А. Гаруна зьмешчана у зборніку „Матчын дар“ (Менск 1918, 128 ст.); апрача таго лірычныя творы Гаруна зьмяшчаліся у розных часопісах: „Вольная Беларусь“ (Менск), „Беларусь“ (Менск), „Рунь“ (Менск) і інш. Дзякуючы немагчымасьці карыстацца апошнімі, будзем мець на ўвазе толькі зборнік „Матчын дар“.

У зборніку зьмешчана 72 творы па разьдзелах: а) роднаму краю, б) на чужыне, в) праявы роднага і г) уступны верш „Людзям“. Апошні верш зборніку „Шчасьце Мацея“ сваім канцом як-бы паўтарае жаданьне ўступнага, а ўласна выклікаць водгук сваёй творчасці. Наогул, апошні верш кожнага аддзелу ў пэўнай меры сугучны кожнаму першаму, замыкаючы сабой даволі шырокае тэматычнае кола.

Асноваю творчасці А. Гаруна зьяўляецца, да яго яшчэ ні ў каго ня чутая ў такім памеры ў беларускай літаратуры, вялікая, нястрыманая любоў да бацькаўшчыны. Гэта бязьмернае прыроднае пачуцьцё было яшчэ павялічана няволяй і выгнаньнем у далёкую Сібір. Ужо на аснове гэтага пачуцьця ў яго вытканы соцыяльныя адраджэньчыя, любоўныя, бытавыя і інш. мотывы, пры чым усе яны аўтэбіаграфічны ў большай меры, чым у другіх пісьменьнікаў. У першую чаргу неабходна адзначыць, што ўся творчасць А. Гаруна—гэта творчасць працоўных мас і на абарону працоў-

ных мас. Беларускі народ, які ён так надмерна кахаў, Гарун разумеў як працоўны народ. Песня Гаруна была накіравана супраць паноў, да іх ліліся благія словы:

„Да вас, паны, што голасна крычыце
Аб прыязні сваёй да беднага народу,
Што раіце па лісьсему: „маўчыце,
Нядоўга вам дамо багацтва, волю, згоду“,—
Да вас мой гэты верш і словы ўсе благія“.

(„Юдам“, ст. 18).

Гарун за рэвалюцыю, супраць згоды, бо паны з бяздольнага „здзіраюць апаратку“, бо ўсе іх словы аб згодзе—мана. Таму ён і называе іх юдамі з асаблівай нянавісьцю, тым больш, што ён меў ад паноў непамерна большую за іншых крыўду. Але, ня глядзячы на беднасьць, няволю, хваробу, на ўсё сваё гараваньне, А. Гарун у сваёй творчасці застаўся вялікім оптымістам. Ня маючы вольнага, чалавечага жыцця, ён любіў яго:

Люблю і я скляпеньне зор,
Люблю зямлі абшар
І роўны луг, і ўзгібы гор,
І шум лясны, і гвар.
Люблю жыццё, а ў ім людзей
І кшталты іхніх дум...“

(„Людзям“, ст. 5).

Ён, запрыгонены у вечную ссылку, любіць спадзявацца на лепшае для свае радзімы, любіць:

„... вянкi плясьці з надзей“...

(„Людзям“, ст. 5).

Ён з цярплівасьцю, але без пакоры, пераносіць сваё няшчасьце, сваю няволю і верыць, што яшчэ прыйдзе бура, яшчэ прыйдзе пайсьці да шчасья і ўжо не аднаму, а з грамадой:

„Дзяжка, страшна жыці, праўда,
Дык цярпець-ж нам ня наўда,
Так на моры-акіяне
Часам хваля перастане...
Можа-ж прыйдзе навальніца,—
Толькі-б ветрыку зьявіцца.
Будзем ў неба цікавацца,
Будзем зорак прыглядацца,
Без пакоры у пакоры
Перабудзем сваё гора.
Мо' і нам аднекуль з неба
Скажучь: „Чуйце, ўстаньне, трэба“.
І ўзмацняць. Парвуцца пугы.“

Будзе вольны, хто закуты,
 Не адны, а з грамадою,
 Разам з людзьмі, чарадою,
 Пойдзем поплич зноў у даль“...
 („З песьняў няволі“, ст. 40).

Тое, што паэта чакае закліку з неба, зьяўляецца бясспрэчнай алегорыяй, абумоўленай цензураю. У вершы „На сьмерць“ бацькі ён пісаў:

„Казаў: „маліся“ ты. За што-ж каму маліцца?
 Ці-ж можна праўду нам знайсці, калі маніцца,
 У неба чорнае уляпіўшысь вачмі?“
 („На сьмерць“, ст. 46).

Гэта вера А. Гаруна ў лепшую будучыню грунтавалася на тым, што ён бачыў, што ідуць да праўды людзі, хоць на дарозе тэй і застаецца безьліч афяр:

„А бачу і добра сам: ідуць да праўды людзі,
 Расьпець яе жаўнер і шырыцца загон“...

Калі-ж паэта пры сваім оптымістычным сьветапоглядзе і апісваў часамі жудасьці жыцьця, яго цяжкасьці і да г. п., дык са сьвядома пастаўленай сабе мэтай. Завострываньнем увагі на жудасьцях царскага ладу, на гэтым цяжкім жыцьці, Гарун хацеў выклікаць пратэст прыгнечаных, буру іх, каб зьнішчыць ня жыцьцё, якое ён любіў, а тое, што душыць гэта жыцьцё.

„Прашу цябе, мой брат, сьпявай аб нашым горы,
 Аб тым, што ёсьць цяпер і што даўней было,
 І што на ўсякі твар кладзець, як плуг, разоры,
 І што ў мільёнах душ разоры правяло.
 Прашу цябе, сьпявай аб горы песьню адну ты,
 І наш гаротны лёс рабі яшчэ цяжэй,
 Тады, убачыш сам, парвуцца духа пугы
 І будзе ясны дзень да нас тады бліжэй“...
 („Поэту“, ст. 69).

Як змаганьнік, А. Гарун ня раіць пець аб праўдзе, якая калісь будзе, ня раіць пець аб праўдзе тэй, што ў небе:

„Пакінь, пакінь сьпяваць аб праўдзе тэй, што ў небе,
 Яна чужая нам, таемных праўда сіл,
 Яна ня сходзіць к нам ў канечнае патрэбе,
 Калі пакуты дзень так довяг і нямі“...
 („Поэту“, ст. 69).

А. Гарун бачыць сапраўднасьць, ён не зачыняе вачэй перад ёю і ў думках ня можа адарвацца ад яе. Ён ведае аб сваіх ланцугах, аб тым, што ён навек сасланы. Бачачы, як „ідуць да праўды“, верачы ў магчымасьць павароту да жыцьця, А. Гарун ведаў, што трудна дачакацца волі:

„Можа-ж быць раней загінем“...
 („З песьні няволі“, ст. 41).

Але Гарун упэўнены ў карысным значэнні сваёй дзейнасці:

„Дык усё-ж мы сьлед пакінем,
Бо, браток, хоць промень сьвету
Прыняслі мы ў пушчу гэту“.
(„Э песьні няволі“ ст. 41).

Оптымістычны сьветапогляд поэты і такое грамадзка-практычнае разуменьне сваіх задач азначаюць усю яго творчасць. Пераважаюць у ёй, бясспрэчна, мотывы, адраджэння і замілавання бацькаўшчынай. Яны так цесна спалучаюцца паміж сабой, што трудна-было разлучыць іх. Няволя, як мы казалі вышэй, яшчэ пасіляе гэтыя мотывы. Поэта з яшчэ большаю палкасьцю рвецца да першай сваёй мілай—да сваёй бацькаўшчыны:

„Як надарыцца мінута,
Што ад працы адарвуся,
І жыцьцёвая атрута
Не пячэць, і прахаплюся,
Дык цябе, мой родны край,
Шчырай думкай аблятаю“.
(* *, ст. 11).

На чужой старонацы, у тузе па бацькаўшчыне, poeta занепадае душой, але малое сваю радзіму не такой убогай, як другія поэты. Радзіма, родны край Гаруна здаецца яму раем:

„Ты квяцісты, залацісты,
І прыгожы, і аздобны,
Ты лясісты, каласісты,—
Можа рай табе падобны,—
Колькі-ж моцы маеш скрытай,
Колькі сілы неспажытай“.
(* *, ст. 11).

Праўда, poeta бачыў, што ў той час яго родны край быў абдэрты, задушаны:

„Ты няшчасны і убогі,
Ты бяздольны і забіты,
Ты бяз шляху, без дарогі,
Ты абдэртлы і прапіты,
Подлай здрадаю праданья
Ты ня свой,—даўно забраны“.
(* *, ст. 11).

Але ён верыў у тое, што надыйдуць вольныя шчаслівыя часы для бацькаўшчыны, калі не для яго, дык для яго дзяцей:

„Ты паўстанеш, працавіты,
Гаратнічы, нявымоўны,
Шчасьця, долі прагавіты,
Мой сланэчны, мой чароўны.
Будзе час, пабачуць сьведкі,
Хоць ня мы, дык нашы дзеткі“.
(* *, ст. 11).

Зразумела, такі змаганьнік, як Гарун, ведаў, што лепшыя часы прыдуць ня цудам, а ў выніку зьнішчэньня ланцугоў уціску:

„Толькі-ж уцешся, матуля каханая,
Слуп твой патроху пачаў падгніваць,
Прыдзе к нам воля, святая чаканая,
Сець ланцугоў як пачнем разрываць“.

(*,*, ст. 13).

Блізкую да гэтай групы адраджэнчых мотываў складаюць соцыяльныя мотывы творчасьці А. Гаруна. Гарун бачыць, як пань апанавалі працоўны народ беларускі і высмоктваюць з яго апошнія сокі. У вобразе ваўкалакаў, юдаў і ім падобных паказвае поэта ў сваёй творчасьці гэтых соцыяльных ворагаў беларускіх работнікаў і сялян. У вершы „Муляру“ ён заклікае да пабудовы новага дому, дзе павінна панаваць братэрства і воля працоўных, дзе ня будзе месца паном-павуком. Але, разам з тым, Гарун вельмі добра ведае, што самохаць пань не адракуцца ад уціску працоўных, не дадуць ім будаваць гэты дом. Для гэтага трэба сьмяртэльнае змаганьне, у якім прыдзецца ўсё ўзяць альбо ўсё згубіць. Поэту хочацца прыняць удзел у гэтым змаганьні, зноў, як калісь у Менску, клікаць работнікаў на вайну з прыгнятацелямі. Яму хочацца паляцець з Сыбіру к родным вёскам і клікнуць:

„Гэй, хто ёсьць тут? Люд галодны!
Люд пакутны! Да мяне!
Станьма, брацьця, ў шаг пачодны—
Наша гора праміне.“

Досыць нам з нядолі віці
Ценкі жыцьця свайго пас,
Слухай, люд: прынёс я віці,
Хто за мною, брацьця? Час!

Ўстануць, рушаць: „Прэч з дарогі,
Хто нам хоча заступіць?
Мы пайшлі, мы, люд убогі,
Усё узяць, ці ўсё згубіць“...

(*,*, ст. 44).

А. Гарун заўсёды з тымі, хто абядаў ісьці з простым народам да яго вызваленьня:

„Хто сказаў: „і я з народам“,
Хто з ім поплец стаў, як з братам,
Хто пайшоў з ім роўным ходам,—
К роўным зыскам, к роўным стратам,—
З тым і я. Няхай-жа ліча,
Будзе трэба—хай пакліча“.

(*,*, ст. 54).

І заклітым сваім ворагам лічыць Гарун усіх тых, хто здрадзіў ідэі соцыяльнага вызвалення працоўных:

„Хто-ж сказаў, а потым здрадзіў,
Хто пайшоў, а потым кінуў,
Хто ў душы сумленне згладзіў,
У кім апошні сорам згінуў, —
Хай дрыжыць“...
(* *, ст. 54).

Амаль роўныя групы вершаў выяўляюць асабістыя і філэзофскія матывы творчасці А. Гаруна. У першых поэта адлюстроўвае сваё надмерна-цяжкае жыццё, свой прыгон, сваю адзіноту, сваю слабасць і свае надзеі. Як ніхто іншы, ён выяўляе моцныя пачуцці свайго існавання. І на фоне ўсяго гэтага асабліва выразна вылучаюцца яго філэзофскія развагі. Зрабіўшыся шляхам самаадукацыі высока асьвечаным чалавекам, А. Гарун вялікую ўвагу аддаваў развагам аб сэнсе і мэце жыцця. Гэта ў значнай меры адбілася ў яго творчасці. Мэта жыцця ў самым жыцці, якое так любіў poeta:

„Люблю зямлю, вялікі жыцця ток,
Як неба зорачкі, каханьнем моцным сына“...
(* * стар. 50).

Сэнс жыцця—у паўнаце яго, якая разумеецца як творчасць на карысць калектыву:

„З аднаго я думкай у сьвеце жыву,
Настаўнікам ўзяўшы і лес, і траву,
Крыніцы і кветкі, і цемру, і сьвет,
І месяц, і зоры, і сонца прывет.
Прысуджаны шлях свой рабі дарагім,
Красуйся на радасць сабе і другім“.
(„Ілудзь гады“, ст. 55).

Любоўная лірыка А. Гаруна дае замілаванае апісаньне любай („Мая любя“, ст. 53), зарадзжэньне каханья („Дзяўчаці“, ст. 82), жаданьне закаханых быць адным на ўлоньні прыроды („Асенні сьпеў“, ст. 83), пагрозу міламу („Мяцеліца“, ст. 87), павярхоўнае і глыбокае каханьне („Два каханьні“, ст. 88—89) і здраду („Хаўтуры“, ст. 86). З боку стаіць асабістае пачуццё поэты, якое падпарадкавана агульнай ідэі соцыяльнага і нацыянальнага вызвалення бацькаўшчыны, каханьню да маткі і сталаму пачуццю той, якая за краты паслала „люблю“:

„Дзяўчыначка-сэрца, сябе ня трымож,
Ні песьці надзеі і жалю ня множ.
З табою пабрацца мне влі няма,—
Даўно заручыўся я ўжо са трыма:

Айчызна,—я ёй у няволі жыву,
Што ноч яе бачу, маўляў на яву,
За ёю журуся, сумую адно,
Бо шчырым каханьнем зьвязаўся даўно.

Другая: матуля. Радаіўся калі
І голас мой першы надаў на зямлі,
Замучаны твар усміхнуўся яе:
„Сыночак мой любы“—вітала мяне.

Аб трэцяй, дзяўчынка, скажу, што яна,
Другой і ня знойдзеш—на сьвеце адна:
За краты няволі паслала „люблю“,
Дык хіба-ж з табою яе падзялю.

Пакінь-жа, галубка, з каханьнем сваім,
Шукай сабе шчасьця за кім за другім.
Пяшчоты, залёты ня траць задарма,
Даўно заручыўся я ўжо са трыма“.

(* * *, ст. 52).

Апісаньні прыроды А. Гаруна вельмі трапныя, характэрныя, дакладна выяўляючыя і ўражаньне і настрой ад яго. Поэта даў апісаньне восені (29—30), завірухі (34—35), вясны (48—49, 75—76), ветру (77—78), прыпару (79) і інш. Ня менш удалае адлюстраваньне пакінуў у сваёй творчасьці А. Гарун і чужой сібірскай прыроды ў вершы „Навокал“ (32).

Бытавая лірыка А. Гаруна паказвае розныя бакі беларускага жыцьця, але асаблівай дасканаласьці яна набывае ў перадачы поэтай народных паданьняў. З апошніх удалая аповесьць „Варожба“, дзе надзвычайна памастацку паказаны кавалак засьцянкавага жыцьця.

Наогул-жа А. Гарун, прымаючы пад увагу сваю адукацыю і цяжкі прыгонны, як ён сам называў яго, стан, выявіў свой талент у надзвычайна высокай ступені. Ён і ня лічыў сябе такім поэтам, якім хацеў-бы быць:

„Бо мой прыгон глытае час,
Мне воля—рэдка дар,
Такіх поэтаў шмат у нас,
Дзе сам народ—пясьняр“.

(„Людзям“, ст. 6).

Поэта меў вельмі вялікае жаданьне пачуць свае творы з дзяво-
чых вуснаў, хацеў, каб яны пашлі ў шырокія масы народныя:

„Скажу яшчэ чаго-б хацеў:
З дзявочых вусн пачуць
Хаця-б адзін мой бедны сьпеў,
Хаця-б калі-нібудзь“.

(„Людзям“, ст. 6).

Жаданьне поэты споўнілася: да некаторых твораў яго на-
пісана музыка, і яны пюцца. Але належная ацэнка творчасьці

А. Гаруна яшчэ не наступіла. Формальны бок творчасці поэты ня менш каштоўны—чым зьмест яе. Гарун вельмі ўмела карыстаўся гукавой сымболікай, меў надзвычайна багатую рыфму і ўдалую, адпаведную зьместу мэтрыку. Яго багаты слоўнік ня чураўся спецыфічных словаў, новатвораў і інш., але зразумелы самаму шырокаму колу чытачоў. Вобразныя сродкі яго мовы, яго сьінтакс, як і яго строфіка, могуць служыць найлепшымі ўзорамі ў школьнай прапрацоўцы поэтыкі.

А. Гарун—вялікі пісьменьнік. Творчасць яго сацыяльна вельмі каштоўная. Таму, у восьмую гадавіну трагічнага скону яго на чужыне, мы павінны асабліва гарача вітаць працу Інбелкульту па падрыхтоўцы яго твораў да выданьня. Адначасна трэба пажадаць пасіленьня гэтай каштоўнай працы, каб к дзесятай гадавіне мы маглі мець поўны збор твораў пісьменьніка.

Кнігапіс

„Комсамолія“ — зборнік. Выд. „Чырвоная Зьмена“. Менск, 1927 г. 74 старонкі. Цана 50 кап.

Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“ выдала спецыяльны зборнік твораў беларускіх пісьменьнікаў і поэтаў, прысьвечаны пэўнай тэме, а менавіта — жыцццю і працы комсамола.

Комсамол шмат прыгожых старонак упісаў у гэроічную барацьбу беларускіх рабочых і сялян за сваё вызваленне.

Цікава, ці дае разглядаемы зборнік поўны малюнак гэтага змаганьня?

Ці перадае ён будні соцыялістычнага будаўніцтва? Ці паказвае ён тую моцную цягу да асветы, якая зьяўляецца характэрнай для комсамола?

На вялікі жаль, на пастаўленыя пытаньні прымушаны адказаць адмоўна.

Часткова ў гэтым віна выдавецтва, а часткова і беларускай літаратуры.

У зборніку зьмешчаны вершаваныя творы Купалы, Бядулі, Чарота, Дубоўкі, Александровіча, Дудара і Вольнага.

У гэтых творах даецца романтика рэволюцыі, змаганьне і заклік да гэтага змаганьня.

Разьдзел прозы прадстаўлены толькі ўрыўкам з „Ваўчанят“, „У глушы“ — Бядулі, „Двое Жвіроўскіх“ і „Як Настулька комсамолкай зралася“ — Зарэцкага, ды ўрыўкамі з

„На прасторах жыцця“ — Тараса Гушчы.

Як бачым, з боку прозы пахваліцца асабліва нельга. Лічаныя творы, якія дадзены ў зборніку, закранаюць толькі некалькі паасобных момантаў жыцця і працы комсамола, а некаторыя з іх, як „Двое Жвіроўскіх“ — Зарэцкага, хутчэй тычацца піонэраў, чым комсамольцаў.

Таму трэба аднаваць, што ў дадзеным зборніку ня зусім поўна прадстаўлены творы з жыцця комсамола.

Цэлы шэраг апавяданьняў і вершаў, якія друкаваліся на старонках кругабежных часопісаў, не заўважаны выдавецтвам (прозьвішча ўкладальніка па зборніку няма).

Аднак, нават улічваючы і гэтыя творы, мы ўсё-ж павінны аднаваць, што комсамол у беларускай літаратуры не займае таго месца, якое ён павінен быў-бы займаць па праву.

Нашым маладым пісьменьнікам, асабліва пісьменьнікам — комсамольцам, над гэтым варта было-б падумаць.

Гэты зборнік, як першую спробу тэматычнае падачы літаратуры на матар’ялу ў нашых беларускіх умовах, трэба лічыць здавальняючым.

Ён прынясе пэўную карысьць і ў бібліотэцы, і ў школе, ды і кожны комсамалец прачытае яго з цікавасьцю. Мік. Аляхновіч.

П. Ванченко.—**Жива реклама.** Гумаристична серія в-ва „Плужанин“, „Весела книжка“, № 18. Харків, 1928 г. 32 стар. Ц. 15 кап.

Українське видавцтва „Плужанин“ выдае спецыяльную гуморыстычную сэрью. У гэтай сэр'і мы знаходзім творы і амаль усіх сучасных украінскіх гуморыстых.

Тут і добра вядомы беларусам О. Вішня, які скоро сьвяткуе дзесяцігодзьдзе сваёй літаратурнай дзейнасьці, тут і значная колькасць іншых, як Антоша Ко, Кость Котко, Піліпэнко, Підкова, Гедзь, Андрыенка, Мінко, Ясны, Мэтэрны і інш.

Аб чым-жа пішуць украінскія гуморысты? Ці гэта проста сьмех для асалоды чытача ў часе адпачынку, ці творы маюць яшчэ якую-небудзь устаноўку?

Нямецкія дасьледчыкі літаратуры (Dr. H. Schlag. Das Drama. Essen (Ruhr), 1917) адрозьніваюць тры віды комічнага: сьмешны, дасьціпны і гумарыстычны.

І вось якраз да віду гумарыстычнай творчасці можна аднесці разглядаемую кніжку.

Паказ неадпаведнасьці паказнога боку зьяваў і іх істоты тут зьяўляецца характарызуючым.

У шэрагу невялічкіх апавяданьняў праходзіць перад намі цэлая галерэя людзей.

Тут і „громадзянин Рвичобіт“, самавольна займаючы чужую кватэру; тут і „экспедитор Чобіток“—стары дзядуля, які пракаваў цэлую ноч на тэлеграфі адказу на пасланую ім тэлеграму, у той час калі ён мог-бы сулакойна пайсьці да ўстановы і тэлеграму прынесці-б.

У апавяданьні „Бешиха“, паміж іншым, вельмі блізка нагадоўваючым апавяданьне Ядвігіна Ш. „Гаротная“, даецца цёмная вёска,

якая спрабуе абыходзіцца сваімі лекарамі, хоць-бы нахштат Кандрата Сяменовіча, які „був санітаром у велику імперіялістычную війну, навчыся де-чому й лікуваў тепер людей“.

Вынік, як і ў Ядвігіна Ш.—сьмерць хворага.

У ап. „Поет“—лірычнае ўзрушэньне Сашы Сумнага, які зьбіраецца чытаць перад клубнымі гледачамі сваю першую поэму „Місячний Горностаі“, разьбіваецца аб прозаічныя словы стоража клубу: „Кинь цыгарку, парень! Палить на сцені забаронено“.

Знаходзіць сваё месца і гумарыстычны паказ урачыстых паседжаньняў з дзвюхгадзіннымі прамовамі бязьлічнага шэрагу прамойцаў („Урочісте засяданьня“).

Выдадзена гэта кніжачка, як і ўсе выданьні гэтай сэр'і, акуратна.

Добра было-б, каб якое-небудзь беларускае выдавцтва пазнаёміла нашых чытачоў з выбранымі творами украінскіх гумарыстых.

Мік. Аляхновіч.

І. Гурскі. „Новым шляхам“. П'еса ў трох, дзях. Беларускае Дзяржаўнае Выдавцтва. Менск, 1928. У ліку 1.500 экз. Стар. 54. Цана 60 кап.

„На вашых вачох расьце сіла, якая пойдзе новым шляхам. Цяпер змагаюцца дзьве сілы. Хто будзе пераможцам?—памойму, той, хто маладзейшы, здаравейшы, у каго больш сілы. А для таго, каб жыць, трэба змагацца“,—так кажа адзін з гэрояў п'есы І. Гурскага, Рыгор Горны—рабфакавец, вясёлы, бадзёры комсамалец.

Гэтае змаганьне дзвюх сіл у нашай сучаснай вёсцы зьявілася аўтару тэмай для п'есы „Новым шляхам“.

Адна сіла—сіла багатага селяніна (Грака Базыль), сіла тупіцы, задзіры, франта (Янка), сіла п'яніцы, прайдзісьвета (Нічыпар), сіла самаздаволенанага дурылы (Лявон).

І другая сіла—сіла беднага суседа (Гаротны), сіла бойкай дзяўчыны (Гэлька), сіла вясёлых, бадзёрых комсамольцаў (Горны, Васіль).

Пачаў аўтар з клясавага распластаваньня ў сям'і Базыля Грака. Цёмная сіла перамагае сілу новую. П'яніца, пасынак Янка гвалціць Гэльку. Сям'я Грака парашае зьвесці са сьвету дзіця,— „жыцьце ўкрасьці“... Гвалт над дзяўчынай. У вёсцы—комсамольская ячэйка. Комсамолец Горны піша аб здарэньні ў газэту. Вінаватага арыштоўваюць. Гэлька набліжаецца да комсамолу, Горны жэніцца на ёй, яна едзе вучыцца,—ступае на новы шлях.

Такі сюжэт, на канве якога аўтар імкнуўся паказаць змаганьне дзвюх сіл, будаўніцтва ў вёсцы, актыўнасьць беднаты, карысную працу комсамольскай ячэйкі пры разумным кіраўніцтве працай, грубасьць нораваў селяніна, самаздаволенасьць дурылы, што на справе адсталі ад жыцьця, а думаюць, што ідуць побач, і г. д...

Вось такое імкненьне, у адной п'есе, паказаць усё тое, што дзеецца ў сучаснай вёсцы, як мага больш асьветліць момантаў вясковага жыцьця—прывяло аўтара да заграмаджэньня асноўнага сюжэту п'есы. Тая неабходная дзея, якую трэба мець на ўвазе, каб весьці гледача з непаслабнай увагай да ходу дзей на сцэне, падмяняецца *гутаркамі* аб будаўніцтве, *адзначэньнем* ролі комсамолу ў ім, хоць, праўда, аўтар імкнуўся гутаркі зрабіць цікавымі... На сцэне патрэбна дзея, а ня гутарка, не ся-

дзеньне гэрояў на адным месцы на паседжаньнях і іх развага. Наогул, сцэна ня любіць паседжаньняў, хоць няхай яны будуць і вельмі цікавыя... Гледача цікавяць дзеі, рухавасьць, а ня гутаркі. Гэта трэба мець на ўвазе ў далейшым як аўтару п'есы, так і нашым іншым маладым драматургам.

Затое п'еса мае перавагу ў мове. Аўтар захапіўся гэтым бокам п'есы. Ён паказаў, наколькі можна зрабіць гутарку жывою. Амаль што ў кожным дыялёгу гэроя маецца прыказка—неадменная спадарожніца жывой сялянскай гутаркі. Прыказак, і вельмі цікавых прыказак, так багата ў п'есе, яны так удала дапасоўваюцца аўтарам да зместу, яшчэ больш пацьвярджаючы яго, што так і адчуваем прыгожасьць мовы, чаго мы дамагемся ад кожнага твору.

Справа з п'есамі для сялянскага тэатру ледзь, ледзь, памаленьку, кранаецца з месца. І Гурскі спрабаваў даць п'есу з новым зместам, але, на жаль, як мы і зазначылі, мясцамі дзею падмяніў гутаркамі...

Іл. Барашка.

Язэп Вір. Маленькі балагол.
Апавяданьні для дзяцей. БДВ. Менск—1928. У ліку 5.000 экз. Стар. 47. Цана 25 кап.

Нарэшце т'кі мы маем і зьяўленьне кніжок „Бібліотэкі школьніка“—гэтулькі неабходнай у нашых умовах. Наогул, назашкольнае чытаньне мае вялікую ролю ў нашай працы па выхаваньню дзяцей. Да гэтага часу кніжок для школьнікаў на беларускай мове ў нас ня было. І мелася такое становішча, што, акрамя падручнікаў, школьніку ў хаце ня было чаго чытаць.

Кніжачка Яз. Віра змяшчае ў сабе тры апавяданьні: „Маленькі

балагол“, „Упарты“ і „Падарунак бацькі“.

Найбольш цікавым і лепш за ўсё напісаным зьяўляецца апавяданьне „Маленькі балагол“—з яўрэйскага местачковага жыцьця. Маленькі Нохім, піонэр, сын балагола, у часе хваробы бацькі і цяжкага становішча сям'і, сам адважваецца стаць балаголам, зарабляе на харчы, даводзіць прыкладам, што ён—ня толькі ўмее працаваць і працуе ў піонэрскім атрадзе і школе, але ня горш спраўляецца і з працай у сям'і. Бязумоўна, па прыкладах мастацкай літаратуры нам трэба ўплываць у пэўнай ступені на школьніка. Увязка працы ў сям'і і школе—неабходная ўмова выхаваньня новага грамадзяніна.

„Упарты“—апавяданьне таксама з яўрэйскага местачковага жыцьця.

Гэроі апавяданьня—дзеці. Пэрыод апісаны—дваццаты год: польская окупацыя, вызваленьне Беларусі Чырвонай арміяй.

І, нарэшце, трэцяе апавяданьне „Падарунак бацькі“, правільней невялічкі абразок, трактуе маладому чытачу, як Юзіку-падушку прысьніўся сон, што бацька, загінуўшы ў вайне з палякамі, прышоў да іх у хату, Юзіку прынёс піонэрскі гальштук. Юзік прачынаецца, шукае кароў, а каровы зайшлі ў самы гушчар лесу, і цяжка было адшукаць іх малому Юзіку.

Яз. Вір—малады аўтар. Мы ня ў праве патрабаваць вялікай мастацкасьці ў апавяданьнях. Значным адно—апавяданьні чытаюцца лёгка.

Астаповіч.

З Ь М Е С Т.

	Стар.
Ізі Харык. Песьня крамнікаў— <i>верш</i> (з яўр. перакл. Ізраіль Плаўнік)	3
Ізі Харык. Чужынец-госьць...— <i>верш</i> (з яўр. перакл. Ізраіль Плаўнік)	4
П. Росіч. Радасьць за Ісьціну	5
З. Бандарына. Нечаканае збылося...— <i>верш</i>	9
Ал. Салагуб. Гададоўка (з сучаснага турэмнага жыцьця пад Польшчай)	11
Тарас Хадкевіч. Зазванілі...— <i>верш</i>	24
С. Хурсік. Пільнікі— <i>аповяданьне</i>	25
Юлі Таўбін. Песьня— <i>верш</i>	53
Р. Мурашка. У іхным доме— <i>аповесьць</i> (працяг)	54
Проф. П. Бузук. Аб беларуска-украінскім літаратурным пабрацімстве	77
А. Стаход. Да восьмай гадавіны сьмерці А. Гаруна	83
Кніганіс	92